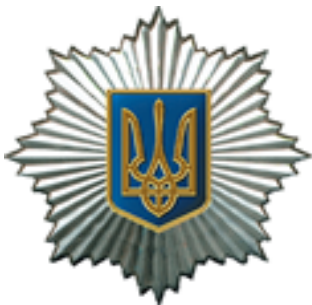

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

*(присвячена Дню науки та 100-річчю з дня народження
професора Олексія Федоровича Граніна)*

**Матеріали
науково-теоретичної конференції
(Київ, 17 травня 2023 року)**

**Київ
2023**

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Кафедра теорії держави та права**

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

*(присвячена Дню науки та 100-річчю з дня народження
професора Олексія Федоровича Граніна)*

**Матеріали
науково-теоретичної конференції
(Київ, 17 травня 2023 року)**

**Київ
2023**

УДК 342 (477) (063)

Редакційна колегія:

Гусарєв С.Д. – доктор юридичних наук, професор
Пендюра М.М. – кандидат юридичних наук, доцент
Кривицький Ю.В. – кандидат юридичних наук, доцент

Рекомендовано до друку засіданням кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ від 25 травня 2023 року (протокол № 19)

Матеріали подано в авторській редакції. Відповідальність за їх якість, а також відсутність у них відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть автори

Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні : матеріали наук.-практ. конф. (м. Київ, 17 трав. 2023 р.) / Редкол. : С. Д. Гусарєв, М. М. Пендюра, Ю. В. Кривицький. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2023. 137 с.

УДК 342 (477) (063)

ЗМІСТ

Рекомендації науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні».....	5
---	---

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

Пендюра М.М. Про віхи життя та наукову спадщину професора Граніна Олексія Федоровича.....	7
Пархоменко Н.М. Ціннісний вимір правопорядку в умовах війни	10
Власенко В.П. Правова культура особи в структурі громадянського суспільства	14
Захаренко Л.М., Корнійчук Ю.М. Надання поліцейських послуг спеціальними екіпажами поліції «Білий янгол»	17
Іващенко В.О. Посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України як необхідна умова забезпечення правопорядку	20
Копча В.В. Правове забезпечення та реформування поліцейських органів Угорщини	23
Кривицький Ю.В. Вплив правової культури на ефективність правової реформи	28
Лапка О.Я., Перхайло В.П. Цифровізація як сучасна умова функціонування правоохоронної системи	33
Лапка О.Я., Хоменко А.В. Проблеми реформування правоохоронної системи в умовах євроінтеграції	36
Мозоль Н.І. Забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану як головна мета юридичної науки й практики	38
Назаренко О.А. Правопорядок: теоретико-правова характеристика.....	42
Пікуля Т.О. Історичні витoki та сутність постмодерної правової культури та свідомості.....	45
Савайда О.І. Правова культура як соціальний чинник у протидії торгівлі людьми	47
Станько І.Я. Окремі проблемні аспекти застосування принципів права в судочинстві	49
Старицька О.О. Варіативність нормативно-правових визначень поняття «споживач»	53
Тарахонич Т.І. Правове регулювання як передумова забезпечення правопорядку в період воєнного стану	58
Томма Р.П., Лизогубенко Є.В., Борчаковський М.Б. Проблеми нормативно-правового регулювання виявлення кримінальних правопорушень, як пошукової діяльності правоохоронних органів	60
Харченко Н.П. Застосування принципу законності у процесі відомчої нормотворчості	63
Чубань В.С., Пасинчук К.М. Про внесення змін до законодавчих актів України щодо безпеки експлуатації транспортних засобів	66

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

Агафонова І.М. Проблеми правозастосування в поліцейській діяльності	69
Базір В.Б. Роль юридичної освіти у формуванні правової культури юриста	72
Вадімов А.П. Поняття, сутність правопорядку і правової культури та їх взаємозв'язок.....	76
Дідовець Я.О. Можливості використання штучного інтелекту ChatGPT при здійсненні юридичної наукової роботи.....	80
Донченко Д.В. Нормативне закріплення правового статусу військовополонених.....	83
Євтушок О.О. Вплив європейської інтеграції України на міжнародну академічну мобільність в умовах війни	87
Закомірня Ю.І. Конституція України та Кримінально процесуальний кодекс України: колізія затримання особи	90
Залушний В.Ф. Військово-дисциплінарна відповідальність як засіб забезпечення військової дисципліни та військового правапорядку у Збройних Силах України	94
Корнійчук А.Р. Європейські принципи належного врядування як основа правопорядку та євроінтеграції України.....	99
Лихолетов В.Я. Актуальна проблематика правової культури сучасної України в умовах європеїзації правової культури	103
Маковійчук А.В. Правосвідомість і моральність в діяльності працівників Національної поліції під час воєнного стану	105
Молодик С.В. Моральні засади діяльності поліцейського	109
Мосієнко М.С. До питання жіночої гендерної політики в НАТО.....	113
Нурищенко Р.С. Інститут третейського судочинства: його становлення та роль у правовій системі України.....	116
Роговський Я.С. До питання про поняття правового статусу маломобільних груп населення в Україні.....	119
Сема В.С. Діяльність Національної поліції України в умовах воєнного стану.....	121
Соломонюк О.Я. Ідея судової правотворчості.....	124
Франчук Ю.О. Україна-НАТО: напрями співпраці, їх важливість та значення для світового правопорядку	127
Ціко Х.В. Аргументація рішень конституційних судів: практика Федеративного Конституційного суду Німеччини	131
Черкас К.Ш. Значення та проблеми щодо правового порядку в умовах воєнного стану: теоретичний та кримінально-правовий аналіз	134

РЕКОМЕНДАЦІЇ

науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні»

17 травня 2023 р. кафедра теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ провела науково-практичну конференцію «Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні», присвячену Дню науки та 100-річчю з дня народження професора Олексія Федоровича Граніна (09.10.1923– 05.02.1988), доктора юридичних наук, професора.

У роботі конференції взяли участь науково-педагогічні та наукові працівники, юристи-практики, здобувачі вищої освіти. Усі учасники наукового заходу полемічно і водночас толерантно обговорили важливі питання, пов'язані із забезпеченням прогресивного правового та державного розвитку України, зокрема в умовах війни та післявоєнної відбудови, тих факторів, що справляють на відповідні процеси визначальну дію. У цьому контексті особлива увага на конференції була приділена актуальним проблемам правопорядку і правової культури в сучасній Україні з урахуванням наукового доробку О.Ф. Граніна.

Для наукової творчості Олексія Федоровича притаманний постійний пошук нових підходів до вирішення проблем загальнотеоретичного правознавства. Він є автором понад 50 наукових праць, які в першу чергу стосуються адаптації загальнотеоретичних положень до особливостей діяльності правоохоронних органів. Зокрема він, чи не найперший серед вітчизняних теоретиків права, в межах дисертаційної праці на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук узагальнив результати галузевих досліджень і започаткував послідовне теоретичне опрацювання проблем правоохоронної діяльності, специфіки організації та діяльності правоохоронних органів, гарантій забезпечення законності в їх діяльності тощо. Серед напрямів наукового інтересу О.Ф. Граніна варто виокремити: по-перше, проблеми законності та правопорядку; по-друге, аксіологічні питання права, проблеми правової культури, правового виховання і правового прогресу; по-третє, питання методології правознавства. Наукові розробки О.Ф. Граніна характеризуються виходом за межі нормативного підходу до праворозуміння, дослідженням правових і державних явищ у широкому соціокультурному контексті; використанням результатів досліджень учених зарубіжних країн, насамперед Східної Європи; поважним ставленням до точок зору вчених та іншими якостями, що притаманні справжньому науковцю.

Під час виступів учасниками конференції були обговорені важливі питання правопорядку і правової культури в сучасній Україні, зокрема ціннісний вимір правопорядку в умовах війни, правова культура особи в структурі громадянського суспільства, надання поліцейських послуг спеціальними екіпажами поліції «Білий янгол», посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України як необхідна умова забезпечення правопорядку, правове забезпечення та реформування поліцейських органів Угорщини, вплив правової культури на ефективність правової реформи, цифровізація як сучасна умова функціонування правоохоронної системи, проблеми реформування правоохоронної системи в умовах євроінтеграції,

забезпечення верховенства права в умовах воєнного стану як головна мета юридичної науки й практики, теоретико-правова характеристика правопорядку, історичні витoki та сутність постмодерної правової культури і свідомості, правова культура як соціальний чинник у протидії торгівлі людьми, окремі проблемні аспекти застосування принципів права в судочинстві, варіативність нормативно-правових визначень поняття «споживач», правове регулювання як передумова забезпечення правопорядку в період воєнного стану, проблеми нормативно-правового регулювання виявлення кримінальних правопорушень як пошукової діяльності правоохоронних органів, застосування принципу законності у процесі відомчої нормотворчості, про внесення змін до законодавства України щодо безпеки експлуатації транспортних засобів тощо.

За результатами науково-практичної конференції «Актуальні проблеми правопорядку і правової культури в сучасній Україні» рекомендовано:

– використати окремі положення тез доповідей, що висвітлені в ході наукового заходу при розробці та вдосконаленні навчально-методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Теорія держави та права», «Правознавство», «Юридична деонтологія», «Поліцейська деонтологія», «Юридична компаративістика», «Нормотворча діяльність», «Нормопроектувальна та правозастосовна діяльність в професійній сфері» та інших;

– у майбутньому при дотриманні відповідних вимог, передбачених Порядком видачі диплома про вищу освіту з відзнакою в Національній академії внутрішніх справ, враховувати опубліковані тези доповідей у цьому збірнику матеріалів як одну з підстав для отримання диплома з відзнакою.

Оргкомітет

НАУКОВІ ДОПОВІДІ

*Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРО ВІХИ ЖИТТЯ ТА НАУКОВУ СПАДЩИНУ ПРОФЕСОРА ГРАНІНА ОЛЕКСІЯ ФЕДОРОВИЧА

**(з нагоди Дня науки та до 100-річчя з дня народження вітчизняного
правознавця в галузі теорії права, талановитого вченого та педагога)
(9 жовтня 1923 року – 5 лютого 1988 року)**

Народився Олексій Федорович Гранін 9 жовтня 1923 року в м. Суми.

У роки Великої Вітчизняної війни, перебуваючи у лавах підпільної організації, брав безпосередню участь у боротьбі з фашистськими окупантами на Сумщині [1].

Після війни вступив на юридичний факультет Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка. Після закінчення навчання у 1948 році був зарахований до аспірантури, по завершенню якої у 1958 р. захистив дисертацію на тему: «Советская представительная система» і здобув науковий ступінь кандидата юридичних наук.

У період з 1948–1949 рр. обіймав посаду консультанта Секретаріату заступника голови апарату Президії Верховної ради УРСР. З 1951 до 1958 року працював на науково-педагогічних посадах кафедри теорії і історії держави і права Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка.

У червні 1958 року Олексій Федорович переходить на викладацьку роботу до Київської філії Вищої школи МВС СРСР, яка згодом отримала статус самостійного вищого навчального закладу – Київська вища школа МВС і до 1988 року працював на посадах старшого викладача, доцента, професора кафедри загально-правових дисциплін.

У 1975 році захистив дисертацію на здобуття доктора юридичних наук, а вчене звання професора отримав у 1983 році. Науковій творчості Олексія Федоровича притаманний постійний пошук нових підходів до вирішення проблем загальної теорії держави та права. Він є автором понад 50 наукових

праць, які в першу чергу стосуються адаптації загально-теоретичних положень до особливостей діяльності органів внутрішніх справ. Зокрема, він, чи не найперший серед теоретиків права, ще у 1975 році у дисертаційному дослідженні узагальнив результати галузевих досліджень і започаткував послідовне теоретичне осмислення проблем правоохоронної діяльності; специфіки організації і діяльності міліції; гарантій забезпечення законності в її діяльності тощо. Із застосуванням діяльнісного підходу до зазначених проблем, а саме цей підхід, як до речі й системний та аксіологічний, найбільш цікавив Олексія Федоровича, він дослідив методи та форми забезпечення діяльності органів внутрішніх справ, механізми застосування ними норм права, питання співвідношення законності та доцільності, ініціативи працівників органів внутрішніх справ, особливості їх професійної свідомості та інші складові цих проблем. Значення, яке він надавав саме цій проблематиці чітко витікає із спрямованості його публікацій тих років. Так, у 1963 році вийшла наукова праця присвячена законності, як провідному принципу організації і діяльності міліції;

З 1966–1969 роки досліджує проблеми правової культури працівників органів внутрішніх справ і проблеми законності в їх діяльності, результатом чого стають праці щодо дисципліни в органах МООП та її ролі в укріпленні законності (1967) та щодо правової культури працівника органів внутрішніх справ (1969);

У 1969–1970 роках спрямовує свої творчі зусилля на вивчення протиріч, правопорушень, ініціативи і оперативного ризику в діяльності органів внутрішніх справ. Публікуються праці присвячені проблемам законності і правопорядку (1970);

У 1972–1973 роках в центрі його особливої уваги суспільний порядок, правове виховання, правосвідомість, примус і переконання в діяльності органів внутрішніх справ, і відповідно виходять публікації щодо переконання і примусу у правоохоронній діяльності (1973);

1975 рік ознаменувався захистом докторської дисертації за темою: «Теоретичні питання соціалістичної законності в діяльності органів внутрішніх справ». Після захисту докторської дисертації, проблеми законності набувають першочерговості серед його наукових інтересів і стають основною темою його досліджень. Публікуються праці присвячені закону як відображенню волі та інтересів народу, засад діяльності ОВС (1981). Поряд з цією тематикою він вивчає проблеми структури суспільного порядку, соціальні відхилення, правове виховання, оптимізацію навколишнього правового середовища, правовий прогрес тощо. Публікуються праці: Особливості правової діяльності МВС в умовах соціального прогресу (1987); Гарантії соціалістичної законності в діяльності органів внутрішніх справ (1982).

Другим напрямом наукових досліджень Олексія Федоровича стають аксіологічні проблеми права, зокрема правова культура, правове виховання, правовий прогрес, у їх різноманітних зв'язках та аспектах. І знову слід підкреслити, що й у розробці проблем правової культури та правового прогресу він був, щонайменше, серед перших. Його праця «Правова культура працівників установ органів внутрішніх справ», яка вийшла у 1969 році, у подальшому використовувалась майже усіма дослідниками цієї проблеми.

Проблеми правового прогресу, які визначив Олексій Федорович, й на сьогодні є актуальними, хоча ми живемо в іншому столітті, докорінно змінилися економічна, політична і правова системи деякі з цих проблем досліджені і конкретизовані науковцями, але більшість їх чекає на своїх дослідників.

Третій напрям – це методологія правознавства. Незважаючи на те, що у своїх працях Олексій Федорович, як правило, цю проблему не виокремлював і не окреслював, але питанням методології юридичної науки він завжди приділяв значну увагу і намагався у своїх дослідженнях використовувати новітні для того часу наукові методи, розробляв методику їх застосування у вивченні конкретних проблем правознавства, а саме: діяльнісний підхід при дослідженні питань правоохоронної діяльності, професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ, правового виховання, правової свідомості тощо; системний підхід у вивченні гарантій законності, системи органів внутрішніх справ; аксіологічний підхід при дослідженні проблем правової культури, цінності права, цінностей у праві, правового прогресу.

У останні роки Олексія Федоровича цікавив синергетичний підхід до праворозуміння, який він мав змогу лише частково реалізувати у своїй останній науковій праці «Роль органів внутрішніх справ в оптимізації правового середовища».

Характерними рисами наукових розробок Олексія Федоровича були:

– вихід за межі нормативного підходу до праворозуміння, дослідження правових явищ у широкому соціальному контексті – культурних, психологічних, ідеологічних, ціннісних умов функціонування права;

– використання результатів досліджень вчених зарубіжних країн, особливо Східної Європи – Польщі, Чехословаччини, Румунії;

– поважне відношення до думок вчених в тому числі і опонентів та інші якості, що притаманні творчому науковцю.

Під його керівництвом почала створюватися наукова школа «Законність і правопорядок та їх забезпечення органами внутрішніх справ», зокрема за такими пріоритетними напрямками: теоретичні питання законності та правопорядку, які знайшли відображення у докторській дисертації Олексія Федоровича, більш як 50 праць з цієї проблематики, в тому числі 5 монографій [2, с. 7–9].

Вибрані наукові праці Олексія Федоровича Граніна [3; 4]:

1. Советская представительная система : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Теория и история государства и права. История политических и правовых учений. Киев, 1958. 20 с.

2. Правовая культура работника учреждений внутренних дел // Киевская высш. школа МВД СССР. Киев, 1969. 67 с.

3. Теоретические вопросы социалистической законности в деятельности органов внутренних дел: Автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук // АН УССР. Объед. совет ин-та философии и ин-та государства и права. Киев, 1975. 52 с.

4. Теоретические вопросы социалистической законности в деятельности органов внутренних дел : дис. ... док. юрид. наук // Киевская высшая школа МВД СССР. Каф-ра государственно-правовых дисциплин. Киев, 1975. 419 с.

5. Гарантии социалистической законности в деятельности органов

внутренних дел // КВШ МВД СССР. Киев : КВШ МВД СССР, 1982. 80 с.

6. Особенности правоохранительной деятельности органов внутренних дел в условиях социалистического прогресса: (Теоретические аспекты) : учеб. пособ. // МВД СССР КВШ. Киев, 1987. 96 с.

7. Формирование правовой культуры при изучении курса теории государства и права. Контрольные задания // КВШ МВД СССР. Киев, 1988. 36 с.

8. Гранин А. Ф., Тихомиров А. Д. Роль органов внутренних дел в поступательном развитии и оптимизации правовой среды советского общества. // Роль органов внутренних дел в преодолении антиобщественных проявлений. Киев, 1988. С. 117–123.

Список використаних джерел

1. Орлята з «Прапора» URL: https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/orlyata_z_prapora.pdf

2. Ведерніков Ю. А., Тихомиров О. Д. Пам'яті видатного науковця і педагога – доктора юридичних наук, професора Граніна Олексія Федоровича. Матеріали науково-теоретичної конференції Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку (присвячена пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна) / Редкол. : А. М. Завальний, Н. В. Лазнюк, М. М. Пендюра, Д. О. Тихомиров. Київ : НАВС, 2017. С. 7–9. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/14539/1/%d0%9f%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%be%d0%be%d1%85%d0%be%d1%80%d0%be%d0%bd%d0%bd%d0%b0%20%d0%b4%d1%96%d1%8f%d0%bb%d1%8c%d0%bd%d1%96%d1%81%d1%82%d1%8c%2823.03.2017%29.PDF>

3. Бібліотека Національної академії внутрішніх справ URL: <https://library.naiu.kiev.ua/poshuk-po-biblioteci.html>

4. Советская представительная система : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 Теория и история государства и права. История политических и правовых учений. Киев, 1958. 20 с.

*Пархоменко Наталія Миколаївна,
завідувач відділу теорії держави і права
Інституту держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України*

ЦІННІСНИЙ ВИМІР ПРАВОПОРЯДКУ В УМОВАХ ВІЙНИ

Одним з головних завдань держави в особі правотворчих органів влади є формування системи правил поведінки, які забезпечуватимуть баланс інтересів та обов'язків, захист прав і свобод усіх суб'єктів права як за звичайних, так і за надзвичайних умов. Наявність якісного та такого, що відповідає об'єктивному розвитку суспільних відносин законодавства саме по собі становить цінність для

будь-якого суспільства та окремих громадян, адже є безпосередньою передумовою забезпечення правопорядку, в тому числі за умов надзвичайного правового режиму.

Особливого значення проблема забезпечення правопорядку набуває саме тоді, коли на території держави ведуться активні бойові дії, відбуваються масові внутрішні та зовнішні міграції населення, переоцінка традиційних цінностей та змінюються, а іноді й руйнуються, традиційні відносини між державою і громадянином з приводу реалізації та забезпечення конституційно визначених прав і свобод, окремі з яких обмежені, та забезпечення правопорядку. За обставин, які унеможливають реалізацію державою повністю або частково окремих функцій та завдань, як ніколи набуває значення особлива роль і цінність права як регулятора суспільних відносин, інструмента задоволення потреб та погодження інтересів різних суб'єктів суспільних відносин.

В юридичній науці правопорядок розглядається, насамперед як складне та багатоаспектне явище, що забезпечує будь-якій правовій і демократичній державі ефективний прогресивний розвиток. Це також: система правовідносин; стан урегульованості суспільних відносин на основі права та законності; стійкий правовий режим, який базується на основі права; атмосфера правового життя, що встановлюється на основі точного і повного здійснення правових приписів всіма суб'єктами права [1].

Таким чином правопорядок як результат правореалізації з-поміж іншого визначається сутністю та змістом правотворчого процесу та, відповідно, сутністю і змістом прийнятих правових актів; характером поєднання публічних та приватних інтересів тощо. З огляду на це, «правовий порядок має високу соціальну цінність через те, що упорядкованість, передбачуваність і стабільність соціального буття відкриває можливість більшості людей нормально здійснювати свої найважливіші життєві функції – вчитися, працювати, створювати сім'ю, народжувати й виховувати дітей, користуватися власністю, реалізовувати свої здібності і таланти та ін. У системі правових цінностей правовий порядок посідає чільне місце: правова упорядкованість суспільного життя є не тільки засобом, але й метою стабільного, організованого, передбачуваного буття людини. Тому, будучи правовою цінністю, правовий порядок одночасно є і соціальною цінністю, яка не є тільки похідною від соціальної цінності права» [2]. На відміну від цього, відсутність правопорядку зумовлює порушення прав і свобод громадян, їх незахищеність, розбалансування державної влади, загострення відносин між державою і громадянином, що можуть переходити у відкриті конфлікти та ін. Особливо проблема відсутності правопорядку та його налагодження загострюється в умовах надзвичайного або військового стану.

Адже такі поняття як верховенство права, права і свободи громадян, соціальна справедливість, правова держава тощо набувають особливого значення за надзвичайних обставин. Тому, невідповідність права потребам суспільства, а особливо принципу соціальної справедливості, спричиняє неефективність правореалізації та поступову втрату правом легітимності та аксіологічної сутності.

У цьому аспекті важливим також є формування у суб'єктів суспільних відносин свідомого переконання у необхідності визначення пріоритетів та виконання норм права і, відповідно, закладених у його змісті ідей (цінностей). Отже, якщо правові ідеї сприймаються більшістю населення та свідомо виконуються правові приписи, в яких відображено їх зміст, то правові ідеї із сфери належного перетворюються на реальність, забезпечуються або відновлюється правопорядок. З огляду на це, саме регулюючий потенціал права як міри свободи, справедливості, рівності, гуманізму здатен здійснити упорядковуючий та відновлюючий вплив на суспільні відносини.

В умовах воєнного стану шляхом політико-юридичної інтерпретації соціальної дійсності формується нова модель взаємовідносин держави і громадянського суспільства, держави і громадянина, зумовлена характером зовнішньої агресії та особливостями правового розвитку, механізму правового регулювання. Відповідно виникає низка нових об'єктів пізнання юридичної науки, серед яких трансформація ціннісних засад права та правотворчої діяльності в умовах воєнного стану. В цьому аспекті необхідно розглядати право як цінність, яка є одним із найвагоміших засобів упорядкування суспільних відносин під час вирішення воєнних конфліктів, соціальних криз тощо. Саме в цьому полягає сила права, на відміну від права сили.

Вважається, що право завжди має у своєму змісті деякі константи – принципові положення, цінності, виключення яких зі змісту права веде до втрати ним своєї сутності. Серед таких принципових положень справедливість, людська гідність, свобода, рівність тощо. Сила права виражається у тому, наскільки послідовно та ефективно ці цінності втілюються у формі правових нормативів та практиці правозастосування. Чим більшою мірою право може гарантувати реалізацію цих цінностей, тим вищою є його сила. З цієї точки зору цінності, які лежать в основі змісту права, виступають свого роду координатами застосування правового примусу: сила права має проявлятися там і тоді, коли фундаментальні цінності опиняються під загрозою [3].

Розрізняючи правові цінності та цінності права як зміст аксіосфери права, необхідно наголосити, що саме правові цінності визначають зміст, мету та сутність права, лежать в його основі та виступають засобами досягнення та пояснення правової реальності. Це цінності належного, а цінності права – цінності життєві, які походять з безпосередніх потреб людини (або іншого суб'єкта права, як от держава – від авт.) в конкретній ситуації [4].

В. Горбулін та А. Качинський, досліджуючи національні цінності, вважають за доцільне структурувати їх за ієрархічною ознакою та вести мову про три групи національних цінностей: індивіда (1), суспільства (2), держави (3). На першому рівні – індивідуальному – знаковими є такі: права та свобода людини, приватна власність, патріотизм, працьовитість, миролюбність, толерантність, родинність, індивідуалізм. На другому – суспільному – рівні першочергове значення мають: добробут, соціальна справедливість, міжетнічна та міжконфесійна злагода, ліберально-демократичні традиції, матеріальні та духовні надбання. Нарешті, на третьому, державному, рівні визначальними стають такі цінності, як природні ресурси, конституційний лад, національна безпека, державний суверенітет,

територіальна цілісність, система міждержавних зв'язків та деякі інші [5]. Переважна більшість цих цінностей не є правовими, але мають вагоме значення для згаданих суб'єктів і тому отримують захист та забезпечення з боку держави, та є цінностями права.

Втім в аспекті ситуативного підходу в аксіології, саме те, що є цінним та пріоритетним для суспільства та суб'єкта правотворчості за певних обставин, транслюється в законодавчий масив та реалізується в суспільних відносинах в якості благ, які охороняються та захищаються державою. Тому, реалізовані у суспільних відносинах цінності набувають характеру блага. В реальних суспільних відносинах блага - це предмети або явища, які відповідають інтересам людини, суспільства або держави, задовольняючи їх потреби. Саме тому вони забезпечуються, охороняються та захищаються правом. В демократичному стабільному суспільстві право враховує інтереси більшості, визначає співвідношення загального (суспільного, державного) інтересу та індивідуального, особистого інтересів, прагнучи досягти його балансу на основі принципу соціальної справедливості.

Важливе значення для дослідження проблем трансформації цінностей права за надзвичайних обставин має з'ясування їх співвідношення між собою. Наразі існує декілька варіантів визначення їх переліку та ієрархії. Зокрема, один з них визначає таку ієрархію виходячи з гуманістичних традицій, а інший – з нормативно визначених і закріплених в конституції системи цінностей. У першому випадку найвищу цінність права становить життя людини, далі – свобода, рівність та гідність, права людини, власність, освіта, культура, громадянське суспільство тощо [6]. Відповідно до нормативного підходу – основна цінність права – це права людини, закріплені в конституції.

Окрім того, в теорії права концептуально сформувався підхід, відповідно до якого здійснюється типологія ціннісних ієрархій залежно від домінування тих чи інших правових цінностей за певних суспільно-політичних обставин. Зокрема, це етатистське домінування (домінування цінності держави і управління), ліберальне домінування (пріоритет цінності свободи), утилітарне домінування (першочергове сприйняття інструментальних цінностей), урівноважене домінування (правові цінності гармонійно взаємодіють, виступаючи у своєму формально-правовому виразі) [7].

З точки зору пріоритетності у звичайних умовах та за демократичного політико-правового режиму традиційно вважається, що «індивідуальні цінності людини (особистості) завжди превалюють над суспільними. Найвищою соціальною цінністю є людина. Втім, в умовах війни як надзвичайного стану, формується нова структура або ієрархія цінностей права, які в процесі правотворчої діяльності транслюються в законодавство, створюючи основні концептуальні засади для отримання перемоги і відновлення миру, збереження державності та суверенності влади українського народу, як загальносуспільних демократичних цінностей, можливості демократичного розвитку. Публічний інтерес та публічне благо як цінності права набувають первинності за рахунок перерозподілу аксіологічного потенціалу права, що в умовах воєнного стану є визначальною передумовою забезпечення всіх інших цінностей права.

Отже, корегування ціннісних орієнтирів у правовій площині є одним з тих інструментів, який зможе забезпечити трансформацію державного устрою та правового розвитку, тобто їх перебудову відповідно до воєнних потреб, без чого неможливим видається досягнення балансу у механізмі правового регулювання, правопорядку та здобуття перемоги. Адже від того, які цінності права будуть поставлені на перший план: загальносуспільні (відновлення територіальної цілісності та незалежності держави, забезпечення зовнішньої безпеки) чи особистісні (гарантування прав і свобод громадян) залежатиме мета та засоби правотворчої політики держави. Тобто забезпечення загальносуспільних цінностей і потреб наразі є умовою існування незалежної держави Україна, її подальшого розвитку та гарантування конституційного принципу визнання людини (її прав і свобод) основною соціальною цінністю.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н. М. Альманах права. Правовий світогляд: людина і право. Науково-практичний журнал. Вип. 5. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. С. 38–44. С. 38.
2. Крижанівський А. Ф. Правовий порядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2009. С. 31.
3. Сайфуліна Ю. В. Право і сила: деякі філософсько-правові проблеми. *Сила права і право сили: історичний вимір та сучасне бачення проблеми* : матеріали XXXII Міжнар. історико-правової конф. (м. Полтава, 28–31 трав. 2015 р.). Київ-Полтава : ПУЕТ, 2015. С. 35.
4. Горобець К. В. Аксиосфера права: філософський и юридический дискурс : монографія. Одеса : Фенікс, 2013. С. 94, 99, 102–103.
5. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегічне планування: вирішення проблем національної безпеки : монографія. Київ : НІСД, 2010. С. 24.
6. Горобець К. В. Ієрархія цінностей права. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. Число 2. С. 77–81.
7. Грищук О. В., Соломчак Х. Б. Позитивна правова відповідальність людини: детермінаційні аспекти : монографія. Хмельницький, 2016. С. 236.

Власенко Валерій Павлович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ОСОБИ В СТРУКТУРІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розвиток сучасного українського суспільства характеризується інтеграційними процесами, реформуванням органів державної влади,

посиленням взаємодії державних органів з інститутами громадянського суспільства тощо. За таких умов все більше актуалізується питання забезпечення режиму законності в державі, професіоналізму особи під час здійснення юридичної діяльності, що базується на принципах справедливості та відповідальності. Саме правова культура особи як частина цілісної культури суспільства, об'єднує та пронизує усі сфери людської діяльності, виступає соціальною гарантією дії верховенства права, відображає процеси, пов'язані з правовою діяльністю в суспільстві та ін. [1].

Академічне розуміння правової культури особи виражається у трьох головних її аспектах: правових культурних орієнтаціях, діяльності щодо їх реалізації, результатах реалізації правових культурних орієнтацій. Засвоєння особою знань, умінь і навичок щодо реалізації норм права є суттю першого аспекту. Другий аспект характеризується творчою діяльністю особи у правовій сфері, в процесі якої вона розвиває свої правові знання, уміння і навички. Третій аспект виражає внутрішній потенціал правової культури (правомірна поведінка, юридичний практичний досвід тощо) [2, с. 537].

Таким чином, зазначене вище обумовлює необхідність з'ясування структурних елементів правової культури особи, що сприятиме більш якісному розумінню її місця в структурі громадянського суспільства. На сьогодні в наукових юридичних джерелах структура правової культури особи визначається по-різному. Зокрема, виділяють такі елементи як: система правових знань, вмій, навичок, емоцій, почуттів, правомірна поведінка, досвід юридичної діяльності тощо. На нашу думку В.М. Селіванов найбільш повно визначив структурні елементи правової культури особи. Такими елементами він пропонує вважати: розуміння сутності та цінності права як вияву справедливості і гаранта невід'ємних прав та свобод, честі й гідності людини; знання прав, свобод та обов'язків людини, звичка правомірної поведінки; усвідомлене бажання втілення правових законів у життя, уміння їх реалізувати; нетерпиме ставлення до будь-яких порушень правопорядку [3, с. 76].

Зазначена структура правової культури особи дає підстави визначити громадянське суспільство як соціальний простір, в якому люди взаємодіють між собою, де основою є цивілізований, самодіяльний і повноправний індивід. Тобто основою і смисловим центром громадянського суспільства являється індивід у всій повноті своїх прав як носій певної соціально-правової ініціативи (соціальна і правова активність, наявність усвідомленої позиції по відношенню до суспільства та права тощо). Так, зазначене вказує на те, що громадянське суспільство також розуміється як сфера добровільної активності особи, що складається з повсякденного життя з його потребами, соціально визнаних традицій благодійності, культурно-освітніх ініціатив, діяльності рухів та організацій, міжнародної діяльності всіх типів добровільних організацій [4].

Правова активність особи, що є елементом її правової культури, набуває важливого значення у формуванні громадянського суспільства. Адже в процесі державоуправління виникають певні труднощі, що пов'язані із налагодженням механізмів участі членів суспільства в управлінні державою, механізмів реалізації та захисту прав людини, подоланням неконструктивного

розшарування суспільства на групи за ціннісними орієнтаціями тощо.

Необхідність вирішення цих питань зумовлює підвищення ролі та значення правової культури особи, цілеспрямованого впливу її цінностей на процес трансформації суспільних відносин. Нині правова культура як суспільний феномен є неодмінною умовою динамізації трансформаційних процесів у напрямі формування в Україні правової держави і громадянського суспільства [5].

В основі ідеї громадянського суспільства знаходиться проблема відносин особи з публічною владою, суспільства з державою. Ця проблема завжди перебувала в центрі філософської і правової думки. Так, ще Платон та Арістотель, хоча й ототожнювали суспільство з державою, але водночас розглядали питання взаємовідносин людини і влади в контексті аналізу різних форм державного правління.

Формування та розвиток громадянського суспільства в сучасних умовах напряму пов'язують із особою як окремою одиницею суспільства, наділеною самосвідомістю та правовою культурою, котра усвідомлено бере на себе відповідальність за свої дії, наділяється сукупністю невідчужуваних прав та свобод. З розвитком громадянського суспільства людина завжди стикалася з безліччю перешкод та проблем на шляху до побудови соціальної, демократичної, сучасної держави, основними із яких були такі поняття, як «свобода» та «відповідальність» [6, с. 381].

На сьогодні важливими умовами належного розвитку громадянського суспільства доцільно вважати: свобода та ініціативність особистості; розвиток суспільних відносин відповідно до принципу, за яким людина завжди повинна розглядатися як мета і ніколи як засіб; реальне забезпечення рівних можливостей; плюралізм усіх форм власності; відсутність поляризації населення на надзвичайно заможних і дуже бідних та ін. [7].

Отже, формування громадянського суспільства і правової держави не можливе без належного рівня правової культури суспільства в цілому та правової культури особи зокрема. Високі моральні якості, розвинена правова культура та правова активність особи визначають зрілість суспільних відносин, відповідною формою якої є інституційна структура правової держави, а змістом – людина, її права, свободи та обов'язки.

Правова культура є також внутрішньою ознакою громадянського суспільства оскільки саме вона визначає те правове поле, яке є необхідним чинником існування демократичного суспільства, стримуючим фактором для узурпації влади і «скелетом» для формування правової системи, на якій тримається будь яка держава [8, с. 34].

Таким чином, правову культуру особи доцільно розуміти як чинник формування та розвитку громадянського суспільства. Адже правова культура особи, що сформована на основі ідейного і правового плюралізму, національних та світових культурно-правових надбань, виступає об'єднуючою концепцією державно-правового розвитку суспільства, є важливим чинником соціальної стабільності, досягнення високого рівня правопорядку.

Список використаних джерел

1. Савченко А. А. Правова культура як атрибут культури суспільства. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2020. № 2. С. 32–36.
2. Правова культура. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. Київ. 2003. Т. 5. 736 с.
3. Правова культура і підприємництво / ред.: В. М. Селіванов. Київ-Донецьк. 1999. 280 с.
4. Карась А. Ф. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2003. 520 с.
5. Оніщенко Н. М. Макаренко Л. О. Правова культура як феномен громадянського суспільства. *Держава і право. Серія: Юридичні науки*. 2015. Вип. 68. С. 3–15.
6. Ярунів М. І. Формування правової культури юриста в умовах побудови громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Політологія. 2017. № 2. С. 381–384.
7. Колодій А. М. Громадянське суспільство та правова держава: проблеми і шляхи розбудови. *Право України*. №7. 2010. С. 12–17.
8. Минькович-Слободяник О. В. Правова і політична культура як невід'ємні складові громадянського суспільства. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. Вип. 63. С. 29–34.

*Захаренко Людмила Миколаївна,
старший науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем психологічного забезпечення
та психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук
Корнійчук Юрій Миколайович,
старший викладач кафедри
спеціальної фізичної підготовки
Національної академії внутрішніх справ*

НАДАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ПОСЛУГ СПЕЦІАЛЬНИМИ ЕКІПАЖАМИ ПОЛІЦІЇ «БІЛИЙ ЯНГОЛ»

Розплющимо очі наших сердець на присутність янголів

Згідно із положеннями ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію» завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: забезпечення

публічної безпеки і порядку; охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави; протидії злочинності; надання в межах, визначених законом, послуг з допомоги особам, які з особистих, економічних, соціальних причин або внаслідок надзвичайних ситуацій потребують такої допомоги [1].

Науковець Зозуля І. В. (2019) стверджує, що поліцейська послуга є одночасно як відокремлена частина поліцейської діяльності та як функціональна наддіяльність, що розповсюджується на всю сферу поліцейської діяльності [4].

Під час війни поліцейські працюють у посиленому режимі та «дійсно показують наскільки вони кваліфіковані працівники, виконуючи свої безпосередні професійні обов'язки та навіть більше, ніж від них міг очікувати народ України» [7, с. 212].

В умовах воєнного стану Національна поліція виконує загальні і спеціальні завдання захисного та правоохоронного спрямування. Це потребує оптимізації її діяльності, щоб ефективніше виконувати визначені державою повноваження. За словами экс-очільника Нацполу, Міністра МВС України Ігоря Клименка, одним з найголовніших обов'язків поліції в умовах воєнного стану є евакуація та допомога людям [2]. Значною мірою цьому сприяє реалізація Національною поліцією України проєкту «Білий Янгол», що розпочалася у 2022 році за сприяння керівництва МВС України та Національної поліції України.

Назва «Білий Янгол» має глибокий сенс. У християнській, мусульманській і юдейській релігіях янгол (від грец. «ангелос» – посланець) – це особлива духовна істота, створена Богом; збірний образ небесних сил, духи невидимі і безтілесні; посередник між Богом і людьми, що виконує волю Бога. Ангели раптово й несподівано втручаються в людське життя. Люди не завжди встигають розпізнати їх, коли вони з'являються й зникають, проте їх поява змінює хід подій. Янголом також може називатися і людина, послана Богом іншій людині з певною метою [6].

Відповідно до результатів наукового дослідження Савелюк Н. (2018) внутрішньою релігійною мотивацією дорослих є не розмова з Богом, а досягнення стану внутрішнього благополуччя є [5].

Достеменно не відомо, хто першим назвав «білими янголами» людей, які надавали допомогу людям у зоні ведення активних бойових дій на сході України. Існує думка, що так назвали екіпаж, який пересувався на білому авто швидкої допомоги [3].

У грудні 2022 року Донецька обласна державна адміністрація оголосила про роботу чотирьох спецекіпажів поліції «Білий Янгол» на всій лінії бойових дій Донеччини [2]. У березні 2023 року про роботу екіпажів «Білі янголи Луганщини» в деокупованих населених пунктах області повідомила Луганська обласна державна адміністрація [3].

Надзвичайна складність надання поліцейських послуг в умовах воєнного стану вимагає високої професійної майстерності поліцейських.

Спеціальні екіпажі поліції «Білий янгол» складаються із поліцейських (чоловічої та жіночої статі), які пройшли відбір та підготовку (тривалістю до місяця). Поліцейські ознайомилися із правилами проведення евакуаційних заходів, пройшли курс тактичної медицини від парамедиків із США,

спеціалізовану підготовку з тактичних дій та надання домедичної допомоги пораненим.

Кожен спецекіпаж «Білий Янгол» має у своєму розпорядженні броньований транспорт підвищеної прохідності, обладнаний засобами зв'язку, сучасними засоби надання екстреної домедичної допомоги, необхідними медичними наборами, захисними комплектами (касками та бронежилетами, у тому числі дитячими бронежилетами для трьох вікових категорій, для захисту людей під час евакуації). Обладнання для екіпажів передано МВС України, Донецькою та Луганською обласними військовими адміністраціями та громадськими організаціями.

Основні завдання спеціальних екіпажів поліції «Білий Янгол»:

- евакуація населення з місць, наближених до районів активних бойових дій;
- надання домедичної допомоги пораненим з числа цивільного населення та евакуація їх з місця обстрілу;
- супровід та доставка гуманітарних вантажів (вода, їжа, ліки) до прифронтових населених пунктів, які щодня перебувають під ворожими обстрілами.

Професійна діяльність «янголів» поліції – поліцейських, які входять до складу спеціальних екіпажів поліції «Білий Янгол», проходить у зоні активних бойових дій, саме там, куди рідко ризикують приїжджати волонтери. «Янголи» поліції мають досвід евакуації людей та доставки гуманітарних вантажів у ризикованих ситуаціях, ворожих зіткнень, дехто з них був поранений.

Створення спеціальних екіпажів поліції «Білий Янгол» дозволило надавати від імені держави поліцейські послуги з протидії воєнним загрозам, сприяло покращенню форм і методів взаємодії поліції та громадськості у справі забезпечення режиму воєнного стану, формуванню позитивного іміджу сучасного поліцейського.

Отже, діяльність спеціальних екіпажів поліції «Білий Янгол» та «янголів»-поліцейських уже увійшла в новітню історію української поліції.

Список використаних джерел

1. Про Національну поліцію: Закон України Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 р. № 580-VIII. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 03.05.2023).

2. Евакуаційні групи «Білий Янгол» запрацювали на всій лінії бойових дій Донеччини. 20 грудня 2022 р. *Донецька обласна державна адміністрація*. URL: <https://dn.gov.ua/news/evakuacijni-grupi-bilij-yangol-zapracyuvani-na-vsij-liniyi-bojovih-dij-donechchini> (дата звернення: 03.05.2023).

3. Евакуаційна група поліції «Білі янголи Луганщини» розпочинає роботу в деокупованих населених пунктах. 30 березня 2023 року. *Луганська обласна державна адміністрація* : URL: <http://loga.gov.ua/oda/press/news/evakuacijna-grupa-policiyi-bili-yangoli-luganshchini-rozprochinaie-robotu-v> (дата звернення: 03.05.2023).

4. Зозуля І. В. Поліцейські послуги в законодавстві України та на практиці.

Форум права. 2019. № 3. С. 21–38. URL: <http://doi.org/10.5281/zenodo.3362208>

5. Савелюк Н. Психологічні особливості релігійної соціалізації особистості: вікові аспекти. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2018. № 2 (9). С. 64–67. DOI : [https://doi.org/10.17721/BSP.2018.2\(9\).16](https://doi.org/10.17721/BSP.2018.2(9).16)

6. Трачук Т. Біблія про втручання ангелів. *Дивен світ*. 28.11.2022. URL: <https://dyvensvit.org/top/1029956/> (дата звернення: 03.05.2023).

7. Турбал А. Є., Шпиталенко Г. А. Особливості роботи Національної поліції України в умовах воєнного стану. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє : мат-ли Всеукр. наук. конферен. з наук. участю* (м. Черкаси, 20 квіт. 2023 р.). Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗН України. 2023. С. 211–213.

Іващенко Віта Олександрівна,
*професор кафедри кримінології та кримінально-виконавчого
права Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ОСНОВ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЯК НЕОБХІДНА УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ

В умовах сьогодення для України питання забезпечення правопорядку постало особливо гостро. Пояснюється це необхідністю збереження та відновлення територіальної цілісності, подолання російської агресії, дотримання прав та свобод людини і громадянина в Україні та за її межами.

Звернемо увагу, що в 2022 році структура злочинності в нашій державі суттєво змінилася, в порівнянні з попередніми роками. Спостерігалось різке зростання злочинів проти основ національної безпеки України. Тому було посилено відповідальність за вчинення зазначених суспільно небезпечних діянь. Розглянемо окремі аспекти кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України, що передбачені розділом I Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК) [1].

Зауважимо, що суттєві зміни та доповнення в КК щодо цих злочинів законодавець почав вносити, починаючи ще з 2014 року.

За станом на сьогодні можемо зробити такі висновки.

По-перше, розширено коло злочинів проти основ національної безпеки України. Серед нових діянь: фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК); колабораційна діяльність (ст. 111-1 КК); пособництво державі-агресору (ст. 111-2 КК); перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК); несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух,

переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (ст. 114-2 КК).

По-друге, переглянуто окремі санкції статей, що передбачають відповідальність за злочини проти основ національної безпеки України. Так, простий склад злочину посягання на територіальну цілісність і недоторканність України карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років з конфіскацією майна або без такої, кваліфікований склад – позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої, особливо кваліфікований склад – позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої. В попередній редакції простий та кваліфікований склади цього злочину як альтернативу позбавленню волі передбачали обмеження волі, а також містили нижчі строки покарання. Особливо кваліфікований склад карався позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років та не передбачав довічного позбавлення волі. Нижча межа покарання у виді позбавлення волі за державну зраду збільшена до дванадцяти років, а за диверсію та шпигунство – до десяти років.

Крім того, майже за кожен злочин проти основ національної безпеки як факультативне (необов'язкове) додаткове покарання передбачена конфіскація майна, за винятком, перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань.

По-третє, Законом України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» [2] передбачено ч. 2 ст. 111 КК вчинення державної зради в умовах воєнного стану, а ч. 2 ст. 113 КК – диверсії в умовах воєнного стану або в період збройного конфлікту. Причому ці злочини караються позбавленням волі на строк п'ятнадцять років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна. Чітко визначено строк позбавлення волі.

По-четверте, Загальна частина КК також містить положення, які стосуються злочинів проти основ національної безпеки України. Так, давність притягнення до кримінальної відповідальності не застосовується у разі вчинення таких злочинів (ч. 5 ст. 49 КК). Хоча законодавець у цьому випадку не є послідовним, оскільки не передбачив не застосування давності виконання обвинувального вироку у разі засудження за злочини проти основ національної безпеки України.

Відповідно до ч. 1 ст. 55 КК позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтями 111-1, 111-2 КК, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років. Мова йде про колабораційну діяльність та пособництво державі-агресору.

Також закон про кримінальну відповідальність передбачив можливість застосування конфіскації майна за злочини проти основ національної безпеки України незалежно від ступеня їх тяжкості у випадках, спеціально передбачених

в Особливій частині КК (ч. 2 ст. 59), на що було звернено увагу вище.

Крім того, за вчинення готування та замаху на злочини, що розглядаються, закон дозволив призначати довічне позбавлення волі (ч. 4 ст. 68 КК).

Згідно з ч. 4 ст. 86 КК особи, визнані винними у вчиненні державної зради, диверсії, вироки стосовно яких не набрали законної сили, не можуть бути звільнені від відбування покарання, а особи, вироки стосовно яких набрали законної сили, – не можуть бути повністю звільнені законом про амністію від відбування покарання. Зазначені особи можуть бути звільнені від відбування покарання після фактичного відбуття ними строків, встановлених ч. 3 ст. 81 КК. Отже, для злочинів державна зрада та диверсія закон передбачає обмеження щодо застосування амністії.

Підставою для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру є, зокрема, вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи кримінальних правопорушень, серед яких дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади (ст. 109 КК), посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК), диверсія (ст. 113 КК), несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану (114-2 КК). Кримінальні правопорушення визнаються вчиненими в інтересах юридичної особи, якщо вони призвели до отримання нею неправомірної вигоди або створили умови для отримання такої вигоди, або були спрямовані на ухилення від передбаченої законом відповідальності (п. 2 примітки до ст. 96-3 КК).

Відповідно до ст. 96-9 КК ліквідація юридичної особи застосовується судом у разі вчинення її уповноваженою особою будь-якого із кримінальних правопорушень, передбачених статтями 109, 110, 111-1, 113 КК.

Отже, із вищевикладеного можна підсумувати, що більшість злочинів проти основ національної безпеки України віднесені до тяжких та особливо тяжких. З урахуванням їх підвищеної суспільної небезпеки, необхідності подолання російської агресії, забезпечення правопорядку на території України законодавець посилив відповідальність за вчинення таких діянь. Окремого дослідження заслуговує Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» [3] та практика його застосування. Звичайно, притягнення до кримінальної відповідальності за злочини проти основ національної безпеки має стати одним із пріоритетних завдань держави, що призведе до зниження їх рівня та сприятиме посиленню обороноздатності України.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення

відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану: Закон від 3 берез. 2022 р. № 2113-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2113-20#n2>.

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон від 3 бер. 2022 р. № 2108-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6>.

*Копча Василь Васильович,
професор кафедри кримінального права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
доктор юридичних наук, професор*

ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА РЕФОРМУВАННЯ ПОЛІЦЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ УГОРЩИНИ

Окремі питання поліцейських органів Угорщини демонструє і стабільність, і значні зміни. З австро-угорських часів діяльність Поліції Угорщини була чітко регламентована на рівні законів, хоча, слід погодитися, що новий закон у цій сфері не завжди означав поліпшення або розвиток. Особливо очевидно це проявляється в нормативних актах у період 1989 р. Проте, правоохоронні заходи служили підтриманню громадського порядку або відновленню порушеного порядку в кожний період. З іншого боку, поняття громадського порядку часто спотворювалося і поліція була змушена взяти на себе роль інструменту режиму щодо гноблення суспільства. У наші дні поліцейські сили Угорщини зіштовхнулися з явищем масової міграції як новим викликом, що зумовлює тісну взаємодію поліції з армією [1, с. 59].

Слід вказати, що зважити на конституційні аспекти поліцейської діяльності в Угорщині, то слід розпочати з того, що Основний закон Угорщини 2011 р. у статті 46 встановлює, що «основним завданням поліції є попередження злочинів, розкриття злочинів, захист суспільної безпеки, громадського порядку і державних кордонів» (частина перша); «діяльністю поліції управляє Уряд» (частина друга); «члени професійного кадрового складу поліції і служб національної безпеки не можуть бути членами партій і не можуть займатися політичною діяльністю» (частина п'ята). Основний закон також відсилав до кардинального закону, який мав урегулювати «детальні правила структури, діяльності поліції» (частина шоста статті 46) [5].

Окремий підхід дещо відрізнявся від попереднього конституційного визначення в Конституції Угорської Республіки 1949 р. (у редакції 1989 р.), стаття 40А якої передбачала, що «основним завданням поліції є забезпечення суспільної безпеки і внутрішнього порядку» [6, с. 118].

В Угорщині природа поліцейської роботи під час комуністичного режиму цілком відображає цю картину. Однак не тільки політизована роль поліції

вимагала фундаментальних змін на початку перехідного періоду. При цьому межі між поліцією громадської безпеки, політичною поліцією й таємною поліцією були розмиті. Поліція виступала в очах суспільства символом придушення. Вона була організована для здійснення своєї роботи в умовах політичної диктатури; рівень злочинності штучно занижувався. Робота офіцерів поліції була низькооплачуваною, вони мали низький соціальний статус і питання добору кадрів завдавали ще більше проблем. Крім того, у поліції була відсутня правова база, тому що її виникнення й регулювання обумовлювалися урядовими й міністерськими постановами, а не законами, прийнятими парламентом, незважаючи на те, що поліцейські мали можливість своїми діями строго обмежувати конституційні права громадян. До прийняття Закону про поліцію в 1994 р. основними актами, що регулювали діяльність поліції, були 17 статутних правил 1974 р. «Про державну і громадську безпеку», постанова Ради міністрів «Про поліцію» № 39/1974 (XI.1) з поправками і 22 статутних правила 1963 р. про використання поліцією вогнепальної зброї. Крім того, деякі акти, що регулюють діяльність поліції, мали закритий характер. Доступ громадськості до них був обмеженим, що викликало серйозні нарікання. Тільки в 1990 р. громадяни змогли одержати відкритий доступ до наказу міністра внутрішніх справ № 1/1990 (1.10) «Про управління службою поліції».

Окрім демократичних змін в Угорщині, як і в інших постсоціалістичних державах, призвело до нової ситуації в сфері громадської безпеки. Свідченням величезних кількісних і структурних змін було зростання кількості зареєстрованих злочинів більш ніж на 20 % у 1989 р. і більш ніж на 50 % у 1990 р., порівняно зі щорічним приростом у 3–4 % у попередні роки. У таких умовах вже в перші місяці після початку правових перетворень в реформуванні поліції було поставлені два завдання – підвищення поліцейського професіоналізму й ефективності, з одного боку, та утвердження демократичних цінностей .

Після демократичної революції 1989 р. реформа поліції стала одним із найважливіших проектів. Новий уряд уже в 1989 р. втілював декілька першочергових кроків щодо реформування поліції, зокрема провів її деполітизацію. Більшість керівного складу поліції були увільнені, однак, у силу того, що вони були наділені правом подати повторну заяву на заміщення посад, половина з них повернулися на посади. Крім того, всім співробітникам поліції, як і всім військовослужбовцям, було заборонено до членство в будь-якій політичній партії. Низка подальших регуляторних актів заборонили політичну діяльність працівників поліції, таких як демонстрація партійних символів у приміщенні поліції, обговорення політики на мітингах або політична агітація в поліцейській формі. Тим не менш, у перші роки перехідного періоду залишалося дещо незрозумілим, які види політичної діяльності насправді дозволено співробітникам поліції. Оскільки співробітники поліції мали активне і пасивне право голосу, певну кількість політичних агітацій було дозволено, коли вони знаходилися поза службою. Новий закон про поліцію 1994 р. підтвердив таку заборону. У 1999 р. така заборона була підтверджена ще раз Європейським судом з прав людини у справі «Реквіній проти Угорщини». Крім деполітизації поліції, іншою короткостроковою реформою було запровадження демократичного

контролю над поліцією. Але ці два напрями реформи перебували в конфлікті один із одним, оскільки часто важко відрізнити демократичний контроль від політичного впливу. Справді, на практиці часто буває важко визначити чітку межу між основними принципами та повсякденною роботою. Наприклад, відповідно до Закону 1994 р. міністр внутрішніх справ може призначити поліцейське розслідування, але він не може заборонити розслідування. За допомогою цього положення міністр не може захищати політичних друзів від поліції, але він міг би протистояти політичним ворогам за допомогою поліції. З метою зменшення прямого політичного впливу, посада національного начальника поліції було введено вже в 1989 р. Він знаходиться на вершині ієрархії поліції, і всі співробітники поліції можуть приймати лише розпорядження з ієрархії поліції, а не від міністра внутрішніх справ чи будь-якого іншого політика. Всі прохання міністра внутрішніх справ до поліції надсилаються до національного начальника поліції.

Зазначимо, що акт про поліцію 1994 р. (далі – Закон) створив законодавчі підстави для організації та діяльності Поліції Угорщини.

Правове законодавство визначає завдання поліції як «охорону суспільної безпеки і внутрішнього порядку». Згідно нього поліція була наділена такими повноваженнями: 1) забезпечення досудового слідства, попередження і розкриття злочинів; 2) забезпечення функцій органів влади щодо порушень норм, сприяє в попередженні і розкритті таких правопорушень; 3) здійснення завдань, пов'язаних із в'їздом іноземних громадян, їх перебуванням і переселенням, а також здійснення завдань, пов'язаних зі справами біженців, їх правоохороною; 4) здійснення завдань влади, які пов'язані з виробництвом, реалізацією і використанням деяких, небезпечних з погляду суспільної безпеки, засобів і речовин; 5) здійснення владних завдань і правоохорони щодо забезпечення руху; 6) здійснення правоохоронних функцій, пов'язаних із дотриманням порядку на публічних територіях; 7) здійснення захисту життя особливо поважних з огляду на інтереси Угорщини осіб, що перебувають під охороною, їх особистої недоторканості, охорону визначених будівель і приміщень; 8) видача дозволів і здійснення нагляду за приватною охоронною діяльністю щодо осіб і майна; 9) здійснення виконання заходів покарання; 10) вирішення завдань, пов'язаних із забезпеченням порядку у разі введення надзвичайного або загрозливого стану. Закон містить вказівку, згідно якої поліція при виконанні своїх завдань поступає незалежно від партійних впливів (§ 2). Відповідно до Закону поліція – це «державний озброєний орган правоохорони, що здійснює завдання з попередження, слідства, державного управління і охорони правопорядку» (§ 3).

З цього загальну організаційну структуру Поліції Закон визначає через Всеугорське поліцейське управління, обласні поліцейські управління і місцеві відділи поліції. Закон визначає, що в рамках обласних і місцевих підрозділів утворюються поліцейські дільниці.

Відповідно до § 54 Закону співробітник поліції може використовувати зброю у випадках, які показують мету такого заходу: а) запобігти прямій загрозі життю або нападу на нього; б) запобігти прямому нападу, що суттєво загрожує

фізичній цілісності; в) запобігання або припинення вчинення злочину, що спричиняє суспільну небезпеку, терористичний акт чи викрадення літака; г) запобігти вчиненню правопорушення за допомогою зброї, вибухових речовин або інших засобів, придатних для вчинення убивства; е) запобігти дії, спрямовані на незаконне придбання зброї або вибухових речовин шляхом насильства; є) запобігання збройному нападу, спрямованому проти об'єкта, що має важливе значення для функціонування держави чи постачання населення; ж) затримання або запобігти втечі злочинця, який навмисно вчинив убивство; з) затримати або запобігти втечі злочинця, який вчинив злочин проти держави (глава X. Кримінального кодексу), проти людства (глава XI Кримінального кодексу); и) проти особи, яка не дотримується вказівки поліції покласти зброю або інший небезпечний об'єкт, який вона має з ним, і поведінка якого свідчить про безпосереднє використання зброї або іншого небезпечного об'єкта проти людського життя; і) запобігання втечі, насильного звільнення або для захоплення затриманого через здійснення злочину; ї) запобігти нападу, спрямованого проти власного життя, фізичної недоторканності чи особистої свободи офіцера поліції. Важливо підкреслити також, що відповідно до § 55 за винятком випадків боротьби зі збройним нападом або нападом з зброєю або подолання збройного опору або використання проти людини в натовпі використання вогнепальної зброї не допускається, якщо це загрожує життю або фізичній недоторканості особи, підстави застосування зброї щодо якої відсутні.

У положеннях § 15 і 16 Закону передбачено вимоги пропорційності під час уживання поліцейських заходів. По-перше, такі заходи не повинні спричиняти шкоди, яка є явно непропорційною до законної мети цих заходів. По-друге, з кількох можливих і підходящих варіантів заходів поліції або засобів примусу вибирається той, який є ефективним і заподіює найменше обмеження, травму чи шкоду потерпілому. По-третє, співробітник поліції застосовує примусовий захід лише за умов, визначених законом і таке застосування не продовжується, якщо подолано опір, і без нього є можливим забезпечити ефективність заходів поліції.

Найголовнішим у цьому напрямі є положення, передбачене частиною третьою § 16 Закону, якою встановлено: «Поліцейський не повинен застосовувати катування, допит під примусом, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження, і повинен відмовити виконувати накази щодо застосування такого поводження. Співробітник поліції вживає заходів проти особи для запобігання такої поведінки незалежно від службового призначення, рангу чи ідентичності цієї особи». З наведеного випливає обов'язок поліцейського застосувати повноваження щодо будь-якої особи, яка причетна до наведеної протиправної поведінки, навіть якщо такою особою виявляється особа, у підпорядкуванні якої знаходиться поліцейський.

Закон передбачає також використання поліцейськими структурами можливостей до таємного (негласного) збору інформації, при цьому ним детально перераховано особливі заходи, вживання яких потребує судового дозволу, насамперед: таємна перевірка приватної квартири, перевірка листів, прослуховування телефонних розмов. Закон надав підстави для інших таємних методів збору інформації про протиправну діяльність, зокрема за допомогою

агентів, осіб, які підтримують зв'язки зі злочинним світом. Агенти, використання діяльності яких також потребує судового дозволу, поділяються на дві категорії: інформатори – особи, які передають поліції інформацію за власною ініціативою, та довірені особи, які виконують доручення поліцейських органів. Окремо відзначимо, що § 58 передбачено випадки, коли до виконання поліцейських функцій можуть бути залучені підрозділи збройних сил, в тому числі: а) при вчиненні злочину, спрямованого на насильницьку зміну конституційного ладу; б) для припинення масових акцій, небезпечних для життя осіб або майна, або для перешкоджання насильницьким діям з такими наслідками, та для затримання осіб, які вчинили такі дії; в) для розшуку і затримання озброєного утікача, котрий вчинив тяжкий злочин; г) для ліквідації терористичних актів та визволення заручників; д) для розшуку зниклої особи або речі та в інших встановлених законом випадках.

Наведене дозволяє прийти до таких висновків. Перше, поліція Угорщини була піддана реформуванню та забезпеченню після демократичної революції 1989 р. в контексті інших суспільних перетворень, які здійснювалися у напрямі відновлення демократії та верховенства права. Друге, закон про поліцію 1994 р. створив достатні законодавчі основи для організації та діяльності поліцейських сил цієї держави. Третє, реформа поліції України потребує врахування досвіду Угорщини, зокрема в таких аспектах: а) оптимального співвідношення нормативного регулювання поліцейської діяльності на рівні закону і на рівні підзаконних актів; б) законодавчого визначення стандартів застосування спеціальних заходів впливу на особу з боку поліції, в тому числі дотримання принципу пропорційності в ході вживання таких заходів.

Список використаних джерел

1. Buzás, Gábor Between two laws the police use of firearms from 1881–1994 *SIAK Journal Zeitschrift für Polizeiwissenschaft und polizeiliche Praxis* (1/2017), 51–60.
2. Ілов І. Конституційні зміни в Угорщині 2012 року. *Віче*. 2013. № 4. С. 11–15. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/viche_2013_4_5
3. Скриль С. Реформування політичних систем Польщі, Чехії, Словаччини та Угорщини в умовах інтеграції до Європейського Союзу. *Evropsky politicky a pravni diskurz*. 2015. Vol. 2. Iss. 3. С. 90–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evrpol_2015_2_3_16
4. Ткач Д. І. Процес інтеграції Угорщини до Європейського Союзу. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. 2002. Вип. 7. С. 176–185. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvdau_2002_7_20
5. Основной Закон Венгрии (25 апр. 2011 г.) URL: http://nemzetikonyvtar.kormany.hu/download/3/00/50000/orosznyomda_jav%C3%A4Dtott.pdf.
6. Дімовне Єва Керештес. Реформа поліції в Угорщині. *Реформування поліції в країнах Центральної та Східної Європи: процес і прогрес* / За ред. М. Капаріні, О. Маренін та ін. / Передм. О. Ярмиша. Київ, 2005. С. 59–80.

*Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВПЛИВ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ПРАВОВОЇ РЕФОРМИ

У сучасних умовах, коли відбувається всебічна трансформація суспільного буття, перетворення соціальних цінностей, норм діяльності та поведінки людей, особливого значення набуває ефективне нормативно-правове впорядкування процесів суспільного розвитку. Вирішення цього завдання зумовлює необхідність підвищення ролі та значення правової культури, посилення впливу її цінностей на унормування суспільних відносин. Правова культура, процеси її формування, поглиблення та функціонування є неодмінною умовою динамізації трансформаційних процесів, утвердження в Україні правової держави і громадянського суспільства. Зрілість правової культури є важливим чинником здійснення суспільно-правової реформи в країні, реалізації принципу верховенства права в усіх сферах суспільного життя, забезпечення правового статусу людини та громадянина, їх прав і свобод [1, с. 1].

Правова культура, поряд з політичною та іншими видами і сферами культури, виступає як відносно самостійний, але водночас органічно пов'язаний з ними різновид культури. Незважаючи на значну увагу, що наразі приділяється питанням правової культури, ще не вироблено загального, «універсального» уявлення і найбільш поширеного визначення поняття правової культури. Більше того, існують сотні різних дефініцій поняття правової культури та її образів [2, с. 15]. В юридичній енциклопедичній літературі під правовою культурою розуміється система духовних і матеріальних цінностей у сфері функціонування права. Вона є складовою загальної культури, охоплює всю сукупність найважливіших ціннісних компонентів правової реальності в її розвитку (право, правосвідомість, правовідносини, правопорядок, нормотворча, правозастосовна та інша правова діяльність). Виступає однією з категорій загальнолюдських цінностей, є невід'ємним компонентом правової держави. Суб'єктами правової культури є особа та суспільство, які перебувають у взаємозв'язку [3, с. 37].

В іншому науковому джерелі правова культура визначається як якісний стан правового життя суспільства, який характеризується досягнутим рівнем розвитку правової системи – станом і рівнем правосвідомості, юридичної науки, системи законодавства, правозастосовної практики, законності та правопорядку, правової освіти, а також ступенем гарантованості основних прав і свобод людини. Правова культура суспільства відображає рівень розвитку правосвідомості в суспільстві, системи права та законодавства, юридичної практики і правової науки. Вона охоплює сукупність усіх правових цінностей, створених людьми у правовій сфері. Високий рівень правової культури суспільства є однією з важливих ознак правової держави, яка заснована передусім на принципах верховенства права і правового закону, поваги до основних прав і свобод людини та громадянина [4, с. 483–484].

У найбільш загальному плані у юридичній літературі виокремлюють такі основні дослідницькі (методологічні) підходи до вивчення сутності правової культури: філософський (інша назва – ціннісно-якісний), соціологічний, антропологічний та інформаційно-семіотичний. У залежності від цілей конкретного наукового пошуку може бути зроблено акцент на одному з цих підходів. Однак лише в комплексі, у взаємозв'язку та взаємодії вони можуть надати цілісне уявлення про такий складний феномен як правова культура, створити її науково обґрунтовану загальнотеоретичну концепцію і сформулювати положення та рекомендації практично-прикладного значення.

Беручи до уваги те, що науково-теоретична конференція, присвячена 100-річчю з дня народження доктора юридичних наук, професора Олексія Федоровича Граніна (1923–1988 рр.), варто приділити окрему увагу його науковому доробку. Адже одним з напрямів наукових досліджень ученого були аксіологічні питання права, зокрема правова культура, правове виховання, правовий прогрес у їх різноманітних зв'язках та аспектах [5, с. 8]. На думку О.Ф. Граніна, правова культура передбачає ґрунтовне знання законів та інших норм права, глибоке усвідомлення сутності та принципів права, законності, правосуддя, юридичної відповідальності й інших правових явищ, розуміння необхідності неухильної реалізації права та зміцнення законності [6, с. 8].

У межах розробки теоретико-методологічних засад формування поняття правової культури і на його основі створення однойменної наукової теорії Л.О. Макаренко приходять до висновку, що правова культура – це система створених діяльністю суб'єктів права духовних цінностей, яка функціонує як форма (спосіб) здійснення прогресивного правового розвитку людини, людства та суспільних умов їх життєдіяльності. У цьому визначенні правова культура постає як видове поняття щодо родової категорії культури. Правова культура функціонує як система і водночас як підсистема стосовно системи більш високого рівня. Специфіка правової культури порівняно з культурою взагалі визначається особливістю суб'єкта і характером його діяльності, а саме здійсненням суб'єктами права діянь, що забезпечують прогресивний правовий розвиток людини в умовах її суспільного життя, якими є правові цінності як результати цієї діяльності. Суб'єкти права та правові цінності представляють собою, таким чином, суб'єктну та об'єктну складові частини єдиного феномена правової культури. У цьому аспекті знаходить своє вираження поєднання у правовій культурі суб'єктивного й об'єктивного [7, с. 136].

Правова культура суспільства складається з низки елементів:

- досягнення якісного стану юридичної охорони та захисту основних прав і свобод людини та громадянина;
- ступінь впровадження у практику суспільного та державного життя принципів верховенства права і правового закону;
- рівень правосвідомості громадян і посадових осіб, тобто ступінь засвоєння ними цінності права, основних прав і свобод, правових процедур розв'язання юридичних конфліктів;
- знання права, поваги до нього, переконаності в необхідності додержуватися норм права. Суспільна правосвідомість визначається масовістю

правомірної поведінки, рівнем правового виховання, масштабами та якістю юридичної освіти;

- досконале як за формою, так і за змістом законодавство;
- стан законності та правопорядку в суспільстві;
- ефективність роботи правозастосовних, зокрема правоохоронних, органів;
- стан розвитку юридичної науки, залучення вчених-юристів до формування і втілення правової політики держави [4, с. 485].

Особливості становлення та підвищення рівня правової культури детерміновані суспільними відносинами. Прогрес чи регрес правової культури зумовлений усією сукупністю суспільних відносин, рівнем їх динамізму. Кожному суспільству, його соціально-правовому буттю відповідає певний тип правової культури, який детермінований політичними, економічними, соціальними та духовними відносинами. Водночас суспільні відносини, ефективність і динамізм їх розвитку значною мірою зумовлені рівнем зрілості конкретно-історичної правової культури. Звідси слідує, що має місце взаємозв'язок і взаємовплив суспільних відносин і правової культури, які взаємодетермінують процес розвитку один одного [1, с. 9].

Правова культура є одним з найважливіших інструментів суспільних перетворень. Вона поєднує соціальні ідеали й емпіричний досвід, моральні та правові цінності з практично корисною діяльністю із втілення в життя вимог права. Стан права є показником розвитку культури як способу людського життя. Рівень поступу права можна розглядати як показник соціального прогресу взагалі, оскільки воно регулює відносини в усіх сферах суспільного життя. Практика реформування законодавчих, виконавчих і судових органів України засвідчує, що відсутність правової культури або низький її рівень гальмують темпи розвитку державності. Правова культура знаходиться в діалектичній взаємодії з розвитком правової системи суспільства, правової держави [8, с. 128]. У свою чергу В.В. Лемак на основі комплексного вивчення порядку реалізації правової реформи в Чеській Республіці після здобуття нею незалежності в 1993 р. зазначає, що ефективність правової реформи залежить від низки факторів, зокрема якісного стану суб'єкта правової реформи (політичної еліти), її мотивації до перетворень і рівня правової культури. Досвід цієї країни засвідчив, що лише в тому разі, коли формування такого суб'єкта на початковому етапі суспільних перетворень виступає окремим об'єктом державної політики, правова реформа здійснюється інтенсивно та результативно [9, с. 32].

У цьому контексті імпонують міркування О.М. Костенка, згідно з якими культура громадян, у тому числі й правова, – це той «камінь, яким знехтували будівничі», і який має бути покладений у фундамент нового суспільства в Україні. Це означає, що українські «будівничі», які намагаються реформувати суспільство, мають перейти від «політики без громадян» до «політики через громадян», яка полягає у створенні належних умов для розвитку культури громадян. Адже громадяни – це єдиний чинник, здатний утворювати державу і правопорядок, приводячи в дію Конституцію та законодавство, а також здатний надавати самій політиці зміст і ефективність [10, с. 65]. Державні організації та інститути громадянського суспільства – це лише соціальні інструменти, що

мають використовуватися людьми відповідно до стану їхнього «людського фактора», тобто відповідно до рівня їхньої правової і моральної культури. При цьому жодні інструменти не «працюють» самі по собі, без приведення їх у дію людьми. Більше того, як «працюватимуть» будь-які інструменти в руках людей – це залежить від стану «людського фактора». Якщо весь зміст реформ у суспільстві зводиться лише до вдосконалення соціальних інструментів, ігноруючи при цьому необхідність розвитку «людського фактора», то це не дасть очікуваних результатів. Українським реформаторам, очевидно, слід усвідомити закономірність щодо співвідношення між соціальними інструментами, які використовуються людьми в їхній суспільній практиці, і тим «людським фактором», який має приводити в дію ці інструменти (зокрема це інститути законодавчої, виконавчої і судової влади, а також різноманітні інститути громадянського суспільства тощо). Саме тоді вони будуть озброєні ефективною методологією реформування українського суспільства [11, с. 16].

Правова культура, яка органічно поєднує в собі загальнолюдські та національні цінності, є неодмінною передумовою наближення й інтеграції України в європейський і світовий правовий простір. Правова культура – це детермінанта, здатна стимулювати правовий прогрес, формувати підґрунтя правового життя для реалізації правових цінностей, правового потенціалу людини. Правовий прогрес, до якого прагне Україна, втілюючи в життя ідеї верховенства права, громадянського суспільства та правової держави, може бути реальністю лише за умови, що правова реформа поєднується з формуванням правової культури українського суспільства, всіх його соціальних груп, верств. Більше того, без успіху в галузі підвищення правової культури населення ефективна реалізація правової реформи буде просто неможливою.

Отже, правова культура відображає якісний стан правового життя суспільства, характеризує рівень розвитку його правового буття. Сучасна правова культура – це правова культура розвинутого громадянського суспільства й ефективно функціонуючої правової держави. За своєю суттю – це культура визнання, забезпечення та здійснення прав і свобод людини та громадянина як вищих правових цінностей. Правова культура є суттєвим чинником, «ключем» і фундаментом правової реформи [12, с. 39]. Ефективність і незворотність правової реформи можливі лише за умов її стабільної підтримки з боку більшості населення, тобто якісні правові зміни мають спиратися на певні вкорінені в суспільстві правові цінності. Будь-які реформаторські заходи в межах правової реформи необхідно розпочинати з підвищення рівня правової культури як усього населення, так і суб'єктів, які уповноважені здійснювати прогресивні правові перетворення. Висока правова культура кожного є запорукою гармонійного розвитку суспільства, збереження загальнолюдських цінностей і правового порядку, утвердження ідеалів демократії та верховенства права. Йдеться про таку правову культуру, яка б відповідала викликам глобальних проблем сучасності, європейському вибору нашої держави, національним історичним традиціям, духовності Українського народу, слугувала б гарантом збереження та розбудови правової держави в умовах війни і післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел

1. Скуратівський А. В. Формування та розвиток правової культури в українському суспільстві (філософсько-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2004. 16 с.
2. Скуріхін С. М. Морфологія і динаміка правової культури : навч. посіб. Одеса : Фенікс, 2020. 314 с.
3. Шемшученко Ю. С. Правова культура. *Юридична енциклопедія* : В 6 т. Т. 5 : П–С / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 2003. С. 37.
4. Яковюк І. В. Правова культура. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3 : Загальна теорія права / Редкол. : О. В. Петришин (голова) та ін. Харків : Право, 2017. С. 483–486.
5. Ведерніков Ю. А., Тихомиров О. Д. Пам'яті видатного науковця і педагога – доктора юридичних наук, професора Граніна Олексія Федоровича. *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф., присвячена пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна (м. Київ, 23 берез. 2017 р.) / Редкол. : А. М. Завальний та ін. Київ : НАВС, 2017. С. 7–9.
6. Гранин А. Ф. Правовая культура работника учреждений внутренних дел. Киев : Киевская высш. школа МВД СССР, 1969. 67 с.
7. Макаренко Л. О. Правова культура: теоретико-методологічні основи дослідження : монографія. Київ : Парлам. вид-во, 2019. 576 с.
8. Шупінська О. В. Вплив правової культури на демократичну трансформацію правової системи України. *Державно-правова реформа в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 128–129.
9. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії і Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 40 с.
10. Костенко О. М. Конституція і правова культура громадян: що головніше? *Державно-правова реформа в Україні* : матер. наук.-практ. конф. (м. Київ, лист. 1997 р.). Київ : Ін-т законодавства Верховної Ради України, 1997. С. 64–66.
11. Костенко О. Щодо антикорупційного потенціалу «людського фактора», або Про «камінь, яким зневажили будівничі». *Право України*. 2015. № 12. С. 14–21.
12. Кривицький Ю. В. Правова культура як визначальний чинник правової реформи. *Організаційно-управлінські, економічні, психолого-педагогічні аспекти забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ)* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. курс., студ., ад'юнкт. та здоб. (м. Черкаси, 17 бер. 2017 р.). Черкаси : ЧПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2017. С. 38–39.

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Перхайло Владислав Павлович,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*

ЦИФРОВІЗАЦІЯ ЯК СУЧАСНА УМОВА ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ

Цифровізація – це багатогранний процес переходу суспільства на цифрові технології, який стосується всіх сфер суспільної життєдіяльності (освіти, медицини, економіки, телебачення тощо), але в контексті модернізації публічного управління вона має одне з першочергових напрямків, тому що саме вона має вплинути на вдосконалення (зокрема, цифровізацію) різних суспільних галузей [1].

Поряд з позитивними моментами, цифровізація вимагає належного забезпечення права людини на інформацію, на доступ до використання можливостей електронних ресурсів, на використання усіх сучасних досягнень цифрових технологій. Виникає також необхідність забезпечення свободи вибору громадянам, які не сприймають цифровізації, якщо це стосується їхніх особистих прав та свобод [2, с. 46]. Реалії сьогодення показують, що ускладнилася структура мікросоціального середовища – до негативного впливу зовнішніх чинників додався ще й криміногенний вплив тих Інтернет ресурсів, які цілеспрямовано використовують технології впливу на свідомість і підсвідомість людини з метою отримання контролю над нею [3, с. 49]. Не менш важливим питанням є забезпечення безпеки не лише в інформаційній сфері, але й в усіх напрямках, які формують стан національної безпеки, що особливо важливо в умовах війни. Все це вимагає реформування правоохоронних органів, перегляду методів протидії кіберзлочинності тощо.

У 2021 році Кабінетом Міністрів України було схвалено Стратегію здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами на період до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації [4]. Серед завдань, що спрямовані на досягнення визначених у ній стратегічних цілей визначено: впровадження застосування сучасних засобів боротьби з кіберзагрозами для мінімізації порушення конфіденційності, цілісності та доступності інформації; впровадження системи управління інформаційною безпекою, а також побудова сучасного операційного центру протидії кіберзагрозам та ін.

11 травня 2023 року Президент України своїм указом схвалив Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Загальними стратегічними пріоритетами даного плану є перш за все: дієвість і ефективність органів правопорядку направлена на забезпечення національної та громадської безпеки

України, порядку, протидії злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав людини і основоположних свобод; запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого; оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права; комплексна цифрова трансформація тощо. Уже в преамбулі даного указу наголошується, що «поглиблюється потреба в прискоренні цифровізації, забезпеченні максимальної оперативності й результативності роботи у державному секторі. Цей запит є більш ніж релевантним і для системи органів правопорядку, які повинні посилити свій стратегічний та операційний потенціал з метою належного виконання функцій, визначених законодавством України» [5]. Відповідно, ставиться питання застосування інноваційних технологічних досягнень, що забезпечать цифрову спроможність правоохоронних органів оперативно реагувати на події, здійснювати належний захист персональних даних відповідно до стандартів ЄС тощо.

Використання сучасних інформаційних технологій та систем зі штучним інтелектом призводить до виникнення нових потенційних можливостей для прийняття більш обґрунтованих, ефективних та оперативних рішень порівняно із застосуванням традиційних підходів [6, с. 122]. Це, безперечно, з одного боку полегшить роботу правоохоронних органів, забезпечить більш швидкий та ефективний обмін інформацією, аналіз та збереження даних, а також сприятиме більш ефективному розслідуванню злочинів.

Позитивним прикладом цифровізації у правоохоронній системі є впровадження електронних систем обліку та обробки інформації. Зокрема, система електронного документообігу дозволяє забезпечити ефективне спілкування між різними органами правоохоронної системи, а також з громадянами та іншими організаціями. Використання електронних баз даних дозволяє забезпечити швидкий та точний доступ до інформації про правопорушників, потенційних злочинців та інших суб'єктів, які перебувають під наглядом правоохоронних органів.

Правоохоронна система в процесі своєї діяльності здійснює збір та аналіз великих обсягів даних. Сьогодні, інформаційні системи та бази даних можуть зберігати велику кількість даних про злочини, правопорушників, жертв, свідків та іншу важливу інформацію. Зокрема, позитивним прикладом можна назвати застосування правоохоронними органами інтелектуальної системи кримінального аналізу даних – RICAS (Realtime intelligence crime analytics system). Вона дає змогу об'єднати в єдиному просторі відображення основних і найбільш передових методів і методик кримінального аналізу та аналітичного пошуку в реальному часі, що дозволяє значно підвищити ефективність і результативність розкриття злочинів по гарячих слідах і нерозкритих раніше злочинів [Error! Bookmark not defined., с. 49]. Навіть використання систем відеоспостереження дозволяє здійснювати контроль за ситуацією на дорогах, громадських місць, фіксувати порушення правил дорожнього руху тощо. А його підключення до системи розпізнавання образів допомагає ідентифікувати

злочинців.

Цифровізація висуває нові вимоги до навичок правоохоронних органів. Це потребує застосування інформаційних технологій при підготовці кадрів. Зокрема, на наш погляд, їх застосування в процесі навчання може забезпечити можливість тренування в реальних сценаріях, здобути навички використання нових технологій тощо.

Підсумовуючи вищевикладене, можна сказати, що в час нових трансформаційних процесів, воєнних дій та застосування сучасного озброєння, міжнародного тероризму та транснаціональної організованої злочинності, необхідності, насамперед, забезпечення безпеки громадян, а також викликів інформаційної, енергетичної, екологічної, фінансової безпеки, вимагає застосування новітніх інформаційних технологій в діяльності правоохоронних органів. Спроможність використання різних сучасних інформаційних систем сприятиме досягненню відповідного рівня громадської та національної безпеки, допоможе у попередженні та розслідуванні злочинів.

Список використаних джерел

1. Волкова О. В. Цифровізація систем управління: характеристика і принципи. URL: <http://sup.fsp.kpi.ua/proc/article/view/249172/246451>
2. Богущкий П. П. Цифрова трансформація соціальних комунікацій та національна безпека України. // Соціальна і цифрова трансформація: теоретичні та практичні проблеми правового регулювання : матеріали науково-практичної конференції, 10 грудня 2020 р., м. Київ / упоряд.: О.А. Баранов, В.М. Фурашев, С. О. Дорогих. Київ : Фенікс, 2020. 272 с. С. 45–48.
3. Бугера О. Цифровізація кримінологічних досліджень: стан та перспективи. *Юридичний вісник*. 2022 № 2. С. 46–52.
4. Про схвалення Стратегії здійснення цифрового розвитку, цифрових трансформацій і цифровізації системи управління державними фінансами до 2025 року та затвердження плану заходів щодо її реалізації: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 р. № 1467-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1467-2021-%D1%80#Text>
5. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>
6. Кубаєнко А. В. Сучасні підходи до модернізації правоохоронної системи умовах цифрової трансформації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 122–126.

*Лапка Оксана Ярославівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент
Хоменко Анастасія Василівна,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ*

ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ПРАВООХОРОННОЇ СИСТЕМИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Правоохоронна система України – це сукупність публічно-правових інститутів та осіб, які виконують соціальні, правові та правоохоронні охоронні функції, що забезпечують захист фізичних, юридичних осіб та держави від порушень їх прав і законних інтересів [1, с. 145].

Прагнення суспільства і держави до інтеграції з Європою на сучасному етапі розвитку української держави закономірно створює нові вимоги до української держави, її правових і соціальних інститутів та явищ. Водночас реалії сьогодення підтверджують, що держава ще не відійшла від централізованої моделі правоохоронної діяльності, успадкованої від авторитарної держави та орієнтованої на репресивні форми соціального контролю, а не на служіння суспільству.

Необхідність реформування правоохоронної системи України сьогодні визнається всіма зацікавленими сторонами: суспільством, політиками та правоохоронними органами. Однак, незважаючи на прогрес, досягнутий у цьому напрямку, є кілька проблем, які гальмують реформу. Репресивна та корумпована система не відповідає потребам суспільства і не користується його довірою.

Демократизація суспільних відносин, посилення євроінтеграційних процесів та вдосконалення законодавства, спрямованого на кращий захист прав і свобод громадян, потребують, насамперед, чіткого визначення структури правоохоронної системи, теоретичного обґрунтування сутності правового статусу правоохоронних органів та визначення шляхів і засобів удосконалення їх діяльності [2, с. 209].

Одним із найгостріших проблем є корупція. Корупція в правоохоронних органах є серйозною загрозою для правосуддя та рівності перед законом. Відсутність ефективних антикорупційних механізмів призводить до недовіри до правоохоронних органів та послаблює державну владу. Для вирішення цієї проблеми Україна має зосередитися на підвищенні соціального захисту працівників правоохоронних органів, посиленні незалежності судової влади та прокуратури, а також запровадженні прозорих процедур призначення та звільнення працівників правоохоронних органів.

Реформування правоохоронної системи в контексті європейської інтеграції вимагає посилення співпраці між різними правоохоронними органами. Це і

спільне розслідування злочинів, і обмін розвідувальною інформацією, і координація операцій, і впровадження сучасних технологій у роботу правоохоронних органів. Подолання бюрократичних бар'єрів та налагодження ефективних каналів комунікації між правоохоронцями сприятиме підвищенню швидкості та якості розслідування кримінальних справ.

Нарешті, однією з головних проблем реформування української правоохоронної системи є недовіра громадян до правоохоронних органів. Для цього необхідна відкрита та прозора система публічних комунікацій, у якій громадські організації активно залучаються до моніторингу правоохоронних органів та інформування про їх діяльність. Відкритий діалог із громадськістю та її активна участь у процесі реформ стане основою для зміцнення довіри між правоохоронними органами та громадянами.

З метою створення сприятливих умов для розвитку громадських ініціатив та самоорганізації у суспільстві, утворення та діяльності інститутів громадянського суспільства, налагодження партнерства між ними та органами державної влади і органами місцевого самоврядування Указом Президента України № 487/2021 від 27 вересня 2021 року затверджено Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [3]. Одним із завдань цієї стратегії є посилення комунікації між правоохоронними органами та правозахисними та іншими організаціями громадянського суспільства, зокрема шляхом організації обміну інформацією та створення консультативно-дорадчих органів для обговорення питань, пов'язаних із забезпеченням безпеки представників громадянського суспільства. Досвід інших країн показав, що розвиток і стабільність демократичних держав неможливі без взаємодії між громадянським суспільством і державною владою [**Error! Bookmark not defined.**, с. 146-147].

Необхідно зазначити, що у червні 2022 року Україна стала кандидатом на членство в Європейському Союзі. З одного боку, цей статус вже приніс багато переваг. Зокрема, ЄС продемонстрував готовність глибше інтегрувати Україну у свої структури, допомогти їй оговтатися від війни та досягти високих стандартів членства в ЄС. В свою чергу, ЄС очікує, що Україна ухвалить комплексний стратегічний план реформування правоохоронної системи як частини своєї безпеки та оборони [4].

11 травня 2023 року Президент України своїм указом схвалив Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки. Загальними стратегічними пріоритетами даного плану є перш за все: дієвість і ефективність органів правопорядку направлена на забезпечення національної та громадської безпеки України, порядку, протидії злочинності з урахуванням стратегічних цілей та відповідно до стандартів прав людини і основоположних свобод; запобігання злочинності, невідворотність відповідальності, захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, забезпечення інтересів потерпілого; оперативність кримінального провадження з дотриманням міжнародних стандартів та принципу верховенства права; комплексна цифрова трансформація тощо. Уже в преамбулі даного указу наголошується, що «зміни в системі органів

правопорядку мають бути комплексними і стосуватися всіх аспектів їх функціонування: від підготовки та добору високопрофесійних співробітників на службу до забезпечення ефективності функціонування системи з урахуванням міжнародних стандартів, зокрема, підзвітності та прозорості. Корупційні та інші ризики слід надалі мінімізувати, у тому числі шляхом посилення механізмів демократичного цивільного контролю за процесом прийняття рішень. Водночас загальна мета реформування органів правопорядку – удосконалити їхні ціннісні орієнтири, організаційну культуру, структуру управління, законодавче регулювання, зокрема з урахуванням потреб правозастосовної практики» [5]. Відповідно, ставиться питання здійснення комплексного реформування правоохоронних органів як частини сектору безпеки і оборони, приведення їх у відповідність із стандартами, яких повинна досягти Україна на шляху до членства у ЄС.

Список використаних джерел

1. Карпюк С. В. Участь громадського суспільства у формуванні правоохоронної системи України до Європейських стандартів. *Розвиток громадянського суспільства як необхідна складова європейської інтеграції України* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 06 жовтня 2022 р.). Львів, 2022. С. 145–147.

2. Шкрибайло Н.В. Організаційно-правові засади функціонування правоохоронної системи України в умовах євроінтеграції. *Роль правоохоронних органів у формуванні держави в умовах євроінтеграції України* : матеріали наукових заходів, НАВС, 2016.

3. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27 вересня 2021 року № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>

4. Реформа правоохоронних органів та антикорупційна реформа — перепустка до ЄС? URL: <https://pravo.org.ua/blogs/reforma-pravoohoronnyh-organiv-ta-antykoriupciijna-reforma-perepustka-do-yes/>

5. Про Комплексний стратегічний план реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки: Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/2732023-46733>

Мозоль Наталія Іванівна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

**ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА В УМОВАХ ВОЄННОГО
СТАНУ ЯК ГОЛОВНА МЕТА ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ Й ПРАКТИКИ**

Повномасштабна російсько-українська війна, що розпочалася 2022 року має негативні впливи на різні сфери життя суспільства. Тож за умов війни зростає важливість оновлення законодавчого супроводу, унормування соціальних відносин, що ґрунтуються на неухильному дотриманні законодавства, принципів законності, справедливості та верховенства права.

Феномен верховенства права досліджено в працях багатьох зарубіжних вчених. Вперше це поняття застосував у XIX ст. британський юрист А. Дайсі. У подальшому значний внесок у вивченні цього поняття та його утвердженні в суспільних відносинах зробили П. Баренбойм, Р. Белтон, Дж. Джоуел, А. Нолкпемпер, Дж. Раз, М. Розенфельд, Ш. Саундерс, Б. Таманага, Л. Тремблі, Р. Фелон.

У вітчизняні напрацювання з проблем верховенства права значний внесок зробили наступні дослідники: С. Дудар, М. Козюбра, С. Максимов, Б. Малишев, С. Погребняк, П. Рабінович, С. Шевчук.

У наукових працях вітчизняних і зарубіжних дослідників спостерігається еволюція поглядів як на зміст верховенства права, так і на його суспільну значимість. Верховенство права визначається як головна правова цінність. У міжнародному просторі права людини унормовує сукупність документів: Загальна декларація прав людини (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966) та Міжнародний пакт про громадянські й політичні права (1966). Відповідно до ключових положень цих міжнародних документів, забезпечення, захист та реалізація прав і свобод людини є важливим чинником подальшого мирного, демократичного розвитку людства, забезпечення співіснування різних ідеологій, релігій, світоглядних концепцій на місцевому, національному, регіональному та універсальному рівнях, а також є визначальним чинником розбудови громадянського суспільства та утвердження верховенства права.

На державному рівні принцип верховенства права законодавчо закріплено в частині першій статті 8 Конституції України. Відповідно до Основного Закону України, верховенство права – це панування права в суспільстві [2]. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо.

Право не обмежується законодавством як однією з його форм, а містить й інші соціальні регулятори, а саме норми моралі, традиції, звичаї тощо, які унормовані суспільством і зумовлені його історично досягнутим культурним рівнем. Відтак, узагальнений смисл принципу верховенства права полягає в утвердженні і забезпеченні прав людини.

Верховенство права традиційно вважають ідеальним принципом, адже воно означає як кінцеву мету, те, до чого слід прагнути (верховенство прав і свобод людини в державі та суспільстві), так і вимагає від держави втілення у законодавство і правозастосування засад природного права (ідей соціальної справедливості, свободи, рівності тощо). Водночас у практичній державно-владній діяльності навіть розвинутих демократичних країн воно не завжди реалізується у повному обсязі. На заваді цьому стоять конфлікти інтересів осіб,

які перебувають при владі, особливості бюрократичного апарату, конкуренція між окремими приватними інтересами у суспільстві та державі в цілому тощо.

У вітчизняному юридичному просторі увиразнюється тенденція наближення до основ європейських принципів і стандартів утвердження верховенства права. У визначенні верховенства права найбільш поширеним є позитивістський підхід, згідно якого ототожнюється верховенство права і верховенство закону. Саме принцип верховенства закону слугує побудові чіткої та логічної системи права і є чи не найбільш важливим із огляду на потреби здійснення контролю за конституційністю й законністю відповідних нормативно-правових актів, їх обліку та систематизації. Історичні події, трансформація суспільних процесів, передбачає певне наукове переосмислення, наповнення новим змістом юридичних категорій, зокрема верховенства права.

Хронологічний відлік обмежень верховенства права, зумовлений повномасштабним вторгненням країни-агресора, на загальнодержавному рівні визначається оперативним і своєчасним запровадженням законодавчих змін. Зокрема Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року строком на 30 діб та продовжено відповідними Указами Президента України.

На сьогоднішній день внесена значна кількість законодавчих змін, зумовлених запровадженням воєнного стану, які закріплені в постановах Кабінету Міністрів України. Зокрема Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 560 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях» урегулює механізм надання соціальних послуг особам, які опинились у складних життєвих обставинах, екстрено (кризово) в умовах воєнного стану [3]. Водночас окремі питання потребують термінового детального врегулювання зі сторони держави.

В умовах війни спостерігається різке ускладнення, а подеколи і повне унеможливлення функціонування механізму верховенства права в суспільстві. Воєнний стан розуміємо як особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Обсяг обмежень зумовлений необхідністю для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану. Відтак передбачено тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб [1].

Зокрема в умовах воєнного стану передбачено обмеження дії конституційних статей, які гарантують недоторканність житла, таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Не гарантується також права людини на невтручання в її особисте та сімейне життя, на свободу пересування, вільний вибір місця проживання, вільно залишати територію України, на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Окрім того, обмеження зазнає право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, а також право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади або ж органи місцевого самоврядування.

В умовах воєнного стану законодавчо не гарантовано права володіти, користуватися та розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, а також право на підприємницьку діяльність, на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується, на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів та право на освіту.

Необхідно зауважити, що, у відповідності із чинним законодавством, правосуддя на території, на якій запроваджено воєнний стан, здійснюється лише судами. На такій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. При цьому скорочення або ж прискорення будь-яких форм судочинства забороняється. За відсутності умов для здійснення правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку може бути змінено місцезнаходження судів. Водночас створення надзвичайних та особливих судів не допускається.

Однак існує гостра проблема в національній правовій системі щодо неможливості забезпечення справедливого судочинства внаслідок відсутності повноважної Вищої ради правосуддя. У 2022 році вітчизняна судова система зіштовхнулася з проблемою забезпечення матеріальними ресурсами для здійснення правосуддя. Зокрема значна частина приміщень судів знищена або пошкоджена, недостатнім є рівень фінансування фонду оплати праці працівників апаратів судів. У свою чергу проблема відсутності належного матеріального та кадрового забезпечення судочинства має безпосередній вплив на дотримання процесуальних строків при розгляді цивільних та адміністративних справ.

Отже, в умовах воєнного стану неможливе повноцінне верховенство права. Реальне втілення верховенства права перш за все має забезпечити від агресії в усіх її проявах як у міжнародному, так і у внутрішньодержавному просторі, для чого необхідно перевести декларативний характер законодавчих актів у практичну площину. Забезпечення верховенства права має стати головною метою юридичної науки й практики.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» № 28 у редакції від 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Конституція України URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>

3. Про введення воєнного стану в Україні. Указ Президента України, затверджений Законом № 2102-IX від 24.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

4. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях Постанова Кабінету Міністрів України від 07.05.2022 № 560. URL: <https://www.kmu.gov.ua/nras/pro-vnesennya-zmin-do-deyakih-postanov-kabinetu-ministriv-ukrayini-shchodo-nadannya-socialnih-poslug-u-razi-vvedennyanadzvichajnogo-abo-voennogo-stanu-v-ukrayini-560-070522>

*Назаренко Ольга Анатоліївна,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ПРАВОПОРЯДОК: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА

На сьогоднішній день загально визнаною є точка зору, згідно з якою правопорядок посідає особливе місце в життєдіяльності держави, а саме у функціонуванні її громадянського суспільства. До якого належать органи місцевого самоврядування, релігійні, молодіжні, благодійні, профспілкові та інші організації, політичні партії, через які вони можуть забезпечувати свої індивідуальні потреби. У сучасній правовій та демократичній країні громадяни мають змогу вільно реалізовувати свої права та свободи, адже вони є основними суб'єктами політичного життя. Саме тому, держава в особі своїх органів має активно сприяти реалізації принципів верховенства права, законності, справедливості та встановлення і охорони правопорядку на власних теренах. Сучасні міжнародні тенденції свідчать про наявність передумов для формулювання концепції та ствердження буття правопорядку в реальній дійсності, а не лише на рівні теоретичних міркувань і перспектив.

Так, у сучасній науковій літературі можна знайти визначення правопорядку, як такого, що представляє собою цілісне інституційне соціально-правове явище, яке являє собою самостійний феномен правової реальності. Він є загально визнаним наочним фактом і невід'ємною частиною публічного, приватного, офіційного правового життя, що існує у суспільстві і щоденно має прояв у різноманітних обставинах життєдіяльності окремих спільнот та особистостей [1, с. 248–249]. Варто погодитись з думкою К.Б. Попович, який зазначає, що правопорядок має багатоаспектний та складний характер, що функціонує та закладається на засадах правових приписів і стандартів з

урахуванням принципів верховенства права; відображає стан впорядкованості суспільних правовідносин; віддзеркалює стан законності в державі; важливе налагодження відносин між суспільством та державою; особливий момент пов'язаний з тим, що саме людина є основним суб'єктом, від якого залежить саме рівень досягнення правопорядку [2, с. 22]. Також, О.О. Барабаш вважає, що бажаним кінцевим для суспільства результатом здійснення вимог соціальних норм є правовий порядок, який конкретизований у суспільних обов'язках та правах. Саме правопорядок уособлює реальне буття цих норм, їх життя, за своєю реалізацією в належній, адекватній поведінці суб'єктів [3, с. 8]. Дійсно правопорядок представляє собою широкомасштабне явище, яке включає в себе цілий комплекс елементів, які власне і уособлюють його сутність та значення. Суб'єкти права повинні демонструвати високий рівень правової освіченості, правової культури, правової свідомості та прагнення до формування, зміцнення і укорінення значимості законності для практичного втілення правопорядку в життя.

Виходячи з позицій різних юридичних джерел до ознак правопорядку можна віднести наступні: 1) закріплення в нормах права, яке здійснюється за участю суб'єктів правотворчості; 2) відображення їх саме в процесі реалізації норм права; 3) існування на підставі панування принципу верховенства права; 4) служіння фундаментом для правового функціонування держави та громадянського суспільства. Також, говорячи про структуру правопорядку слід зазначити про такі елементи, як правовідносини, правова структура суспільства, яка розглядається через правову призму функціонування її державних органів, недержавних організацій та власне різні юридичні приписи, розпорядження, акти за допомогою яких і здійснюється врегулювання суспільних відносин.

Важливим моментом про який варто пам'ятати залишається виховання у правосвідомості громадян усвідомлення значимості права та поваги до нього, адже у противному випадку неможливо буде досягти реального існування правопорядку в середині політичної системи суспільства. На противагу цінностям правопорядку та законності поруч буде крокувати правовий нігілізм, який перешкоджає його повноцінному функціонуванню та перспективі спокійного громадського розвитку.

Так, О.П. Дзьобань вважає, що можна представити правовий нігілізм як стан суспільної свідомості для якого характерні: 1) негативна оцінка права (заперечення його як соціальної цінності); 2) поширеність навиків і стереотипів неправової, протиправної поведінки; 3) юридична некомпетентність (відсутність правових знань) [4, с. 46]. У свою чергу О.В. Волошенюк зазначає, що правовий нігілізм варто розглядати у широкому та вузькому розумінні. Так, у широкому значенні він демонструє різноманітні прояви негативного ставлення до права, а також до окремих сфер юридичної діяльності та правового регулювання, сумнівів у силі та ефективності права, його справедливості. Натомість у вузькому розумінні повну зневіру у справедливості, ефективності та силі права [5, с. 7]. Загроза розповсюдження правового нігілізму негативно впливає на перспективу формування та функціонування правопорядку. Негативний соціальний тиск, який здійснюється на свідомість громадян в подальшому може

знайти свій вираз у порушенні норм права та загрози вчинення різного роду правопорушень.

Для підтримки правопорядку необхідне існування правової поведінки. Загалом, важливо погодитись з думкою М.М. Яценко з приводу того, що правову поведінку слід розглядати не тільки, як феномен усвідомлення, але й також, як наслідок ефективної соціально-правової політики, що є основною рушійною силою держави і правотворчості та прогресу суспільства загалом. Основними чинниками, які впливають на поведінку особи необхідно вважати сім'ю, культуру, віру, мораль, світогляд, бажання, самовираження і самовизначення, спосіб, стиль, рівень і умови життя, обізнаність і освіченість, внутрішньоособистісні переконання і цінності, методи контролю свободи людини, форми і способи владного дозволу і примусу, організацію суспільства, суспільні орієнтації і установки, колектив, а також воля та інтелект [6, с. 246]. Саме надійність формування правової поведінки має підсилюватись існуванням правової культури для забезпечення правопорядку, як соціально-корисного явища, яке зберігає безпечний баланс в середині соціуму.

Отже, можна зробити висновок, що правопорядок представляється унікальним явищем, яке є невід'ємною частиною суспільного життя, закріпленого на основі норм та принципів права, сприяє зміцненню демократичних засад громадського розвитку, підкріпленню прав та свобод людини і громадянина. Знаходить своє відображення у правовідносинах, діяльності державних і недержавних органів, різноманітних розпорядженнях та актах. Загалом, панування правопорядку демонструє характер реалізації норм права в сучасних політичних системах, які прагнуть будувати свій розвиток на правових та рівних засадах буття. Також, здійснюючи боротьбу з правовим нігілізмом, а поряд з цим зрощуючи належний рівень правової поведінки за рахунок підвищення якості правової культури. Призначення правопорядку завжди має відображатись у безпеці своїх громадян та підтримуватись легальністю державної влади, відкритою та прозорою довірою до неї з боку суспільства.

Список використаних джерел

1. Пучков О. Поняття та ознаки сучасного правопорядку у сфері національної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 6. С. 248–252.
2. Попович К. Б. Теоретико-правовий аспект сучасного значення правопорядку. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Право*. 2012. Вип. 18. С. 20–22.
3. Барабаш О. О. Правосвідомість, правопорядок та законність як чинники правомірної поведінки. *Forum Prava*. 2018. № 3. С. 6–12.
4. Дзьобань О. П. Передумови та сенс правового нігілізму *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2009. № 1. С. 42–50.
5. Волошенюк О. В. Правовий нігілізм у пострадянському суспільстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2000. 16 с.

6. Яценко М. М. Детермінанти правової поведінки. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Львів, 2014. № 807. С. 245–249.

*Пікуля Тетяна Олександрівна,
професор кафедри теоретичної юриспруденції
Київського національного економічного університету
імені Вадима Гетьмана
кандидат юридичних наук, доцент*

ІСТОРИЧНІ ВИТОКИ ТА СУТНІСТЬ ПОСТМОДЕРНОЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА СВІДОМОСТІ

Кожний історичний етап розвитку людства характеризується особливим світоглядом, а відтак йому притаманні особливості соціальної культури та свідомості, включаючи правової.

Сучасний світ як правова цивілізація представляє собою сукупність правових систем, які мають певні загальні витоки: релігійні, моральні або/та ідейно-філософські та ціннісно-нормативні.

Історичні витоки західної правової цивілізації, включаючи правової культури та свідомості кореняться у давньогрецькій культурі, на зміну якій прийшла культура Римської імперії та християнства. За кожним із цих культурних утворень стоять системи цінностей і норм, що надали західній правовій цивілізації глибинного змісту та раціоналістичної строгості форм. Зокрема, раціональна сила філософської думки давніх греків, дала поштовх до розвитку права; реалістичний практицизм давніх римлян, надав емпіричного ґрунту афінській думці; людиновимірною біблійною концепцією світу, сформуливали морально-духовні підвалини правосвідомості [1, с. 162].

Особливість правової культури та правосвідомості в модерну добу полягала у тому, що модерна свідомість орієнтувалася на особистісну свободу, автономність, утилітаризм. Вона орієнтувалася на реалізацію приватних інтересів, умовою яких є свобода, що досягається розумом. Ідея права, як загальна міра свободи, рівності і справедливості, стала парадигмальною для сучасної цивілізації.

Відтак, формування суспільної правосвідомості у цивілізаційному поступі людства обумовлено соціокультурним генезисом саме західної цивілізації [2].

На межі третього тисячоліття, в процесі переходу від Модерну до Постмодерну, людство вийшло на якісно новий етап своєї історії. Формується новий тип світового співтовариства. Можна припустити, що нове століття буде називатися століттям глобальної цивілізації або глобального інформаційного суспільства, в якому використання інформації як головного чинника суспільного розвитку створює нову соціальну модель, спрямовану на масове використання інформаційно-комунікативних технологій, єдиний інформаційний простір й мережеве глобальне суспільство.

У процесі переходу від Модерну до Постмодерну, який наклався на глобалізацію, правосвідомість та культура, як на повсякденному, так і на теоретичному рівнях, зазнала суттєвих змін, які проявилися в атомізації, біфуркаційності, епістемологічній невизначеності тощо.

Глобалізація, яка пов'язана з інформатизацією, інтелектуалізацією суспільства та інтенсифікацією інтеграційних процесів, накладається на формування постмодерної культури і спричиняє зміни в усіх соціальних практиках, в тому числі й у правовідносинах та правосвідомості. Відбуваються постмодерні маніпуляції знаками, сенсами й образами. За цих умов нівелюються гіпотези норм, розмиваються межі регулятивної дії правової диспозиції та формалізується імперативний характер правових санкцій. Постмодерна правосвідомість руйнує природні та невідчужувані засади і цінності людини, нівелює існуючі норми права, через що починає ґрунтуватися не стільки на розумі, скільки на почуттях і емоціях.

Сучасну культурно-цивілізаційну ситуацію можна розцінювати, з одного боку, як перехідний період, а з іншого – як період, необхідний для вироблення нових ціннісних орієнтирів. Саме в сучасних умовах формуються як передумови для виникнення іншої культури, так і передумови, що сприяють загибелі цивілізації в її колишньому вигляді [3, с. 5–6].

Культура спілкування переноситься в інформаційно-комунікативне середовище, внаслідок чого у суспільстві формуються віртуальні сфери життя: системи економіки, політики, освіти, науки, а також права.

Плюралістична модель Постмодерну викликає децентралізацію соціальних і культурних зв'язків, що знаходить свій прояв і у правовій сфері у вигляді нормативної терпимості до ненормативності. Зазначені фактори постають і як системотвірні конструкти, і як аксіологічні чинники, які формують постмодерну свідомість. Окрім того, при всій своїй неоднозначності вони позиціонуються як ключові інтеграційні установки глобалізації, небезпідставно стаючи об'єктом критики з боку співтовариств, що мають сталі погляди і традиційні соціокультурні установки. Тому виникає кілька внутрішніх суперечностей, які супроводжують процес формування постмодерної правової культури та свідомості [4]:

втрата людиною ціннісно-сміслових життєвих орієнтирів і одночасно зростання ролі індивідуалістичних установок;

нівелювання в глобальній практиці повсякденних відносин традиційних норм і цінностей, вироблених у рамках локальних культур;

розпад синкретичного світосприйняття на безліч фрагментів, слабо структурованих між собою;

скептицизм щодо людини як суб'єкта цілераціональної діяльності та пізнання, і, як наслідок, – заперечення модерного антропоцентризму й гуманізму;

розчарування в раціоналізмі, а також у розроблених на його основі ідеалах і цінностях сцієнтизму.

Список використаних джерел

1. Бачинін В., Журавський В., Панов М. Філософія права : навч. посіб. Київ : Ін Юре, 2003. 472 с.

2. Орденов С. С. Глобалізаційні трансформації правової свідомості суспільства: соціально-філософський аспект : дис. ... кандид. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2016. 237 с.

3. Сучасне суспільство, людина, право в умовах глобальних трансформацій : монографія / О.Г. Данильян, О.П. Дзьобань, С. Б. Жданенко та ін. / За ред. О. Г. Данильяна. Харків : Право, 2020. 344 с.

4. Орденов С. С. Філософська експлікація поняття постмодерної правосвідомості суспільства. *Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія.* 2016. № 2 (24). С. 86–90.

*Савайда Олена Іванівна,
старший науковий співробітник
науково-дослідної лабораторії Львівського
державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПРАВОВА КУЛЬТУРА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ЧИННИК У ПРОТИДІІ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Освіченість людей це завжди про еволюційний розвиток людства. Нові технології та різні нові соціальні, економічні, політичні події, які виникають у суспільстві та в процесі формування держави так чи інакше стосується загальної культури людини. У свою чергу рівень правової культури населення породжує або невігластво або прогрес. Тож у своїй доповіді хочу зупинитися на певних аспектах правової культури, які можуть покращити превентивний стан процесу протидії такого транснаціонального виду злочину як торгівля людьми.

Оскільки процес реалізації такого виду злочину, як торгівля людьми відбувається як в межах держави так і за її кордонами (і як правило не однієї держави) та стосується соціально незахищених категорій громадян, то потрібно звернутися до загальних природних явищ соціуму, які можуть протидіяти цьому негативному феномену. До таких загальних явищ соціуму, на нашу думку, можна віднести наявність освіти, роботи чи фаху, розвиток особистості, рівень професіоналізму людини, економічна стабільність, прихологінна стійкість, наявність рівня культури, що в свою чергу призводить до прядку та правопорядку в суспільстві та до гармонії особи.

Обізнаність про основи інших видів культури, в тому числі і правової, дає можливість зрозуміти те середовище, в якому перебуває чи в яке потрапила особа, що потерпає від такого виду злочину, як торгівля людьми. Знайомство з такими видами культури дає можливість адаптуватися (в першу чергу на психологічному рівні) до нового соціуму, що в свою чергу впливає на стійкість та розвиток особистості.

В умовах, яких живе сьогодні наша держава – в умовах повномасштабної війни – проблема торгівлі людьми значно актуалізувалася. І при такій військовій

ситуації в нашій державі найбільш вразливими категоріями людей, які можуть виступати суб'єктами торгівлі людьми є біженці та переміщені особи (внутрішньо переміщені), а також жінки та діти. Ці біженці та переміщені особи є особливо вразливими суб'єктами в торгівлі людьми. Навіть для тих, хто не переміщений, війна підвищує вразливість людей до торгівлі людьми [1]. Генеральний секретар ОБСЄ Гельга Шмід заявила, що кількість випадків торгівлі людьми різко зросла, а війна різко посилила проблему сексуального рабства щодо українок. Крім сексуальної експлуатації, за її словами, спостерігається також зростання кількості примусового жебракування та фіктивних шлюбів [2].

Така вразлива ситуація, яка пов'язана із війною, для наших громадян загрозовано відображається на збільшенні кількості такого виду злочину як торгівля людьми. Загрозованість ситуації пов'язана із втратою роботи, із втратою домівок в наслідок широкомасштабного вторгнення російської армії, і ці ризики безпосередньо впливають на прийняття рішень щодо неофіційного оформлення працевлаштування, на вибір сфери діяльності тощо.

У таких несприятливих умовах війни для наших громадян (як в межах нашої держави так і за її кордонами) загальний розвиток культури й зокрема, правової культури, може бути амортизуючи чинником в налагодженні життєвої стабільності та життєздатності наших громадян. Особам, які опинилися за кордоном нашої держави потрібно в першу чергу психологічно бути готовими до того, що вони можуть бути піддані злочинним діянням.

Й тому, потрібно шукати інформацію, яка допоможе їм не стати жертвами організованої злочинності, зокрема, торгівлі людьми, у вітчизняних джерелах, що орієнтуються на специфіку подання даних для української аудиторії та розміщують таку інформацію українською чи зрозумілою для неї мовою.

Для підвищення рівня правової культури наших громадян потрібно ефективніше інформувати українське суспільство про проблему торгівлі людьми та супутніми видами злочинами, виявляти потерпілих в цих злочинних діяннях та фіксувати такі злочини, надавати таким суб'єктам різні види допомоги (психологічна, правова, соціальна, фінансова тощо) та обстоювати їхні інтереси.

Усі ці аспекти, які впливають на підняття рівня правової культури збігаються із напрямками державної політики у сфері протидії людям, а саме:

- з попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення (опитування, анкетування, виявлення жертв, інформаційні листівки, інформаційні канали – гаряча лінії щодо протидії торгівлі людьми, електронні консультації, телеграм канали, офіційні сайти державних органів та соціальні мережі, які публікують алгоритми дії, які можуть унеможливити потрапляння осіб стати суб'єктами злочинних діянь);

- з превентивної роботи різних суб'єктів права (державні органи, установи, громадські організації);

- із зниження рівня вразливості населення та подолання попиту на такі категорії осіб (мова йде про загально-соціальні чинники рівня суспільства, до яких можна також віднести й рівень правової та загальної культури).

Список використаних джерел

1. Щорічний звіт про торгівлю людьми Державного департаменту США. <https://www.radiosvoboda.org/a/derzhdepartament-ryzyky-torhivli-lyudmy-ukrayina-viyna-zvit/31951800.htm>

2. Інтерв'ю Гельги Шмід німецькому виданню Welt, передає Укрінформ. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3649211-vijna-v-ukraini-prizvela-do-zrostanna-zlocinnosti-u-sferi-torgivli-ludmi-gensek-obse.html>

*Станько Ірина Ярославівна,
адвокат адвокатського об'єднання
«ВІ ЕС ДЖІ Партнерс»,
кандидат юридичних наук*

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПІВ ПРАВА В СУДОЧИНСТВІ

Повномасштабна війна в Україні ще раз підтвердила правильність обрання євроінтеграційний вектору розвитку національної правової системи до системи європейських цінностей, ідей та цілей. Відтак, національне право почало видозмінюватися та все більше намагається інтегруватися в європейський правовий простір. Не менш важливого значення для цього мають принципи права та їх застосування в практичній площині.

Однак сьогодні реальне застосування принципів права має певні складнощі, що пов'язані як із історичним минулим та недостатньою увагою до даного елемента правового регулювання як самостійного регулятора правовідносин, їх певну абстрактність, що відлякує більшість суб'єктів правозастосування. Тому на етапі правозастосування суб'єкту легше використовувати законодавчо сформовану норму, яка не абстрактна і юридично закріплена.

Аналізуючи стан вітчизняної судової практики з позиції ступеня використання принципів права судами загальної юрисдикції, можна виокремити наступні причини, що зумовлюють такий стан речей:

1. Формальне застосування судами принципів права. У текстах судових рішень наводяться посилання на принципи, що закріплені в Конституції та кодексах України. До найбільш поширених принципів права, які зустрічаються в судових рішеннях, належать: ч. 1 ст. 8 Конституції України «В Україні визнається і діє принцип верховенства права»; ч. 2 ст. 19 Конституції України «Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України»; ч. 1 ст. 129 Конституції України «Суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права» [1]; ч. 1. ст. 6 КАС України «Суд при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави» [2] та ін. Використання зазначених вище

принципів права при винесенні судових рішень вирішального значення не становить [3, с. 51].

Декларативність принципів права в судових рішеннях хоч і відображає тенденцію пошуку ідеї справедливості у справі, проте чинить загалом негативний вплив на систему судочинства в цілому. Використання в судових актах посилань на принципи права повинно надавати більшої вірогідності максимально правильного вирішення спору. Важливим моментом у цьому є не лише текстуальне посилання на правові принципи, а й належне їх суддівське тлумачення. У судовій практиці України можна знайти значну кількість актів судів загальної юрисдикції, де принципи права використовуються лише як норми-принципи і здебільшого виражають шаблонний характер судових рішень.

2. Суди загальної юрисдикції переважно самостійно не розкривають принципи права, орієнтуючись на судову практику КС України, ЄСПЛ. До прикладу, у рішенні Господарського суду Житомирської області від 22 лютого 2011 р. у справі № 4/1597 зазначено, що «справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права. Зазвичай справедливість розглядають як властивість права, виражену, зокрема, в рівному юридичному масштабі поведінки й у пропорційності юридичної відповідальності вчиненому правопорушенню». Цікавим є суддівське тлумачення принципу верховенства права, що визначається як «... панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші соціальні регулятори, зокрема норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства. Усі ці елементи права об'єднуються якістю, що відповідає ідеології справедливості, ідеї права, яка значною мірою дістала відображення в Конституції України» (рішення Господарського суду Житомирської області від 22 лютого 2011 р. у справі № 4/1597), що є цитатою з рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 року № 15-рп/2004 [4].

Відтак, цитування у тексті судового рішення з рішень КС України, ЄСПЛ впливає на встановлення формальної якості судового рішення, для формування видимості законного та справедливого рішення.

3. Використання загальними судами принципів права як сполучної ланки, що пристосовує норму права до конкретного життєвого випадку. При цьому не проводиться суддівська оцінка самого правового принципу, з'ясування його правової природи та значення для правильного вирішення справи. Суддівське тлумачення та застосування норм права завжди має здійснюватися через призму принципів права. Лише в такому випадку смисл норми буде реалізований із глибоким розумінням його сутності, а не формально й поверхнево. Досить помилковим буде розуміння можливості тлумачення та застосування норм окремо від принципів права.

Саме реальне суддівське трактування принципу права і застосування принципів до обставин справи перетворює їх в «живі», дієві інструменти правового регулювання.

Недостатнє використання принципів права під час правозастосування зумовлює неефективну та неповну реалізацію права, наслідком чого є втілення в життя лише норм законів, домінування верховенства закону, недостатній захист прав і свобод людини та громадянина. Прикладом нехтування принципами права може слугувати практика визнання КС України неконституційними або такими, що суперечать положенням Конституції України, законів чи їх окремих положень. Відтак, чітке дотримання норм закону, який часто ухвалюється законодавчим органом усупереч принципам права, створює умови для ухвалення законного, проте неправового, несправедливого рішення.

Важливою категорією справ, де принципам повинно бути приділено особливу увагу є кримінальне судочинство та справи про адміністративні правопорушення, оскільки ці сфери правозастосування є публічними, пов'язані із застосування державного примусу, ініціюються органами, які наділені владними повноваженнями, а застосовувані санкції можуть бути доволі суттєвими для особи, включаючи позбавлення волі [5].

До прикладу, одним із найважливіших принципів, які потребують уваги є застосування презумпції невинуватості. Обов'язок дотримання принципу презумпції невинуватості відноситься не тільки до судових органів, але й до інших державних установ, таких як поліція (Рішення ЄСПЛ у справі «Дактарас проти Литви» від 24 листопада 2000 року) [6].

Також, Європейський суд з прав людини у своєму рішенні у справі «Салабіаку проти Франції» від 07 жовтня 1988 року зазначив, що тягар доведення вини покладається на обвинувачення і будь-які сумніви повинні бути на користь обвинуваченого. З метою судового переслідування необхідно приєднати до справи достатньо доказів для засудження обвинуваченого [7].

У справі «Надточій проти України» Європейський суд з прав людини в своєму рішенні від 15 травня 2008 року відзначив, що Уряд України визнав карний кримінально-правовий характер Кодексу України про адміністративні правопорушення (п. 21 рішення) [8].

Крім того, Конституційний Суд України в рішенні від 22 грудня 2010 року № 23 – рп/2010 дійшов до висновку, що адміністративна відповідальність в Україні та процедура притягнення до адміністративної відповідальності ґрунтуються на конституційних принципах та правових презумпціях, які зумовлені визнанням і дією принципу верховенства права в Україні (п. 4.1).

Погоджуючись із рішенням ЄСПЛ щодо презумпції невинуватості, Верховний Суд визначив позицію у справі № 177/525/17 від 08.07.2020 р., де зазначив, що у силу принципу презумпції невинуватості, що підлягає застосуванню у справах про адміністративні правопорушення, всі сумніви щодо події порушення та винності особи, що притягується до відповідальності, тлумачаться на її користь, недоведені подія та вина особи мають бути прирівняні до доведеної невинуватості цієї особи.

Попри напрацювання судової практики та здійснення судового тлумачення

принципу презумпції невинуватості у правозастосуванні, а саме в рішеннях ЄСПЛ, Конституційного Суду України, Верховного Суду, існують і певні проблеми у їх реальному застосуванні при вирішенні питання про притягнення особи до відповідальності, що особливо актуально при розгляді таких справ у судах першої інстанції загальної юрисдикції.

Очевидно, що принципи права не єдині правові регулятори, які повинна використовувати феміда при правозастосуванні. Враховуючи великий спектр норм права, які часто є суперечливими, взаємовиключними, конкуруючими чи застарілими до сучасних правовідносин, саме принципи права можуть відігравати активну роль при законному та справедливому врегулюванні судового спору через застосування інституту аналогії права.

Інститут аналогії при вирішенні судових спорів присутній у різних галузях права. Приміром, у ч. 1 ст. 8 ЦК України зазначено, якщо цивільні відносини не врегульовані цим Кодексом, іншими актами цивільного законодавства або договором, вони регулюються тими правовими нормами цього Кодексу, іншими актами цивільного законодавства, що регулюють подібні за змістом цивільні відносини (аналогія закону). Водночас у ч. 2 цієї ж статті розкривається зміст аналогії права, який полягає в тому, що в разі неможливості використати аналогію закону для регулювання цивільних відносин вони регулюються відповідно до загальних засад цивільного законодавства (аналогія права) [9]. У КАС України законодавець також включив положення щодо аналогії закону та права. Хоча законодавцем не виділено в окрему статтю інститут застосування аналогії, проте в ч. 6 ст. 7, присвяченій джерелам права, які застосовуються судом, йдеться, що в разі відсутності закону, що регулює відповідні правовідносини, суд застосовує закон, що регулює подібні правовідносини (аналогія закону), а за відсутності такого закону суд виходить із конституційних принципів і загальних засад права (аналогія права) [2].

З огляду на інститут аналогії в різних галузях права сучасної України стає очевидним, що правозастосування не повинно виходити за межі об'єктивного права. Законодавець у такий спосіб убезпечує себе від можливості допущення прогалин. За відсутності потрібної норми суддя має шукати схожу норму закону, тим самим зводячи до мінімуму можливість суддівської правотворчості, яка полягає в утворенні нових правил поведінки на основі принципів права.

Вважаємо, що значення принципів права та необхідність їх застосування не повинно зводитися лише до технічного наповнення судових рішень принципами права чи їх застосування за відсутності належної норми права. Перш за все, реальне використання та застосування принципів права у судовому рішенні є гарантією законності останнього. Влучною є думка українського дослідника С. Погребняка щодо того, що суддя вимушений спиратися на принципи права: саме безпосередньо посилаючись на них, він обґрунтовує свої рішення. Така опора є особливо важливою у випадку, коли суд діє поза законом або всупереч законові, тобто приймає рішення «*extra legem*» (за межами закону), але завдяки його узгодженню з принципами – «*intra jus*» (в межах права) [10, с. 70]. Аналогія права дозволяє судді діяти поза межами закону, який може бути недосконалим, а ще гірше неправовим, проте залишатися в межах

права і діяти в правовому полі, що концептуально важливо для звершення мети правосуддя.

Важливо зауважити, що сучасне українське судочинство стоїть перед проблемою використання та належного застосування принципів права, що неможливе без аналізу якісних ознак законодавчих норм. Розвиток практики використання принципів права в правозастосовній діяльності сприятиме забезпеченню справедливості та інших основоположних принципів права, і зрештою утвердженню верховенства права.

Список використаних джерел

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15>.
3. Методологія тлумачення нормативно-правових актів України / В. Г. Ротань та ін. / Відп. ред. В. Г. Ротань. Київ : Юрид. книга; Севастополь; Ін-т юрид. дослід., 2008. 848 с.
4. Рішення Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. № 15-рп/2004 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
5. Рішення Конституційного Суду України від 22.12.2010 № 23-рп/2010 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v023p710-10#Text>
6. Рішення ЄСПЛ у справі «Дактарас проти Литви» від 24 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_005#Text
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Салабіаку проти Франції» від 7 жовтня 1988 р. URL: <https://privacy.khpg.org/1604922590>
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Надточій проти України» від 15 травня 2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_404#Text
9. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
10. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика): монографія. Харків : Право, 2008. 240 с.

*Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ВАРІАТИВНІСТЬ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «СПОЖИВАЧ»

Доволі актуальним питанням останніх років у процесі нормотворчості та реалізації права постає питання щодо якісного та ефективного формулювання відповідної нормативної бази. З огляду на наявне законодавство України

доводиться констатувати, що воно поповнене дублюванням деяких дефініцій, при цьому їх внутрішній зміст та обсяг відрізняється в залежності від сфери використання, що у свою чергу призводить до різночитань у тлумаченні та колізій у практичній діяльності [19, с. 121].

На основі проведеного термінологічного аналізу чинного законодавства України, можна знайти більше п'ятнадцяти визначень поняття «споживач», що використовується у різних сферах, наприклад, таких як: газова, платіжна, цивільна, водопостачання, електронні платежі та покупки, кредитування і навіть сфери обороноздатного характеру. При цьому визначення поняття «споживач» буде варіюватися в залежності від сфери його фактичного застосування, суб'єктного складу та кінцевого результату. Так, наприклад, з огляду на цивільну сферу використання цієї дефініції, правового статусу суб'єкта та з огляду на специфіку отриманого кінцевого результату, у чинному законодавстві України надано наступні визначення споживача:

– сторона у міжнародній передачі товарів, для якої призначається товар, в інтересах якої здійснюється передача або надається відповідна послуга (п. 1.2. Інструкції про порядок оформлення і використання дозвільних документів у галузі державного експортного контролю від 13 грудня 2004 р. № 1576/10175) [10];

– фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити продукцію для особистих потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника (п. 22, ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991р. № 1023-ХІІ [4];

– фізична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари, роботи, послуги для власних (побутових) потреб (п. 1.3. Правил користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг від 2 квітня 2004 р. № 413/9012) [14];

– фізична особа, яка отримує послуги з газопостачання, централізованого опалення та гарячого водопостачання для власних побутових потреб (Р.3 Методики розрахунку обсягів втрат природного газу, що виникають в газорозподільних мережах внаслідок ненадання або неякісного надання послуг з централізованого опалення та гарячого водопостачання від 8 серпня 2007 р. № 910/14177) [12];

– фізична особа, яка звернулася за отриманням або отримує страхову послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних з підприємницькою або незалежною професійною діяльністю, а також інші особи, визначені договором страхування як застраховані особи та/або вигодонабувачі, які є фізичними особами, або інші фізичні особи, які мають право на отримання страхової виплати (п.47 ст. 1 Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 р. № 1909-ІХ) [8];

– фізична особа, яка отримує або має намір отримати платіжну послугу для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою, незалежною професійною діяльністю (п. 82 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про платіжні послуги» від 30 червня 2021 р. № 1591-ІХ) [5];

– фізична особа, яка уклала або має намір укласти договір про споживчий кредит (п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про споживче кредитування» від 15 листопада 2016р. № 1734-VIII) [7];

– фізична або юридична особа, яка придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги), що реалізуються відповідними суб'єктами господарювання (п. 1.6. Типових вимоги до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання від 7 березня 2002р. № 239/6527) [17];

– юридична чи фізична особа, яка здійснює діяльність з придбання та використання товарів, послуг, робіт на відповідному товарному (товарних) ринку (ринках) (п. 1.3. Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку від 1 квітня 2002р. № 317/6605) [11];

– юридична або фізична особа, яка використовує хімічні джерела струму або вироби з інтегрованими хімічними джерелами струму (ст. 2 Закону України «Про хімічні джерела струму» від 23 лютого 2006р № 3503-IV) [9];

– фізична особа, або юридична особа, або фізична особа - підприємець, щодо якої виконані передбачені законодавством умови для постачання природного газу (п. 1.4 Типового договору постачання природного газу постачальником «останньої надії» від 06 листопада 2015р. № 1387/27832) [18];

– юридична або фізична особа, яка користується системою водовідведення на підставі відповідного договору (п. 22, ст. 1 Закону України «Про водовідведення та очищення стічних вод» від 12 січня 2023р. № 2887-IX) [2];

– фізична або юридична особа, яка купує, бере в прокат або отримує продукцію для власного використання, незалежно від того, чи пов'язані її цілі з торговельною діяльністю, підприємницькою діяльністю, ремеслом чи професією (Р.2 Технічного регламенту енергетичного маркування енергоспоживчої продукції від 09 червня 2022 р. № 615/37951) [15];

– фізична особа, фізична особа – підприємець або юридична особа, що використовує енергію для власних потреб, а не для перепродажу або використання в якості сировини або палива (п. 28 ч. 1. ст. 1 Закону України «Про енергетичну ефективність» від 21 жовтня 2021р. № 1818-IX) [3];

– особа, яка купує або має намір купити продукт з метою, не пов'язаною з торгівлею, підприємницькою діяльністю, ремеслом чи професією такої особи (ч. 3 Технічного регламенту щодо вимог до екодизайну для ламп спрямованого випромінювання, світлодіодних ламп і пов'язаного з ними обладнання від 27 березня 2019 р. № 264) [16];

– фізична особа, у тому числі фізична особа - підприємець, або юридична особа, що купує електричну енергію для власного споживання (п. 84 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про ринок електричної енергії» від 13 квітня 2017р. № 2019-VIII) [6].

Ураховуючи деякі особливості зміни сфери застосування та суб'єктів її реалізації, то споживачами можуть бути:

– Президент України, Голова Верховної Ради України, голова та члени комітету Верховної Ради України, до предмета відання якого віднесено питання забезпечення контрольних функцій Верховної Ради України за діяльністю органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, правоохоронних органів спеціального призначення та розвідувальних органів, Прем'єр-міністр України, члени та Секретар Ради національної безпеки і оборони України, а також визначені Президентом України інші складові сектору безпеки і оборони України, яким у встановленому законодавством порядку надається розвідувальна інформація (п. 12, ст. 1 Закон України «Про розвідку» від 17 вересня 2020р. № 912-IX) [1];

– орган державної влади, орган місцевого самоврядування, державне підприємство, установа, організація, які потребують, замовляють та/або отримують послуги конфіденційного зв'язку для власних потреб (п. 2 Порядку надання послуг конфіденційного зв'язку органам державної влади та органам місцевого самоврядування, державним підприємствам, установам та організаціям від 11 жовтня 2002 р. № 1519) [13].

Таким чином, можемо зробити узагальнення, що у більшості випадків суб'єкт споживання буде загальний (фізична та/або юридична особа), але в залежності від області правового регулювання змістовне наповнення такого визначення буде різним. Однак, існують сфери, де відповідний суб'єктний склад буде змінено, що зумовлено певними обставинами отримуваної інформації.

Список використаних джерел

1. Про розвідку: Закон України від 17 вересня 2020 р. № 912-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/912-20#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

2. Про водовідведення та очищення стічних вод: Закон України від 12 січня 2023р. № 2887-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2887-20/ed20230112#n29> (дата звернення: 01.05.2023).

3. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21 жовтня 2021р. № 1818-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

4. Про захист прав споживачів: Закон України від 12 травня 1991р. № 1023-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-12#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

5. Про платіжні послуги: Закон України від 30 червня 2021р. № 1591-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

6. Про ринок електричної енергії: Закон України від 13 квітня 2017 р. № 2019-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

7. Про споживче кредитування: Закон України від 15 листопада 2016 р. № 1734-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1734-19#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

8. Про страхування: Закон України від 18 листопада 2021р. № 1909-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

9. Про хімічні джерела струму: Закон України від 23 лютого 2006 р № 3503-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3503-15#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

10. Про порядок оформлення і використання дозвільних документів у галузі державного експортного контролю: Інструкція від 13 грудня 2004 р. № 1576/10175 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-04#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

11. Методика визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку від 1 квітня 2002 р. № 317/6605 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02/ed20020401/find?text=%D1%EF%EE%E6%E8%E2%E0%F7#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

12. Методика розрахунку обсягів втрат природного газу, що виникають в газорозподільних мережах внаслідок ненадання або неякісного надання послуг з централізованого опалення та гарячого водопостачання від 8 серпня 2007 р. № 910/14177 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0910-07/ed20070819/find?text=%D1%EF%EE%E6%E8%E2%E0%F7#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

13. Порядок надання послуг конфіденційного зв'язку органам державної влади та органам місцевого самоврядування, державним підприємствам, установам та організаціям від 11 жовтня 2002 р. № 1519 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1519-2002-%D0%BF#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

14. Правила користування готелями й аналогічними засобами розміщення та надання готельних послуг від 2 квітня 2004 р. № 413/9012 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0413-04/ed20101112/find?text=%D1%EF%EE%E6%E8%E2%E0%F7#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

15. Технічний регламент енергетичного маркування енергоспоживчої продукції від 09 червня 2022 р. № 615/37951 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0615-22/ed20220427#n48> (дата звернення: 01.05.2023).

16. Технічний регламент щодо вимог до екодизайну для ламп спрямованого випромінювання, світлодіодних ламп і пов'язаного з ними обладнання від 27 березня 2019 р. № 264 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/264-2019-%D0%BF/ed20190327#n39> (дата звернення: 01.05.2023).

17. Типова вимога до узгоджених дій суб'єктів господарювання для загального звільнення від попереднього одержання дозволу органів Антимонопольного комітету України на узгоджені дії суб'єктів господарювання від 7 березня 2002 р. № 239/6527 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0239-02#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

18. Типовий договір постачання природного газу постачальником «останньої надії» від 06 листопада 2015 р. № 1387/27832 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1387-15#Text> (дата звернення: 01.05.2023).

19. Тихомиров Д.О. Теоретико-правові засади державної політики у сфері цивільної безпеки в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2021. 506 с.

*Тарахонич Тетяна Іванівна,
старший науковий співробітник
Інституту держави і права
імені В.М. Корецького НАН України,
кандидат юридичних наук,
старший науковий співробітник*

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОПОРЯДКУ В ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнна агресія з боку РФ кардинально вплинула на національний та світовий правопорядок, на можливості прогресивного розвитку суспільства та держави, на правове регулювання в різних сферах суспільних відносин та забезпечення найважливіших прав та свобод людини. З огляду на дані обставини, діяльність правотворчих органів набуває нових рис та якостей, вимагає швидких темпів вирішення нагальних проблем та прийняття важливих рішень. Незважаючи на складність ситуації, постійні воєнні загрози, правотворчий процес в умовах воєнного стану повинен забезпечувати нагальні потреби держави, бути спрямованим на національну, інформаційну безпеку, гарантування прав та свобод людини, враховуючи необхідність їх обмеження в силу існуючих обставин, збереження людського потенціалу, забезпечення миру, світового та національного правопорядку.

Правове регулювання під час воєнного стану спрямоване на зміну та впорядкування цілого ряду найважливіших суспільних відносин, результатом якого є підготовка та прийняття низки нормативно-правових актів надзвичайного характеру, найважливішими з яких є: закони України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», «Про затвердження Указу Президента України «Про загальну мобілізацію», «Про основи національного спротиву», «Про правовий режим воєнного стану», «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану тощо.

Н.М. Пархоменко, аналізуючи нормативно-правові акти надзвичайного характеру, виокремлює такі їх особливості як: «тимчасова дія; їх норми мають переважно імперативний характер і передбачають низку зобов'язань, заборон, обмежень; адресатами можуть бути як окремі категорії фізичних та юридичних осіб на певних територіях, так і всі, хто перебуває на території держави або під її юрисдикцією та ін.» [1, с. 29].

У період надзвичайного стану правове регулювання має певні особливості, торкається цілого ряду сфер суспільних відносин, а саме: трудових, пенсійних, сімейних, освітніх, податкових, бюджетних тощо.

С.О. Сунегін підкреслює, що серед першочергових питань правового розвитку в умовах війни слід насамперед назвати проблеми належного правового забезпечення національної безпеки, тобто стану захищеності людини і громадянина, духовних і матеріальних цінностей суспільства від злочинних та інших протиправних посягань, надзвичайних ситуацій природного і

техногенного характеру, соціальних конфліктів усередині суспільства, ризик виникнення яких суттєво зростає в умовах війни» [2, с. 305].

У період воєнного стану особливої ваги та значення набуває як національний, так і міжнародний механізм реалізації та захисту прав та свобод людини, що має як інституційну, так і нормативно-правову складову. Як слушно зазначає О.В. Скрипнюк «механізми (національний і міжнародний) реалізації та захисту прав і свобод людини змінюються та набувають різних вимірів і особливостей залежно від того, в яких умовах вони діють, у мирний час або під час конфлікту. Для їх застосування в умовах конфлікту важливим є визначення природи конфлікту, оскільки від цього залежить зміст нормативно-правових і цілеспрямованість інституційних складників зазначених механізмів» [3, с. 13].

Узагальнивши слід зазначити, що правове регулювання в умовах воєнного стану кардинально впливає на всі сфери суспільного життя, оскільки норми права, що приймаються вносять необхідні зміни в суспільні відносини, гарантують певну стабільність, режим законності та правопорядку.

У період воєнних загроз приймається низка нормативно-правових актів надзвичайного характеру, що мають імперативний характер, впорядковують відповідні суспільні відносини та в певній мірі обмежують права і свободи, встановлюючи певні зобов'язання та заборони.

Механізм (національний і міжнародний) реалізації та захисту прав і свобод людини може мати як національний, так і міжнародний характер, інституційну та нормативно-правову складову та спрямований на забезпечення законності та правопорядку.

Список використаних джерел

1. Пархоменко Н. М. Особливості правотворчої діяльності за умов воєнного стану. *Альманах права. Актуальні проблеми правового розвитку в умовах війни та післявоєнної відбудови*. Вип. 13. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2022. С. 28–33.

2. Сунегін С. О. Право в умовах війни: функціональний вимір. *Альманах права. Актуальні проблеми правового розвитку в умовах війни та післявоєнної відбудови*. Вип. 13. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України. 2022. С. 304–317.

3. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. *Правова держава*. Вип. 33. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2022. С. 12–20.

*Томма Роман Павлович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент
Лизогубенко Євген Віталійович,
доцент кафедри оперативно-розшукової діяльності
Національної академії внутрішніх справ
кандидат юридичних наук
Борчаковський Максим Борисович,
кандидат юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ЯК ПОШУКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Сучасним кримінальним процесуальним законодавством визначено порядок дій під час отримання інформації з офіційних джерел про факт учинення кримінального правопорушення з реєстрацією в ЄРДР і початком кримінального провадження, але не передбачено чітких підстав початку кримінального провадження (точний орієнтир законодавець не називає, та й навряд чи такий орієнтир можливий). У кожному конкретному випадку слідчий на підставі свого внутрішнього переконання повинен вирішити, чи починати кримінальне провадження. Під час розслідування слідчий, як правило, потребує допомоги оперативних працівників для здійснення необхідних у таких випадках негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НСРД), розшуку і затримання тих чи інших осіб. Звісно, у випадку, коли потерпілий звертається з заявою, то слідчий реєструє цю інформацію і надає доручення оперативним працівникам на проведення низки НСРД відносно підозрюваних осіб. Кардинально інша ситуація складається у випадку, коли факт учинення конкретного кримінального правопорушення невідомий, наприклад, отримана оперативна інформація про діяльність злочинного угруповання у певній сфері (на певних об'єктах) або підготовку до вчинення кримінального правопорушення з невідомим потерпілим. У такому випадку латентний, прихований характер злочинної діяльності зумовлює необхідність активного здобування первинної інформації шляхом проведення низки пошукових заходів. Інтенсивність надходження первинної інформації залежить від правильності здійснення низки організаційно-тактичних заходів, що стосуються виявлення кримінального правопорушення, забезпеченості цієї ділянки роботи необхідними силами і засобами, а головне – правового забезпечення – тобто можливості оперативникам (детективам) діяти у правовому полі.

Конституція України закріпила принципи функціонування держави і органів боротьби зі злочинністю, визначила права та обов'язки не тільки людини і громадянина щодо суспільства і держави, але й обов'язки і права держави щодо захисту її громадян від протиправних посягань [3]. З метою захисту прав, свобод людини та безпеки суспільства конституційними нормами визначається також те, що правоохоронні органи мають право обмежувати окремі права і свободи

людини та юридичних осіб в якості виняткового і тимчасового засобу лише за рішенням суду щодо осіб, у діях яких є ознаки кримінальне правопорушення, та у випадках, передбачених законодавством України.

З прийняттям у 1992 році Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» (далі – Закон) гласна та негласна діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів була законодавчо легалізована. Розглядаючи нормативний зміст даного Закону, слід зазначити, що хоча у ст. 5 суб'єктам надається право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, але правових норм, присвячених важливій її складовій – пошуковій роботі, у ньому не міститься, хоча Закон в систематизованому вигляді повинен містити всю систему оперативно-розшукових заходів [4, с. 8]. Перелічуючи оперативно-розшукові заходи, які може здійснювати оперативний працівник, законодавець вже припускає можливість проведення пошукових заходів, але прямо на це не вказує. Необхідно зазначити, що Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» визначає певні підстави для здійснення оперативно-розшукової діяльності - наприклад, наявність достатньої інформації, одержаної в установленому законом порядку про: кримінальне правопорушення, що готується; осіб, які готують вчинення кримінального правопорушення [5], але не наводить підстав для проведення пошукових заходів, в умовах коли відсутня будь яка інформація про наявність факту вчинення кримінального правопорушення. Що стосується підстав проведення пошукової діяльності, ми та інші науковці вважаємо, що невідповідність можна вирішити шляхом внесення змін до ст. 6 Закону України «Про оперативно - розшукову діяльність»: «...1.1 потреба в отриманні первинної оперативної інформації з метою виявлення злочинів, що готуються, вчинюються або вчинені; осіб, які готують, вчинюють або вчинили злочин...» [1, с. 135], внесення таких змін надасть необхідні підстави для проведення пошуку латентних кримінальних правопорушень, але на нашу думку, це питання дещо ширше і потребує відповідного теоретичного обґрунтування.

Норми кримінального процесуального законодавства також є правовими джерелами пошукової діяльності. Зокрема, норми Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [2], містять прямі вказівки на можливість та необхідність проведення НСРД, в результаті яких теж можуть бути отримана оперативна інформація з метою виявлення ознак кримінального правопорушення та осіб, які його вчинили. Аналізуючи наукові розробки, можна зробити висновок, що під час виявлення кримінальних правопорушень, правоохоронні органи мають дотримуватись законам, та діяти тільки у той спосіб, який прописаний кримінальним процесуальним законом, відповідно у законодавчій діяльності слід забезпечити максимально повне і оптимальне регулювання процедури виконання правоохоронними органами своїх повноважень, включаючи необхідність законодавчого врегулювання безпосереднього виявлення кримінальних правопорушень. Враховуючи впровадження інституту детективів (як суб'єктів кримінального процесу, які об'єднують пошукову функцію та функцію досудового розслідування), тобто подальше з'єднання в одне ціле кримінального процесу та оперативно-

розшукової діяльності, відповідно процес виявлення кримінальних правопорушень повинен бути регламентований чинним законодавством, не тільки епізодично на рівні обов'язків оперативних підрозділів, або констатації необхідності виявлення кримінальних правопорушень у ході досудового розслідування, але із можливістю його здійснення незалежно від стадії досудового розслідування (кримінального процесу), або суб'єкта, який це виявлення здійснює. Суттєвий крок на шляху до законодавчого регулювання пошукової діяльності зроблено під час прийняття Закону України «Про бюро економічної безпеки України» від 28 січня 2021 року [6], в якому зазначено процедуру виявлення кримінальних правопорушень, їх суб'єкти, права щодо отримання інформації, її збереження тощо – але це стосується тільки одного правоохоронного органу. На нашу думку, зазначені положення повинні бути визначені для всіх правоохоронних органів, пошукова діяльність яких повинна бути задіяна на паритетних засадах.

На нашу думку виявлення латентних кримінальних правопорушень – це окремий напрямок діяльності правоохоронних органів, суб'єктів ОРД, органів досудового розслідування, а також інших державних органів, які протидіють злочинності. У законодавстві мають бути визначені юридичні засади концептуальної моделі виявлення кримінального правопорушення, юридична форма виявлення кримінальних правопорушень, чітко регламентована процедура провадження дій, спрямованих на їх безпосереднє виявлення, щодо кожної дії, спрямованої на отримання інформації.

Для досягнення зазначених цілей та ефективного вирішення проблем правового регулювання процесу виявлення кримінальних правопорушень, як пошукової діяльності правоохоронних органів, регулюючі норми права повинні відповідати наступним умовам: правове регулювання повинно розпочинатися з моменту перших пізнавальних дій і закінчуватися моментом офіційної реєстрації інформації про виявлені кримінальні правопорушення як приводу до початку досудового розслідування; повинні бути чітко виокремлено суб'єктів пошукової діяльності шляхом надання всеохоплюючого переліку підрозділів правоохоронних органів, які мають право виявляти кримінальні правопорушення; для кожного із суб'єктів у законі, який регламентує його діяльність повинно бути виокремлено компетенцію щодо виявлення кримінального правопорушення (як права, так і обов'язки); має бути визначена юридична форма виявлення кримінальних правопорушень; чітко регламентована процедура провадження дій, спрямованих на їх виявлення; для виявлення кримінального правопорушення усі правоохоронні органи мають отримати рівні і уніфіковані за формою повноваження на виконання пошукових дій (заходів); повинна бути регламентована пошукова діяльність та конкретний перелік дій після отримання первинної інформації про кримінальне правопорушення, а саме: правоохоронні органи мають забезпечити її надійну фіксацію і збереження, здійснити складання документів, які фіксують зміст, порядок та форму провадження пошукових дій, характер використаних при цьому пізнавальних методів та науково – технічних засобів, а також усі отримані при цьому результати [7, с. 127]; необхідно визначити безпосередньо у Законі (КПК),

спосіб, яким чином будуть використовуватися результати пошукової діяльності, порядок зберігання, обліку та знищення інформації, отриманої в процесі пошукових заходів, тощо.

Список використаних джерел

1. Борчаковський М. Б. Нормативно-правове регулювання пошукової діяльності правоохоронних органів. *Юридична наука*. 2019. № 12. Том 2. С. 132–136.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № № 9-10, 11-12, 13. Ст. 88.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
4. Козаченко І. П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю. *Поняття, суть та завдання оперативно-розшукової діяльності: навчальний посібник*. К.: УАВС. 1995. 44 с.
5. Про оперативно-розшукову діяльність: Закон України від 18 лют. 1992 р. № 2135-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 22. Ст. 303.
6. Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січн. 2021 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 23. Ст. 197.
7. Сачко О. В. Безпосереднє виявлення та дослідча перевірка фактів незаконного обігу наркотичних засобів : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпропетровськ, 2012. 227 с.

*Харченко Наталія Петрівна,
старший викладач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ЗАСТОСУВАННЯ ПРИНЦИПУ ЗАКОННОСТІ У ПРОЦЕСІ ВІДОМЧОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ

Розв'язання проблем забезпечення верховенства права, законності, безпеки держави та її громадян є одним з основних завдань національних органів влади [6, с. 161]. Саме досконалість нормативно-правових актів безпосередньо позначається на ефективності реалізації зазначених завдань при створенні норм із дотриманням принципу законності.

Слушною є позиція вченого Б. В. Калиновського, що в Україні чітко законодавчо не закріплені вимоги, яким мають відповідати акти місцевих органів влади, зокрема в науковій спеціалізованій літературі не спостерігається єдиного підходу до їх розробки та реалізації. Методологічні підходи є застарілими, які ще сформульовані на основі панування адміністративно-командної системи та жорсткого централізму, а тому потребують модернізації і приведення їх до

визнаних на європейському рівні основ. Сучасні реалії, зокрема, утвердження України в напрямку побудови демократичної, соціальної та правової держави, сприйняття нею гуманістичних цінностей, утвердження і забезпечення основоположних прав та свобод людини і громадянина, вимагають оцінювати правові акти з точки зору їх відповідності не лише дотриманню букви закону, а й загальнолюдським цінностям, духу та розуму закону, щоб він відповідав очікуванням та бажанням людей й одночасно враховував цінності моралі. Врахування цих вимог гарантуватиме легітимність нормативно-правових акти органів місцевої влади рад в очах жителів територіальної громади, що й забезпечить утвердження принципу верховенства права на місцевому рівні [3, с. 27].

Юридична техніка відомчої нормотворчості складається з цілого ряду правил, якими мають керуватися суб'єкти нормотворчості. Так, з метою забезпечення законності у нормотворчій сфері Конституцією України зокрема визначаються: коло суб'єктів, що наділені правом видавати нормативно-правові акти в державі; форми нормативно-правових актів, в яких ці органи здійснюють правове регулювання; межі повноважень органів державної влади та органів місцевого самоврядування, виключно в яких вони можуть здійснювати нормотворчу діяльність [5; 2, с. 50; 3, с. 30]. Характеризуючи нормотворчу форму функціонування місцевої публічної влади, слід зауважити, що змістом цієї форми є сукупність дій і процедур щодо створення, зміни й скасування нормативних приписів [3, с. 28]. При цьому принципи права необхідно розглядати як складові елементи юридичної техніки відомчої нормотворчості.

Роль принципів права надзвичайно важлива для належної внутрішньої побудови галузі, належного нормотворчого процесу та правозастосування. Ігнорування принципів під час формування тієї чи іншої галузі законодавства призводить до правового нігілізму, наявності таких явищ, як конкуренція правових норм, прийняття так званих «мертвих норм», порушення Конституції, порушення прав і свобод людини та громадянина [1, с. 98].

При цьому, якість створення нормативно-правового документу полягає в науковій обґрунтованості прийняття таких норм, їх відповідності потребам реальної дійсності та правозастосовної практики. Тому, суб'єкти відомчої нормотворчості, окрім формалізованих методик складання нормативних документів, мають керуватися ще й знаннями та інформаційними матеріалами, які іноді мають вирішальне значення у виборі або формулюванні юридичної конструкції норми. Зокрема, звертаються до інформації про стан упорядкованості правових відносин, які підлягають унормуванню, про основні проблеми у сфері реалізації відомчого акта, про причини низького рівня ефективності нормативно-правового акта, про основну мету та завдання правового регулювання на даному етапі тощо. Окрім цього, вони зобов'язані враховувати ті зміни, що мають місце у динаміці розвитку суспільних відносин, які стали предметом регулювання, а також тенденції правового регулювання, які склалися на цей період у галузі (відомстві), у конституційному регулюванні.

Принципи, які знаходять своє відображення в нормах права, завдяки їх формулюванню в статтях нормативних актів, на думку А. М. Колодія, носять

нормативно-правовий характер, який вбачається у тому, що зафіксовані у праві принципи набувають значення загальних правил поведінки, які мають загальнообов'язковий державно-владний характер, що стає притаманним як безпосередньо нормам-принципам, так і принципам, які виводяться з норм. При цьому автор концентрує увагу на тому, що регулятивні властивості принципів права не можна ототожнювати з регулятивними характеристиками правових норм, оскільки у принципах права вони більш абстрактні і не такі активні, матеріальні, як у правових нормах. Однак, одними лише принципами права не можна урегулювати конкретні правовідносини [4, с. 17–19].

Уміле використання принципів права при підготовці проєктів відомчих нормативно-правових актів є не лише умовою ефективності юридичної техніки, але й проявом належного рівня-правової культури нормопроектувальників. Саме принципи права, забезпечують не тільки єдину та послідовну правову позицію суб'єкта нормотворчості, але й загальні засади правового регулювання, які притаманні для типу правової системи, рівню розвитку країни та правової культури суспільства.

Принцип законності лежить як в основі відомчих актів, так і в діяльності суб'єктів відомчої нормотворчості, які використовують відповідні правила юридичної техніки. Отже, принцип законності передбачає відповідність відомчих актів Конституції та законам України; прийняття відомчого акта по питанням, віднесеним до компетенції суб'єкта відомчої нормотворчості з дотриманням встановленої процедури; наявність у відомчому акті відповідної форми з врахуванням всіх необхідних офіційних реквізитів. Одним з основних правил нормопроекування відомчих актів є несуперечність відомчих актів Конституції України, законам України, а також підзаконним актам вищестоящих органів державної влади, а тому даний принцип означає дотримання ієрархічності актів в системі нормативно-правових актів.

Принцип реальності застосування принципу законності у процесі відомчої нормотворчості передбачає дотримання при цьому прав, свобод, обов'язків та законних інтересів людини, а також зобов'язує діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією й законами України; разом із принципами верховенства права та поділу влади складає фундамент правової держави. Сутність його полягає в тому, що права, свободи, обов'язки та законні інтереси людини та громадянина мають бути продекларовані у нормативних актах. Водночас, принцип законності означає наявність у відомчих актах необхідних реквізитів, дотримання мовних правил юридичної техніки, а також правил щодо викладення змісту відомчих актів та формування структури відомчих актів.

Принцип законності лежить також в основі діяльності суб'єктів відомчої нормотворчості та, з одного боку, полягає в тому, що лише певні суб'єкти відомчої нормотворчості можуть здійснювати нормотворчу діяльність в межах їх компетенції, а з іншого – передбачає дотримання законності їх дій на всіх стадіях відомчого нормотворчого процесу.

Використання принципу законності у процесі відомчої нормотворчості є важливою умовою створення якісних відомчих нормативно-правових актів.

Проте, зазначений принцип буде ефективними лише при комплексному застосуванні принципів, що обумовлено їх взаємодоповнюючим характером. Дотримання принципів права суб'єктами відомчої нормотворчості, дозволить досягти ефективності, цілісності, єдності відомчої нормотворчості в цілому та юридичної техніки відомчої нормотворчості.

Список використаних джерел

1. Бабаніна В. В. Правові принципи як основа системи кримінального законодавства України. *Філософські та методологічні проблеми права*. Том 24 № 2. 2022. С. 96–102.
2. Горбунова Л. М. Принципи законності у нормотворчій діяльності органів виконавчої влади. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 240 с.
3. Калиновський Б. В. Теоретичні та правові основи нормотворчої діяльності місцевої влади в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2 (4), С. 25–38. <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-25-38>. URL : <http://journals.maup.com.ua/index.php/expert/article/view/1504>
4. Колодій А. М. Принципи права України: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
5. Конституція України : Основний Закон від 28 черв. 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Cherniavskiy S., Dzhuzha A., Babanina V., Harust Yu. System of ensuring the economic security of the state: world experience and ways of its reform in Ukraine. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2021. № 28 (4). P. 157–168. DOI: 10.37635/jnalsu.28(4).2021.157-168.

Чубань Вікторія Сергіївна,

доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України,

кандидат економічних наук, доцент

Пасинчук Кирило Миколайович,

доцент кафедри управління у сфері цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України,

кандидат педагогічних наук

ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЗАКОНОДАВЧИХ АКТІВ УКРАЇНИ ЩОДО БЕЗПЕКИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТНИХ ЗАСОБІВ

Однією із причин виникнення дорожньо-транспортних пригод та їх тяжких наслідків залишається керування транспортними засобами, які мають істотні технічні несправності, самовільно або технічно погано переобладнані, не відповідають технічним параметрам виробника тощо.

Проект (альтернативний № 9210) закону України «Про внесення змін до статті 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо безпеки експлуатації транспортних засобів» пропонує внесення змін до ст. 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема шляхом викладення у наступній редакції:

«Стаття 121. Порухення правил керування або експлуатації транспортного засобу, правил користування ременями безпеки або мотошоломами Керування водієм транспортним засобом, експлуатація якого заборонена вимогами законодавства через наявність технічних несправностей, невідповідність технічним вимогам, незаконне виготовлення або переобладнання без відповідних дозволів з порушенням вимог стандартів, правил і нормативів, що стосуються безпеки дорожнього руху – тягне за собою накладення штрафу в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Дії, передбачені частиною першою цієї статті вчинені під час керування транспортним засобом, який використовується для надання послуг з перевезення пасажирів, вантажів, багажу, пошти, або у іншій господарській діяльності, - тягне за собою накладення штрафу в розмірі вісімдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Керування водієм транспортним засобом, який підлягає обов'язковому технічному контролю, але своєчасно його не пройшов, або транспортним засобом, який не має чинного сертифіката відповідності чи іншого передбаченого законодавством документу про підтвердження відповідності – тягне за собою накладення штрафу в розмірі сорока неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами першою – третьою цієї статті, – тягне за собою накладення штрафу у двократному розмірі від розміру штрафу за основний склад відповідного правопорушення.

У разі систематичного (три і більше) протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами першою – третьою цієї статті, або якщо внаслідок цих правопорушень сталась дорожньо-транспортна пригода - тягне за собою накладення штрафу у трьократному розмірі від розміру штрафу за основний склад відповідного правопорушення з позбавленням права керування транспортними засобами на строк від трьох до шести місяців або без такого з оплатним вилученням транспортного засобу або без такого.

Порушення особою, яка керує транспортним засобом або пасажиром такого засобу правил користування ременями безпеки або мотошоломами – тягне за собою накладення штрафу в розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Керування водієм транспортним засобом, не зареєстрованим або не перереєстрованим в Україні в установленому порядку, - тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення будь-якого з порушень, передбачених частинами шостою – сьомою цієї статті, – тягне за собою накладення штрафу в розмірі ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські

роботи на строк від тридцяти до сорока годин, з оплатним вилученням транспортного засобу чи без такого.

Керування водієм транспортним засобом, щодо якого порушено обмеження, встановлені Митним кодексом України, а саме: порушено строки його тимчасового ввезення та/або переміщення в митному режимі транзиту; транспортний засіб використовується для цілей підприємницької діяльності та/або отримання доходів в Україні; транспортний засіб передано у володіння, користування або розпорядження особі, яка не ввозила його на митну територію України або не поміщувала в митний режим транзиту, – тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною дев'ятою цієї статті, – тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з позбавленням права керування транспортними засобами на строк один рік та з оплатним вилученням транспортного засобу чи без такого.

Порушення особою, яка керує транспортним засобом правил перевезення малолітніх дітей – тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі тридцяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною одинадцятою цієї статті, – тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Отже, внесення змін до законодавчих актів України щодо безпеки експлуатації транспортних засобів є важливим питанням, яке стосується безпеки людей на дорозі.

Вважаємо, що для посилення контролю за безпекою експлуатації транспортних засобів необхідно створити систему моніторингу за технічним станом транспортних засобів та дотриманням правил дорожнього руху.

Зазначимо, що зміни до законодавчих актів повинні бути розроблені з урахуванням міжнародних стандартів та кращих практик в галузі безпеки на дорозі. Такі зміни повинні бути направлені на покращення безпеки на дорозі та зменшення кількості ДТП.

Список використаних джерел

1. Проект (альтернативний № 9210) закону України «Про внесення змін до статті 121 Кодексу України про адміністративні правопорушення та інших законодавчих актів України щодо безпеки експлуатації транспортних засобів». URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/pubFile/1760628>

НАУКОВІ ПОВІДОМЛЕННЯ

*Агафонова Ірина Миколаївна,
здобувачка другого (магістерського)
рівня вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук*

ПРОБЛЕМИ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ В ПОЛІЦЕЙСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Обсяг повноважень поліцейського передбачає в окремих випадках обмеження прав і свобод людини. Відповідно, поліцейський керується спеціально-дозвільним режимом. «Дозволено лише те, що прямо визначене законом» та, відповідно, законодавством встановлені чіткі процедури здійснення поліцейських заходів, під час яких можуть бути обмежені права людини. Одним з ефективних та водночас суперечливих різновидів поліцейських заходів є застосування примусу: фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

З одного боку, заходи примусу дозволяють ефективно виконувати завдання поліції, зокрема, захист прав і свобод людини, публічного порядку, публічної безпеки тощо. А з іншого боку, під час застосування спеціальних засобів мають місце непоодинокі факти перевищення службових повноважень, завдання тілесних ушкоджень, приниження честі та гідності інших осіб. Усе це обумовило інтерес до відповідної проблеми з боку таких науковців, як Осадчий В., Новицький Г. та ін.

Питання, яке розкривається у даному дослідженні, стосується законодавства, що регулює поліцейську діяльність спеціальних органів держави із забезпечення публічного порядку та громадської безпеки.

Кожного дня поліцейські зустрічаються з проблемами правозастосування нинішнього часу. Однією з таких проблем є, наприклад, правозастосування при порушенні комендантської години, мародерстві, перевірці документів, затриманні особи.

Як відомо, з початком агресії РФ у життя українців увійшло таке явище, як «комендантська година», тобто обмеження права громадян на вільне перебування та пересування на певний час. Незважаючи на всю суворість встановлених на час дії комендантської години обмежень та надання поліції та військовим права затримувати порушників комендантської години, які

не мають перепустки та посвідчення, які дозволяють громадянам пересуватись в комендантську годину, перевіряти транспортні засоби порушників, і навіть застосовувати до них фізичну силу та вогнепальну зброю, питання юридичної відповідальності за порушення комендантської години видається досить непростим.

Річ у тім, що ні Кримінальний кодекс, ні Кодекс про адміністративні правопорушення не передбачають прямої кримінальної чи адміністративної відповідальності за порушення комендантської години. На практиці, поліцейські складають на порушників комендантської години протоколи за ст. 185 (злісна непокора законному розпорядженню або вимозі поліцейського, члена громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону, військовослужбовця) КУпАП. Ця стаття передбачає штраф у розмірі від 136 до 255 гривень або громадські роботи строком від 40 до 60 годин, а також можливість залучення до виправних робіт строком від 1 до 2 місяців. Крім того, за порушення цієї статті можливе й застосування адміністративного арешту на строк до 15 діб.

Не виключено, що деякі поліцейські добре усвідомлюють складність притягнення порушників комендантської години до відповідальності за ст. 185 КУпАП. Втім, як впливає з судової практики, такий метод далеко не завжди приносить поліції успіх – діяння, що приписуються порушникам, потім не завжди підтверджуються фактичними обставинами.

Судді столичних районних судів часто досить критично оцінюють більшість із складених поліцією протоколів у контексті порушення громадянами комендантської години.

Так, 17 травня 2022 року поліцейські склали протокол за ст. 185 КУпАП щодо громадянина, який перебував на вулиці через пів години після початку дії комендантської години. У суді громадянин пояснив, що жодної злісної непокори поліції він не чинив, а просто засидівся в гостях і поспішав додому. При цьому поліцейські обмежилися складанням протоколу про правопорушення, оскільки документи, що засвідчують особу, були у громадянина при собі. Голосіївський районний суд Києва у цьому випадку наголосив, що диспозиція ст. 185 КУпАП передбачає, що порушник громадського порядку категорично відмовляється виконувати вимоги та розпорядження поліції, чого у цьому випадку не спостерігалось. У результаті, 27 червня суд закрит провадження у цій справі у зв'язку з відсутністю складу адміністративного правопорушення. І такі випадки не поодинокі.

Також, у разі чинення порушником комендантської години активного опору поліції іноді реєструються кримінальні провадження за ст. 342 (опір представнику влади, співробітнику правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку та державного кордону або військовослужбовцю) Кримінального кодексу.

Санкція цієї статті передбачає штраф у розмірі 17 тис. – 68 тис. гривень, арешт на строк від 3 до 6 місяців або позбавлення волі на строк до 2 років.

У цьому випадку – опір, на відміну від злісної непокори, може полягати, наприклад, в спробі вирватися при затриманні, перешкоджанні законному застосуванню сили.

Однак не всі громадяни поводять себе зухвало з працівниками поліції і, як правило, не чинять ні непокори, ні опору. При виявленні особи, яка перебуває в комендантську годину на вулиці, вона пояснює, що затрималась, як правило з особистих причин, які можуть бути і об'єктивними, наприклад повертається з роботи додому, а можуть бути і із-за власної неухважності. Відповідно притягувати до відповідальності за те, чого вони не вчинювали є незаконним.

Підсумовуючи вищевикладене зазначимо, що на початку вторгнення РФ в Україну проблема з порушенням комендантської години була трішки важкою, оскільки навіть суди спиралися на те що на той час у КУпАП не було чіткої регламентації відповідальності за порушення комендантської години, а статті 185 КУпАП, та 342 КК України мають свій склад правопорушення, в який не входило саме порушення комендантської години. 12 липня у Верховній Раді зареєстровано законопроект 7553 «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану».

Депутати пропонують ввести до КУпАП нову статтю 210-2 «Порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану». Відповідно до неї порушення комендантської години, тобто перебування у певний період доби, під час дії військового стану, на вулицях та в інших громадських місцях або рух транспортних засобів, без спеціально виданих перепусток чи посвідчень, - тягне за собою попередження або накладення штрафу від 510 до 850 грн. Ті ж дії, вчинені особою, яка протягом року була піддана адміністративному стягненню за таке саме порушення, – штраф від 1700 до 3400 грн.

Отже, потрібно сказати, що відповідна норма повинна з'явитися в чинному законодавстві, щоб впорядкувати правові підстави притягнення особи до відповідальності за порушення комендантської години, введення до КУпАП нової статті 210-2 «Порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану» полегшить роботу поліцейських надасть законності підстав для застосування заходів примусового та профілактичного характеру, зменшить напруженість між суспільством і поліцією та надасть однозначності в їх взаємодії. Також допомагатиме уповноваженим органам у такий нелегкий період належним чином виконувати своє ключове призначення – захищати людину, її життя та здоров'я, честь і гідність.

Список використаних джерел

1. Про правовий режим воєнного стану: Закон України. *Відомості Верховної Ради (ВВР)*. 2015. № 28. Ст.250. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

2. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 580-VIII. Документ 580-VIII, чинний, поточна редакція редакція від 03.04.2022, підстава - 2151-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>

3. Проект Закону про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо запровадження адміністративної відповідальності за порушення комендантської години в умовах дії воєнного стану № 7553 від 12.07.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39987>

4. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. № 25-26. ст.131 URL:<https://v.gd/U5MqSd>

5. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984. додаток до № 51. ст.1122. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

6. Публікації / Судова практика URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/243654-cho-to-budet-esli-narushit-komendantskiy-chas-sudebna-ya-praktika-stolichnkh-sudov>

***Базір Вікторія Богданівна,**
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Христюк Оксана Сергіївна,
викладач кафедри юридичної психології
Національної академії внутрішніх справ*

РОЛЬ ЮРИДИЧНОЇ ОСВІТИ У ФОРМУВАННІ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЮРИСТА

За аналітичними даними переважна більшість українців має вищу освіту. І це не дивно, адже український народ завжди був освіченою нацією. Наші вищі навчальні заклади були відомі в усьому світі, їх систему освіти брали собі за взірць й інші іноземні держави. Пізніше розвиток освіти в Україні набув великих обертів, що зумовило виокремлення різних напрямків освіти. Одним з таких є саме юридична освіта. У квітні 2021 року Forbes визначив 100 найкращих факультетів України – по 10 у кожному з 10 основних напрямів освіти, зокрема й у сфері права. Він оцінював не лише якість, але й процес навчання, зокрема серед критеріїв можна було побачити якість матеріально-технічної бази, технічний стан навчальних корпусів та гуртожитків для проживання. У ньому перше місце віддали Інституту Права КНУ ім. Тараса Шевченка, до трійки лідерів також увійшли факультет правничих наук Києво-Могилянської академії та юридичний факультет ЛНУ ім. Івана Франка. Асоціація правників України презентувала свій рейтинг. Під час визначення рейтингу враховували також результати тестування випускників за освітньою програмою «бакалавр» за спеціальністю «Право» із загальної навчальної правничої компетенції та з іноземної мови, а ще привабливість програм навчання бакалаврів та магістрів.

Загалом в Україні діє 200 закладів вищої освіти, що здійснюють підготовку майбутніх фахівців з права. В цьому рейтингу всього було 59 правничих закладів [1].

Проблеми формування правової культури знаходили свого розгляду в наукових розробках таких вчених, як: С. Гусарєв, О. Дьоміна, О. Зайчук, Р. Ієрінг, М. Козюбра, О. Козлова, С. Максимов, Д. Мейєр, Ю. Оборотов, А. Павленко, О. Скакун, О. Тихомиров, Ю. Тодика та ін.

Довкола ефективності системи навчання майбутніх фахівців-юристів триває багато дискусій. Проте постає велике питання того, як саме впливає освіта на формування правової культури юриста.

Метою даної роботи є дослідження ролі юридичної освіти в формуванні правової культури юриста.

Юридична освіта – це частина спеціалізованої освіти, яка полягає у підготовці майбутніх спеціалістів для їх подальшої роботи у судах, адвокатурі та в інших сферах юриспруденції. Розвиток вищої юридичної освіти на теренах України розпочався в 19 ст. – з виникненням юридичних факультетів у Харкові, Києві, Одесі, Чернівцях, за винятком хіба що найдавнішого Львівського університету [2, с. 48-51]. Сама юридична освіта є багатогранним явищем, зважаючи на те, за яким саме профілем юридичної діяльності готуються майбутні фахівці і складається їх індивідуальна навчальна програма. Окрім загальних знань у даній галузі передбачається надання студентам, курсантам, слухачам відповідних спеціальних знань з урахуванням специфіки їхньої майбутньої роботи. Так, наприклад, майбутнім суддям, прокурорам, адвокатам необхідно детальніше приділяти увагу цивільному, кримінальному, трудовому, адміністративному праву. Слідчим та експертам-криміналістам важливо надавати перевагу кримінальному та кримінально-процесуальному праву. Нотаріусам важливе знання цивільного права. Звичайно, цими галузями права не повинні обмежуватися знання юриста. Адже висококваліфікований правник повинен орієнтуватися у всьому комплексі правових знань, постійно слідкувати за змінами в чинному законодавстві, саме це і впливає на формування правової культури юриста [3].

Правова культура юриста – це сукупність та єдність його професійних знань про право, особистого ставлення до правової науки та практичних дій з урахуванням правових вимог.

Зміст правової культури складають: високі моральні якості; мотиви вибору власної професії; професійна бездоганність; висока нормативна культура; професійно-правова майстерність; ціннісно-правові орієнтації у сфері права; службова дисциплінованість; добросовісність та чесність; соціально-політична та громадянська відповідальність за забезпечення прав людини; ґрунтовні знання у різних галузях суспільного життя; широкий кругозір [4, с. 90].

Правова культура займає визначальне місце у формуванні ідей та цінностей особистості, які є підґрунтям формування її внутрішніх переконань і складовою частиною правової свідомості.

Виділяють побутову, теоретичну та професійну культуру юриста. Саме побутова, або її ще називають масовою, правова культура юриста і формується в

результаті власного життєвого досвіду та емпіричних знань про чинне право. Саме на формування такого виду правової культури і впливає юридична освіта, зокрема навчання чи самоосвіта майбутнього юриста, а також участь студента, слухача, курсанта в наукових конференціях, в роботі наукових гуртків, під час написання курсових та дипломних робіт, безпосередньо при проходженні практики та стажування. Головна роль у формуванні правової культури майбутніх юристів покладається на наукових працівників, викладачів закладів юридичної освіти [4, с. 91–92].

О. Козлова та А. Павленко вважають, що правова культура майбутніх юристів є складовою частиною загальної культури та характеризується наявністю глибоких правових знань, усвідомленням, чіткою й беззаперечною переконаністю в соціальній цінності права та в поведінці, яка відповідає правовим нормам. Правова культура майбутніх юристів тісно пов'язана з загальною культурою народу, ґрунтується на її засадах і відображає рівень її розвитку; формується у правовій системі держави та втілюється в її структурних елементах; забезпечує рівень правового прогресу суспільства й держави, досконалість і надійність національної правової системи; виступає запорукою законності й правопорядку, попереджує та запобігає розвиток правового нігілізму [5, с. 132].

Отже, в сучасних умовах важливо підвищувати вимоги до правової культури тих осіб, які планують займатися юридичною діяльністю професійно, а саме суддів, прокурорів, адвокатів та нотаріусів. Однак необхідно враховувати, що кожна юридична професія має свої специфічні риси, які впливають на формування професійної правової культури різних її представників. Проте саме юридична освіта впливає на формування правової культури. Її метою є забезпечення тих юридичних знань, які необхідні для юриста-практика, включаючи його розуміння прав людини, моральних і правових обов'язків, безпосереднє розуміння права в цілому та сутності механізму правового регулювання. Ті знання, уміння, навички, що отримує майбутній представник закону, повинні відповідати сучасному рівню юридичної науки. Правник повинен постійно підвищувати особисту професійну культуру, опановувати досягнення практичної та теоретичної юриспруденції [4].

Ми приєднуємось до позиції О. Кривов'яз, яка вважає, що основним призначенням правової культури в сучасних умовах розвитку правової держави та громадянського суспільства є сформуванню активну модель особистості, якій не байдужі суспільні процеси, що відбуваються довкола неї, і яка є активним членом суспільства [6; с. 31].

В Національній академії внутрішніх справ професійна підготовка здобувачів ступенів вищої освіти, майбутніх правоохоронців за спеціальністю «Право» та «Правоохоронна діяльність» звертається велика увага формуванню правової культури. Розроблені робочі та навчальні програми, що включають зокрема, блоки дисциплін цивільного, кримінального, адміністративного, трудового, екологічного права, а також філософії права, юридичної логіки, юридичної психології. Ці дисципліни дозволяють не лише здобути ґрунтовні знання в галузі юриспруденції та стати кваліфікованим у своїй професії, а й

формують світогляд, принципи, морально-психологічні якості особистості фахівця-юриста.

З метою підвищення престижу юридичних професій та їх ролі і значення у формуванні правової культури громадян та юристів зокрема, на наш погляд, необхідно:

1. популяризувати юридичні професії в Україні;
2. сприяти підвищенню довіри населення до юристів та їх діяльності;
3. розробити та впроваджувати в практику просвітницькі програми юридичного профілю;
4. забезпечити активне функціонування юридичних клінік в профільних навчальних закладах.

Висновки. Юридична освіта відіграє велику роль у формуванні правової культури юриста. Саме тому, на нашу думку, в ЗВО юридичного профілю необхідно розробити комплекс заходів, які мають на меті розвивати професійно-важливі якості фахівців, правову поведінку та правову свідомість майбутніх юристів.

Список використаних джерел

1. В Україні визначено кращі юридичні університети. Хто в лідерах? URL: <https://forbes.ua/news/v-ukraini-vpershe-viznachenno-krashchi-yuridichni-universiteti-khto-v-liderakh-08092021-2379>
2. Іванцова А. В. Юридична освіта в Україні та передумови доступу до юридичної освіти у країнах світу. *Sandomierz. Republic of Poland* /збірник тез повідомлень: Poland, 2018. С. 48–51.
3. Вища юридична освіта в Україні. Проблема розвитку та вдосконалення. URL: <https://bookster.com.ua/vyshcha-iurydychna-osvita-v-ukraini-problema-rozvytku-ta-vdoskonalennia/>
4. Курс лекцій з юридичної деонтології: навч. посіб. / за заг. ред. І. А. Логвиненка, І. Л. Невзорова. Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2022. 184 с.
5. Козлова О. Г., Павленко А. І. Правова культура майбутніх юристів як педагогічна проблема. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2015, № 8 (52). С. 125–134.
6. Кривов'яз О. В. Правова культура юриста в сучасних умовах розвитку суспільства. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. Вищий навчальний заклад «Університет економіки та права «КРОК». Вип. 24. Київ, 2016. С. 30–34.

*Вадімов Артем Павлович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ*

Науковий керівник:

*Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПОНЯТТЯ, СУТНІСТЬ ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ТА ЇХ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК

Серед правових явищ та юридичних визначень фундаментальної природи виділяються поняття правової культури та правопорядку. Оскільки саме ці складові є певними найважливішими характеристиками як суспільства в цілому так його культури.

Вони впливають та вказують не тільки на рівень безпеки та урегульованості (порядку) конкретного суспільства але і на його розвиток у конкретній історичний момент, геополітичній конфігурації світу, обставинах середовища творення, розуміння, та функціонування держави – як вищого ступеню організації та вираження будь якого суспільства.

Щоб зрозуміти взаємну пов'язаність та взаємну обумовленість цих явищ треба дати їх визначення, проаналізувати сутність, назвати чинники та складові. Також треба зважати на те, що фундаментальні суспільні та правові явища, стани і процеси не існують окремо, а проявляються у комплексі, комбінації та синергії, перетикаючи та взаємно впливаючи одна в іншу і таким чином формують загальну картину правової реальності сьогодення, буття суспільства, дійсності життя окремої людини і громадянина та навіть діючу картину світу (коли правові культури та правопорядки окремих країн об'єднуються у регіональні зв'язки та міжнародні відносини), визначають і стають частинами зовнішньої та внутрішньої політики тієї чи іншої держави.

В першу чергу треба розглянути різні визначення та розуміння правопорядку.

Поняття «правопорядок» широко використовується в чинному законодавстві, тому, що охорона правопорядку – важлива функція держави. Правопорядок характеризує ступінь впорядкування суспільних відносин, а отже виступає антиподом хаосу, анархії, неорганізованості. Правовий порядок, стан суспільних відносин, які запрограмовані правом. Його можна розглядати як мету правового регулювання, створення за допомогою права і правових засобів такого порядку і такої урегульованості суспільних відносин, які служать збереженню, а отже і зміцненню існуючої ладу.

Зважаючи на це, правопорядок можна визначити як засновану на праві й законності організацію суспільного життя, яка відображає якісний стан суспільних відносин на відповідному етапі розвитку суспільства та на вимозі дотримання чинних правових норм [1, с. 278].

Правопорядок – це не лише система суспільних відносин, але і правореалізація та правозастосування, правова діяльність, правомірна поведінка, будь-яка правова активність [1, с. 282].

Щоб більше глибоко зрозуміти вказане поняття треба навести основні ознаки правопорядку які виражаються у наступному: він закладається в нормах права у процесі правотворчості; спирається на принцип верховенства права та панування закону в галузі правових відносин; встановлюється в результаті реалізації норм права, тобто здійснення законності в діяльності з реалізації права; створює сприятливі умови для здійснення суб'єктивних прав; припускає своєчасне та повне виконання всіма суб'єктами юридичних обов'язків; вимагає невідворотності юридичної відповідальності для кожного, хто вчинив правопорушення; встановлює сувору громадську дисципліну; припускає чітку та ефективну роботу всіх державних і приватних юридичних органів і служб, насамперед правосуддя; створює умови для організованості громадянського суспільства і режим сприяння індивідуальній свободі; забезпечується всіма державними заходами, включаючи примус [2, с. 272].

Таким чином правопорядок охоплює, пронизує та взаємодіє як з головними принципами права та правовідносин, так і з нюансами та особливостями застосування права на практиці і застосування юридичної відповідальності, механізмом функціонування державних органів та інституцій, формуванням громадського суспільства. Він виступає одночасно регламентацією, роз'ясненням та примусом, одночасною умовою, складовою метою соціально ефективного законодавства. Його наявність і міцність є показником якості та дієвості нормативно правових актів.

Доречно буде зазначити висновок, що робиться у науковій статті Кривов'яз О. В. «Шляхи забезпечення правопорядку в сучасній Україні», де зазначається, що правопорядок – є юридичним підсумком, якого прагне і держава, і суспільство. З кожним новим етапом розвитку суспільства, з розширенням демократичних начал та активізації особистісного фактора зростає необхідність у стабілізації, врегулюванні та гарантованості зв'язків та відносин. Ця обставина породжує стійку тенденцію до систематичного зміцнення правопорядку. Забезпечення правопорядку не відбувається стихійно. Це доволі складний процес, який потребує спільних зусиль з боку держави та громадянського суспільства. Встановлення належного рівня правопорядку в правовій державі можливе лише за наявності розвиненої, чітко функціонуючої правової системи суспільства. Для забезпечення правопорядку потрібне налагодження загального, універсального контролю як з боку держави, так і суспільства та громадян за виконанням законів, станом законності та правопорядку в Україні. Особливо це стосується тих ланок державного апарату, які покликані безпосередньо забезпечувати правопорядок. Однак забезпечувати правопорядок слід починати із себе. Правопорядок починається з кожного. Насамперед це рівень правової свідомості (правові знання, ставлення до правових цінностей, правові навички та уміння, стереотипи правової поведінки). Те, як кожний ставиться до держави, її законів, суспільства та правопорядку, – формує загальний стан правопорядку в суспільстві та державі. Таким чином,

проблема забезпечення правопорядку має комплексний характер, пов'язана з багатьма явищами і процесами соціального життя і може бути успішно вирішена тільки в контексті загальної стабілізації в країні [3, с. 55–56].

Тепер коли було розглянуто поняття правопорядку треба дати визначення, спираючись на наукові джерела правової культури.

Правова культура – це система позитивних правових цінностей, що створюються й накопичуються суспільством під час соціально-правової діяльності; вона виражає соціальну цінність права, що втілюється у сукупності чинників, які характеризують рівень правосвідомості, досконалості законодавства, стан законності та правопорядку. Правова культура є фундаментом демократичних перетворень в Україні, формування якої має бути результатом активної діяльності державних інституцій, суспільства, всіх його громадян, кожної особи. Правова культура – це особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, які відображають, закріплюють та реалізують головні правові цінності, формують правові погляди, знання й навички участі громадян у суспільно-правовому житті України. За структурою правову культуру можна вважати формою соціально значущої діяльності людини у сфері державно-правових відносин, яка виявляється, по-перше, у правових нормах, інститутах, а по-друге, у здатності громадян оцінювати ці явища. [4, с. 84–85].

Лише після з'ясування джерел та проявів юридичного нігілізму можна окреслити основні шляхи його подолання в таких чотирьох сферах:

- у сфері загальнодержавної стратегії – спрямованість державної політики на захист інтересів особистості, всебічне забезпечення добробуту громадян, суворе дотримання Конституції і законів усіма державними органами, запозичення позитивних правових надбань інших держав світу, подальша інтенсивна інтеграція до міжнародного права (ратифікація, приєднання, підписання);

- у сфері правотворчості – професійна законодавча діяльність, розширення кола суб'єктів законодавчої ініціативи, широке публічне висвітлення законопроектної діяльності, вдосконалення правової експертизи нормативно-правових актів;

- у сфері правозастосування – ліцензування юридичних професій, розвиток судової системи, забезпечення прямої дії норм Конституції, проведення практичних семінарів для працівників державних органів, створення консультативних рад при юридичних відомствах;

- у сфері юридичного виховання – популяризація правових знань через різні форми правового виховання, пробудження інтересу до правових знань і забезпечення їх доступності. Варто звернути увагу на підготовку кваліфікованих кадрів, а саме юристів, які зможуть досконало і на професійному рівні тлумачити закон і служити Феміді. [4, с. 87]

Правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності. Отже, проблеми розвитку громадськості, демократичної правової держави безпосередньо пов'язані з

рівнем правосвідомості і правової культури кожної особистості зокрема та суспільства загалом, що надалі гарантуватимуть верховенство права. А це є можливим за умов формування якісно нової системи правового виховання та освіти, орієнтованих на поширення правових знань, виховання, поваги до законів, позбавлення або мінімізації правового нігілізму, тобто того, що традиційно пов'язують із високим ступенем розвитку правової культури. Сучасний етап державного будівництва незалежної, демократичної, соціальної та правової держави в Україні, суспільство якої вибрало європейський шлях, вимагає забезпечення розвитку правового мислення, з належним рівнем правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, адже без цієї принципової умови неможливо розвинути правову систему України. Саме правова культура є одним із головних чинників демократизації суспільства, що характеризує правосвідомість та поведінку людини з огляду на рівень і зміст її правового виховання, соціальної активності, юридичної підготовки та загальноосвітнього рівня. Як одне з культурних надбань людства вона постійно має вдосконалюватись [5, с. 64].

Цікавий висновок щодо професійного рівня правової культури юриста у аспекті розуміння та світогляду робить доктор філософських наук Братасюк М. Г. у статті «Сучасні тенденції розвитку методології дослідження правової системи України». Юристу для того і потрібний феномен розуміння, а не лише пояснення, щоб він міг відшукати смислові характеристики права в контексті своєї епохи. Але для цього потрібний світогляд, серйозна світоглядна підготовка. Якщо юрист зводить право лише до сукупності норм права (закону), відразу ж можна робити висновок, що тут є проблема відсутності світогляду. Якщо юрист мислить правову систему як дещо суто абстрактне, схематичне, незрушне, що існує поза людиною та її життям, то тут є прогалини світоглядного плану. Якщо юрист і не підозрює, що право і культура – це взаємопов'язані речі, то тут теж зі світоглядною підготовкою не все гаразд [6, с. 22].

На цьому прикладі вбачається, що правова культура на професійному рівні повинна включати в себе розмову та світоглядну складову представника юридичної професії – яка спрямована на задоволення потреб людського життя, в першу чергу дієвого забезпечення реалізації прав.

Роблячи висновок можна зазначити, що взаємозв'язок складного поняття правової культури як всього суспільства так і окремої свідомості (як частини загальної культури) та правопорядку полягає в першу чергу в необхідності чіткого розуміння суб'єктом законотворчості та правозастосування постійного підтримання та зміцнення правового порядку, а наявність правопорядку та його складових (в тому числі законності) є прикладним проявом високої правової культури.

Список використаних джерел

1. Теорія держави і права [текст]: Навчальний посібник для підготовки до іспитів. 2-ге вид. перероблене та доповнене. Київ : «Центр учбової літератури», 2022. 302 с.

2. Теорія держави та права : навч. посіб. / [Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін.] ; за заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. – К.: НАВС, Освіта України, 2017. – 320 с.

3. Кривов'яз О. В. Шляхи забезпечення правопорядку в сучасній Україні / О. В. Кривов'яз // *Правничий вісник Університету "КРОК"* . 2016. № 23. - С.50-57 URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/statti/kryvoviaz_0001.pdf

4. Атаманова Н. В., Дяченко О. В. Правова культура та її роль у формуванні правопорядку сучасної Української держави / *Нове українське право*, Вип. 1, 2022. – С. 82–87, DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.12>, URL: <http://newukrainianlaw.in.ua/index.php/journal/article/view/201/182>

5. Сидоренко О. О., Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні / *Юридичний науковий електронний журнал №4/2021*. С. 62–64, DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-4/13>, URL: http://lsej.org.ua/4_2021/15.pdf

6. Сучасні проблеми правової системи України. Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції. / Редкол. Шемшученко Ю. С, Бошицький Ю. Л., Чернецька О. В., Левківська Г. П., Короленко М. П., Дей М. О., Тростюк З. А., Бевз С. І. Київ : Видавництво Ліра-К, 2012. 514 с.

*Дідовець Ярина Олексіївна,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 2
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук*

МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ GHATGPT ПРИ ЗДІЙСНЕННІ ЮРИДИЧНОЇ НАУКОВОЇ РОБОТИ

Штучний інтелект – це програма, яка вміє вчитися, самостійно в процесі своєї роботи отримувати знання і досвід, ефективно використовувати свій досвід для більш якісного виконання певної задачі, для якої вона створена [1]. В останнє десятиліття штучний інтелект став необхідним інструментом для багатьох галузей науки та техніки. Одним із таких напрямків є написання наукових робіт з використанням штучного інтелекту. Це може здатися незвичайним або навіть неймовірним, але завдяки постійному розвитку технологій це стає реальністю. Дослідження, проведені за останні кілька років показують, що використання штучного інтелекту для написання наукових робіт може значно збільшити продуктивність та якість досліджень.

Ми вирішили дослідити як саме штучний інтелект, такий як GhatGPT, а саме його безкоштовна актуальна версія, може допомогти у написанні наукової роботи з кримінального права України.

Для того щоб сформулювати тему наукової роботи за допомогою GhatGPT, ми поставили йому завдання: «Сформулюй тему наукової роботи про види звільнення від кримінальної відповідальності згідно з чинним Кримінальний кодексом України» та отримали таку відповідь: «Тема наукової роботи: «Аналіз видів звільнення від кримінальної відповідальності в Кримінальному кодексі України: поняття, класифікація, застосування».

Після того як GhatGPT сформулював тему дослідження, ми попросили в нього скласти план наукової роботи за цією темою. Він сформулював розгорнутий план, в якому вказав вступ з актуальністю, метою, об'єктом та предметом дослідження та методологією; 2 розділ «Поняття та значення видів звільнення від кримінальної відповідальності» з підпунктами: «Означення поняття "звільнення від кримінальної відповідальності"», «Правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності», «Роль та значення звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному праві України»; 3 розділ «Класифікація видів звільнення від кримінальної відповідальності» з підпунктами про звільнення від кримінальної відповідальності на підставі особливостей об'єкта злочину, суб'єкта злочину, обставин вчинення злочину, встановлення певної процедури та порівняння класифікацій видів звільнення від кримінальної відповідальності. 4 розділ GhatGPT присвятив темі: «Аналіз застосування видів звільнення від кримінальної відповідальності в Кримінальному кодексі України» з підрозділами про застосування звільнення від кримінальної відповідальності на підставі особливостей об'єкта злочину, особливостей суб'єкта злочину, обставин вчинення злочину, певної процедури та приклади конкретних статей Кримінального кодексу України, які передбачають різні види звільнення від кримінальної відповідальності.

Як бачимо, усі підрозділи, окрім останнього, в 3 і 4 розділах однакові за змістом, що свідчить про те, що досконало сформулювати план роботи GhatGPT не може, однак, як він сам вкінці зазначає: цей план наукової роботи є лише пропозицією, в яку науковець може додати деякі розділи (підрозділи) або видалити їх, щоб план дослідження більш точно відповідав досвіду та меті дослідження науковця.

5 розділ має назву: «Проблеми та перспективи вдосконалення законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності» та має два підпункти: «Аналіз недоліків та проблем із застосуванням видів звільнення від кримінальної відповідальності в Україні» та «Пропозиції щодо подальшого вдосконалення законодавства про звільнення від кримінальної відповідальності».

Ми запропонували GhatGPT скласти список літератури для написання наукової роботи за заданою темою та планом і отримали 13 джерел, серед яких GhatGPT на перше місце поставив Кримінальний кодекс України 2001 року, а потім наукові статті з різних юридичних журналів, в тому числі і з «Вісника Національної академії внутрішніх справ», та навчальні посібники з кримінального права України, однак необхідно зазначити, що 5 джерел з

наведеного списку були вигаданими, адже нам не вдалося знайти їх. Вказані джерела датуються 2013-2018 роками. Крім того GhatGPT запропонував не обмежуватися літературою лише з кримінального права, а й врахувати інші джерела з суміжних галузей права та кримінології, щоб краще дослідити питання. В першому випадку GhatGPT не врахував іноземну літературу, то ж ми попросили вказати її. Як результат GhatGPT вказав 10 джерел 2007-2018 років, серед яких більшість з Oxford University Press. До того ж GhatGPT навів до кожного іноземного джерела коротку довідку про дослідження. Ми попросили його перекласти одну із наведених ним іноземних статей, однак він лише зазначив назву, вказав зміст статті та основні тези. Після чого ми запитали, на скільки мов він може перекладати тексти, на що отримали відповідь – 15. Однак, недолік цієї версії GhatGPT в тому, що він не може опрацьовувати великі тексти, тому переклад необхідно здійснювати по декілька абзаців.

Ми попросили написати розділ наукової роботи на тему «Поняття та значення видів звільнення від кримінальної відповідальності» на 2 сторінки з підрозділами: «Означення поняття «звільнення від кримінальної відповідальності»», «Правові наслідки звільнення від кримінальної відповідальності», «Роль та значення звільнення від кримінальної відповідальності у кримінальному праві України» та перевірили на оригінальність отриманий текст. Як результат, оригінальність тексту становить – 66,17 %, плагіат – 31,03%, цитування – 2,8%.

Також ми запропонували GhatGPT підібрати правове рішення для конкретної життєвої ситуації, а саме задали задачу: «Іванов вперше вчинив злочин – розбій, відповідальність за яке передбачена ч. 1 ст. 187 КК України, щиро покаювся, повністю усунув заподіяну шкоду та активно сприяв розкриттю злочину. Адвокат Іванова вважав, що його потрібно звільнити від кримінальної відповідальності на підставі ст. 45 КК України. Суд не погодився з адвокатом, аргументуючи це тим, що розбій має значну суспільну небезпечність і є умисним тяжким злочином. Яким чином слід вирішити справу?» На це питання GhatGPT відповів, що необхідно розглянути статтю 45 КК України і вказав, що вирішення даної справи має бути здійснено відповідно до закону. Також він зазначив, що покаяння і усунення заподіяної шкоди можуть бути враховані судом при визначенні міри покарання, однак, це не є достатньою підставою для звільнення від кримінальної відповідальності, адже суд має врахувати також суспільну небезпечність вчиненого злочину та тяжкість наслідків, а у даному випадку, розбій має велику суспільну небезпечність. Тому, суд може відмовити в звільненні від кримінальної відповідальності. Як бачимо, GhatGPT врахував законодавство України та дав аргументовану відповідь, що свідчить про те, що його можна використовувати для пошуку правових рішень.

Отже, GhatGPT може допомогти з написанням наукової роботи шляхом забезпечення корисними ресурсами та інформацією. Він може допомогти з пошуком теми дослідження, складанням плану роботи, літератури, перевіркою граматики, а також з надання загальних рекомендацій щодо організації роботи. Однак, варто зазначити, що GhatGPT, а саме його актуальна безкоштовна версія, не є експертом у конкретних галузях знань і не може самостійно розробляти

теорії та проводити дослідження. Тому використання інструментів штучного інтелекту, такого як GhatGPT, може бути корисним для швидкої обробки та аналізу даних, але він не замінить процесу наукового дослідження, яке має бути здійснено фахівцями у відповідній сфері знань. Важливо зазначити, що наукова робота не обмежується написанням тексту. Вона також включає в себе проведення експериментів, аналіз даних та формулювання висновків, для чого необхідний саме підхід людини.

Таким чином, можна сказати, що хоча штучний інтелект може бути корисним для дослідників та допомагати їм в роботі, проте наразі, на прикладі актуальної безкоштовної версії GhatGPT, штучний інтелект не може повністю замінити людину в написанні наукових робіт.

Список використаних джерел

1. Архіпова С. А. До питання визначення штучного інтелекту. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/38246/3/GlushkovskiChytannia-2019_p7-9.pdf&ved=2ahUKEwi_1dTN_Pf-AhUJjosKHWc4D1k4ChAWegQIDxAB&usg=AOvVaw1UsD_IWN8pDrdIeYFaz_Jq (дата звернення: 15.05.2023).

*Донченко Дар'я Володимирівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ВІЙСЬКОВОПОЛОНЕНИХ

Актуальність дослідження правового статусу військовополонених обумовлена існуванням складних та суперечливих процесів формування статусу вказаних осіб в Україні. В сучасних умовах практичні заходи з реалізації прав, обов'язків, відповідальності військовополонених наразі ускладнені агресією росії проти України, воєнним діями, введенням режиму воєнного стану, а також необхідністю врахування забезпечення прав і свобод військовополонених.

Зокрема, доволі актуальним постає питання щодо визначення понятійно-категоріального апарату, а саме що варто розуміти під дефініцією «військовополонений», оскільки у сучасних реаліях триваю значний дискус щодо цього. Так, наприклад, В.С. Батиргарєєва підкреслює необхідність

визначення статусу громадян України, які перейшли на сторону росії і взяли зброю як військовослужбовці ДНР/ЛНР – чи підпадають вони під правовий статус військовополонених [2, с. 13–14]. Також О. Ю. Дрозд вважає основною проблемою у цій сфері відсутність законодавчого закріплення засадничих елементів правового статусу військовополонених – прав, обов'язків, гарантій захисту [4, с. 62].

Визначення правового статусу військовополонених провадилось із початку історії війн, оскільки обмін військовополоненими – часто єдине, що об'єднує воюючі сторони. Проте міжнародно-правове регулювання цього інституту відбувалось поступово, і одним із перших актів була Женевська конвенція про поліпшення долі поранених на полі бою, прийнята 22 серпня 1864 року. Ця Конвенція була ухвалена на міжнародній конференції, скликаній Федеральною радою Швейцарії відповідно до пропозиції Женевського Комітету Червоного Хреста (на сьогодні це – Міжнародний Комітет Червоного Хреста).

29 липня 1899 року у м. Гаага (Нідерланди) було підписано Конвенцію про закони і звичаї суходільної війни [6], а 18 жовтня 1907 року у тій ж Гаазі – як її нову редакцію – IV Конвенцію про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї [1]. IV Конвенція для держав, які її ратифікували, замінила Конвенцію 1899 року, проте для держав, які не ратифікували IV Конвенцію, лишалась чинною Конвенція 1899 року.

Відтак, у розділі II цієї Конвенції доволі детально зазначено правовий статус військовополонених. Зокрема, визначено, що військовополонені знаходяться під владою уряду сторони противника, а не під владою окремих осіб або підрозділів, які взяли їх у полон. Це було гарантією від свавільних дій окремих військових формувань щодо військовополонених. Також були норми про гуманність поводження із військовополоненими, про захист їх власності (виняток, звичайно, складала зброя), про інтернування (переміщення) тощо. Були також наявні і обов'язки, як частина правового статусу військовополонених – військовополонені були зобов'язані повідомляти справжнє ім'я, чин та деякі інші дані. Гаазька IV Конвенція 1907 року заклала підвалини для прийняття наступного фундаментального акту у сфері правового статусу військовополонених – Женевської конвенції про поводження з військовополоненими, підписаній 12 серпня 1949 року [5], яка із додатковими Протоколами застосовується і на сьогодні. Женевська конвенція у 143 статтях та 5 додатках містить розгорнутий перелік прав, обов'язків, відповідальності та інших елементів правового статусу військовополонених.

До безперечних переваг Женевської конвенції віднесемо те, що вперше на міжнародно-правовому рівні було надано роз'яснення терміну «військовополонені». Зокрема, відповідно до ст. 4 військовополоненими було визначено осіб, які потрапили у полон до супротивника та належать до однієї із категорій, визначених у статті: особовий склад збройних сил сторони конфлікту, члени ополчення, члени добровольчих загонів, як частина збройних сил та інші.

12 серпня 1949 року разом із Женевською конвенцією про поводження з військовополоненими були підписані інші конвенції, які у тій чи іншій мірі визначають окремі елементи правового статусу військовополонених – Конвенція

про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі, яка передбачила, що статусу військовополонених набувають поранені, хворі та особи воюючої сторони, які зазнали корабельної аварії, та які потрапили до рук супротивника [8], та Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка визначила статус як військовополонених поранених та хворих воюючої сторони, які потрапили під владу супротивника [7].

8 червня 1977 року був прийнятий Додатковий протокол до Женевських конвенцій, яким, поряд і іншим, було конкретизовано статус комбатантів і військовополонених [3]. Що стосується законодавства України, яке регулює правовий статус військовополонених, то варто зазначити, що до початку повномасштабного вторгнення росії статус цих осіб був врегульований недостатньо. Основні норми щодо правового статусу військовополонених були вміщені у Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, затвердженій Наказом Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року [10].

Проте вже 24 березня 2022 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впорядкування питань, пов'язаних із військовополоненими в особливий період», яким внесено відповідні зміни з метою конкретизації правового статусу військовополонених, врегулювання правових заходів поводження з військовополоненими, зокрема, у особливий період, створення таборів для утримання військовополонених тощо.

Так, на сьогодні правовий статус військовополонених визначено ст. ст. 9 та 13 Закону України «Про оборону України» у редакції від 5 жовтня 2000 року [15], ст. 15-1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року [16], ч. 4 ст. 1 Закону України «Про Збройні Сили України» у редакції від 5 жовтня 2000 року [14] та у іншому законодавстві. Окремі питання врегульовуються не тільки військовим законодавством, але й іншим – наприклад, ст. 45 Основ законодавства України про охорону здоров'я від 19 листопада 1992 року забороняється проведення науково-дослідних медичних експериментів на військовополонених [9].

Основні елементи правового статусу військовополонених визначені у підзаконних актах. Це, зокрема, Порядок тримання військовополонених, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року [13], Порядок здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період, затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року [12], Порядок забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, дільницях для тримання військовополонених, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 30 квітня 2022 року [11] та інші акти. На ці акти зобов'язані спиратися як самі військовополонені, так і суб'єкти всіх інших правовідносин, які мають відношення до військовополонених – суб'єкти, які здійснюють утримання військовополонених, їх годування, передачу інші воюючій стороні тощо. Проте варто зазначити, що багато із яких норм цих актів потребують удосконалення.

Таким чином, на основі проведеного дослідження можемо дійти висновку, що правовий статус військовополонених врегульовано як нормами міжнародного права, так і національного права, однак не у повній мірі відповідає сучасним реаліям існування суспільства.

Список використаних джерел

1. Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: Підписана в м. Гаага 18 жовтня 1907 року. *Офіційний вісник України*. 2017. № 2. Ст. 67.
2. Батиргарєєва В. С. Важливість визначення статусу окремих категорій осіб, які беруть участь у збройній агресії проти України. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених*: Мат. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 листоп. 2022 р.) / Редкол.: С. С. Чернявський та ін. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 12–14.
3. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.
4. Дрозд О. Ю. Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених. *Актуальні проблеми нормативно-правового визначення статусу військовополонених*: Мат. міжвідом. наук.-практ. конф. (м. Київ, 10 лист. 2022 р.) / редкол.: С. С. Чернявський та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2022. С. 59–63.
5. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: Підписана в м. Женева 12 серпня 1949 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 62. Ст. 2179.
6. Конвенція про закони і звичаї сухопутної війни: Підписана в м. Гаага 29 липня 1899 року. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765.
7. Конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях: Підписана в м. Женева 12 серпня 1949 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 62. Ст. 2180.
8. Конвенція про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали корабельної аварії, зі складу збройних сил на морі: Підписана в м. Женева 12 серпня 1949 року. *Офіційний вісник України*. 2010. № 62. Ст. 2181.
9. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
10. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 23 березня 2017 року № 164. *Офіційний вісник України*. 2017. № 61. Ст. 1886.
11. Про затвердження Порядку забезпечення речовим майном військовополонених, які тримаються в таборах для тримання військовополонених, дільницях для тримання військовополонених: Наказ

Міністерства юстиції України від 30 квітня 2022 року № 1709/5. *Офіційний вісник України*. 2022. № 35. Ст. 1937.

12. Про затвердження Порядку здійснення заходів щодо поводження з військовополоненими в особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 721. *Офіційний вісник України*. 2022. № 53. Ст. 3074.

13. Про затвердження Порядку тримання військовополонених: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2022 року № 413. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1649.

14. Про Збройні Сили України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1934-ХІІ (в редакції Закону України від 5 жовтня 2000 року № 2019-ІІІ). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 48. Ст. 410.

15. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-ХІІ (в редакції Закону України від 5 жовтня 2000 року № 2020-ІІІ). *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 49. Ст. 420.

16. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VІІІ. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1449.

Євтушок Александра Олександрівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ НА МІЖНАРОДНУ АКАДЕМІЧНУ МОБІЛЬНІСТЬ В УМОВАХ ВІЙНИ

23 червня 2022 року після надання Україні Європейською Радою статусу кандидата в члени ЄС європейський вектор руху України став одним із пріоритетних аспектів на тлі повномасштабної російської військової агресії. Такий крок було здійснено як знак солідарності Європейського Союзу з Україною, її підтримку та необхідність посилення впровадження актуальних реформ відповідно до реалій сьогодення. Як наслідок формуються кардинально нові завдання з метою їх успішного виконання, зокрема, у сфері освіти. У зв'язку зі стрімкими змінами у технологічній та цифровій сферах вимоги до рівня вищої освіти постійно зростають. Проте, варто підкреслити, що система освіти України потребує швидкої інтеграції в Європейський освітній простір саме на основі імплементації європейських стандартів, підвищення якості освітнього процесу,

кваліфікації викладачів, активного вивчення іноземних мов та участь в міжнародних програмах.

Дану проблематику висвітлюється в наукових роботах вітчизняних дослідників, таких як Дашковська О., Погребняк В., Сологуб І., Артёмов І., Кремена О. та інші. Але після отримання статусу Україною кандидата в члени ЄС необхідно глибше досліджувати проблематику пов'язану з потенційною інтеграцією вищої освіти держави в Європейський потенційний простір.

Артёмов І. акцентує увагу, що на шляху євроінтеграції у світовий та європейський простір перед Україною існують стримуючі фактори. На його думку, такими факторами є: «1. Можливе «вихолощення» в процесі інтеграції існуючих традицій і потужних можливостей вітчизняної вищої освіти, яку слід не руйнувати, а вдосконалювати і розвивати на основі національної концепції вищої освіти. 2. Посилення імміграції висококваліфікованих спеціалістів і загалом «мізків», якщо не створювати їм належних умов праці і відповідної оплати. 3. Недостатність науково-методичного, кадрового, матеріально-технічного і фінансового забезпечення для реалізації положень Болонського процесу в Україні. 4. Надлишкова регламентація та недостатня гнучкість адаптування навчальних програм з багатьох дисциплін і неготовність багатьох вузів формувати нові компетенції випускників, з урахуванням мобільності ринку праці. 5. Гострою залишається проблема використання іноземних мов, незважаючи на те, що у прикордонних регіонах більшість населення спілкується двома-трьома мовами сусідніх країн» [1].

Попри вищенаведені стримуючі фактори, на думку Кременної О., вже відчутними є кроки, що поступово наближають вищу освіту до європейського рівня. Такими кроками є початок формування відповідної нормативно-правової бази, що свідчить про осучаснення освіти; прийняття цілої низки державних актів, з відповідними ґрунтовними наповненнями, що містять орієнтацію на європейські параметри й стандарти; участь та співпраця з міжнародними та вітчизняними спільнотами тощо [2].

Україна, перш за все, розглядає приєднання до європейського освітнього процесу як частину стратегії реформування національних систем вищої освіти з урахуванням модернізації економіки, підвищенні конкурентноспроможності систем освіти та зростання якості освіти з метою масштабного експорту освітніх послуг та програм, а також забезпечення нашої держави та інших країн висококваліфікованими кадрами. Ще однією ціллю приєднання до європейського освітнього процесу є перспектива рівноправної співпраці та глобальної перебудови усіх освітніх систем й тяжіння до єдності, зберігаючи традиції кожної з них. Даний підхід дає можливість нашій країні не лише стати членом загальноєвропейської системи вищої освіти, але й за допомогою глибшим академічним та педагогічним звичаям зробити внесок у збагачення європейського освітньо-культурного простору й продемонструвати свої потужні свою потужну позицію у світі.

Метою статті є дослідження впровадження міжнародних програм обміну студентами і програм подвійних дипломів між українськими закладами вищої освіти (далі – ЗВО) та університетами ЄС. Актуальним є те, що 21 квітня 2022

року Президент України видав Указ № 266/2022 про створення Національної ради з відновлення України від наслідків війни (далі – Рада) [3]. Основними завданнями цієї Ради є напрацювання пропозицій щодо важливих реформ, ухвалення та реалізація яких є невідчуженими у воєнний і післявоєнний періоди; розробка плану заходів із післявоєнної регенерації та розвитку України в цілому; підготовка певних стратегічних ініціатив, положень та проектів нормативно-правових актів. Важливим є те, що серед створених робочих груп при Раді, організовано робочу групу з питань освіти і науки, головним принципом якої є курс на євроінтеграцію, складовою якої є міжнародна академічна мобільність.

Після приєднання України до Болонського процесу у 2005 році, наша держава активно практикує міжнародну співпрацю та академічні обміни між вітчизняними ЗВО та європейськими партнерами. Формування єдиного освітнього простору відбулося на тлі розробленої Стратегії гармонізації державного управління країн ЄС та Східного партнерства, підписантом якої є Україна. Варто звернути увагу на освітні програми, які пропонує та фінансує ЄС для розвитку мобільності студентів, серед яких є, – Tempus, Horizon Europe 2021–2027, Erasmus, програми Європейської дослідницької ради, стипендіальні програми, такі як Fulbright, програми Шведського інституту, Фонду імені Александра фон Гумбольдта та Інституту відкритого суспільства (Вашингтон, США) та інші. Ключовими напрямками діяльності цих програм є: можливість навчання, викладання, стажування та участь в наукових дослідженнях. Учасники освітнього процесу, які отримали можливість підвищити рівень власної кваліфікації, також отримують шанс установити комунікацію з міжнародними партнерами та реалізувати дослідницький потенціал й ініціативи за допомогою фінансової підтримки ЄС.

Також слід виокремити такі міжнародні грантові програми і стипендії: дослідницькі гранти КІУС (Канада), Стипендіальна програма імені Лейна Кіркланда (Польща), Нова дослідницька програма від Польської національної агенції з академічних обмінів (NAWA) (Польща), Програма Лізи Майтнер для науковців (Lise Meitner Program for scientists from abroad) (Австрія), стипендія Фінського центру міжнародної мобільності (Center for International Mobility) (Фінляндія), творчі стипендії від Дослідницького центру Fabrica (Італія), стипендії й фінансова підтримка від Фонду імені Фріца Тіссена (Fritz Thyssen Foundation) (Німеччина) та інші.

Участь України в європейській системі освіти та науки є визнаною незамінною складовою соціально-людського розвитку, а також невід’ємною складовою частиною зміцнення й інтелектуального збагачення її громадян. Сучасні знання й практичні навички допоможуть нашій країні протистояти викликам нового тисячоліття разом з усвідомленням спільних європейських цінностей і належності до єдиної соціальної та культурної сфери.

Таким чином, з огляду на нові можливості, які отримала Україна в результаті надання їй Європейською Радою статусу країни-кандидата ЄС, формується широкий набір потенційних можливостей для нашої держави. Міжнародні освітні програми ЄС є дійсно цікавими для України та передбачають: підписання контрактів із європейськими партнерами та робота в

консорціумах, змога учасників освітнього процесу та вітчизняних науковців долучатися до європейської інтеграції, розв'язання актуальних проблем сьогодення й налагодження партнерських зв'язків з іноземними колегами. Також паралельно постає питання щодо низки невирішених питань, які реально ускладнюють навчальний процес, працю чи стажування у європейських університетах. Для уникнення подібних проблем, вітчизняним освітянам необхідно в правових і фінансових аспектах міжнародних освітніх програм; володіти механізмом захисту власної інтелектуальної власності; мати високий рівень знань іноземної мови тощо.

Список використаних джерел

1. Артёмов І. В. Інтеграція вищої освіти України у світовій простір: внесок закарпатського державного університету. / *Актуальні проблеми міжнародних відносин. Політичні проблеми міжнародних відносин*. 2012. № 108 (I). С. 29–37.
2. Кремена О. А. Інтеграція української вищої освіти у Європейський освітній простір. / *Аксіологічний вимір Європейського освітнього простору* (м. Суми, 29–30 трав. 2020 р.) / Упоряд. : В. М. Завгородня, А. М. Куліш, та ін. Суми : Сумський державний університет, 2020.
3. Питання Національної ради з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04.2022 № 266/2022 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text>

*Закомірна Юлія Ігорівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук*

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ ТА КРИМІНАЛЬНО ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ: КОЛІЗІЯ ЗАТРИМАННЯ ОСОБИ

Розвиток та конкретизація прав і свобод нормами галузевого законодавства, відповідними законами мають свої особливості, що ґрунтуються на специфічному змісті прав і свобод, закріплених Конституцією України та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод.

Закони повинні знаходитися у повній відповідності зі змістом прав і свобод, гарантованих Конституцією України, відповідати міжнародно-правовим стандартам та інтересам суверенної України як держави правової та демократичної.

Стаття 29 Конституції України [2] гарантує кожному право на свободу та особисту недоторканість. Однак на практиці це положення часто порушується через некомпетентність правоохоронних органів та недосконалу юридичну техніку викладення процесуальних норм.

Право на свободу та особисту недоторканність не є абсолютним і може бути обмежене, але тільки на підставах та в порядку, визначених законами України. Обмеження конституційного права на свободу та особисту недоторканність має здійснюватися з дотриманням конституційних гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина та виключно на підставі вмотивованого рішення суду.

Згідно положення, закріпленого ч. 3 ст. 29 Конституції України «у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом 72 годин має бути перевірена судом». У Конституції йдеться про «тримання особи під вартою», а не про «затримання особи», яке зазвичай вживається в ситуаціях нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити.

У теорії кримінального права «затримання особи», підозрюваної у вчиненні кримінального правопорушення тлумачиться як правомірні дії по її фізичному захопленню з метою позбавлення можливості подальшого вчинення протиправних дій, а також спрямовані на зникнення з місця події та доставлення правопорушника до правоохоронного органу [3].

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України), затримання є тимчасовим запобіжним заходом, який застосовується з підстав і в порядку, передбаченому КПК України (ч. 2 ст. 176 КПК), та входить до системи заходів забезпечення кримінального провадження [4] (ч. 2 ст. 131 КПК України). Рішення Конституційного Суду України від 26 червня 2003 р. № 12-рп/2003 визначає затримання як тимчасовий запобіжний кримінально-процесуальний захід, застосування якого обмежує право на свободу й особисту недоторканність індивіда [5] (абз. 5 п. 6 мотивувальної частини).

Законодавець вбачає в «затриманні особи» водночас і захід забезпечення дієвості кримінального провадження (п. 8 ч. 2 ст. 131 КПК України), і тимчасовий запобіжний захід, що застосовується в процесі кримінального провадження слідчим суддею за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, стосовно підозрюваної особи (ч. 2 ст. 176 КПК України), і як процесуальну дію (ч. 5 ст. 208 КПК України), адже факт і результати затримання слідчий має зафіксувати шляхом складання відповідного протоколу та інший спосіб, що надає йому доказового значення та є відміною ознакою всіх гласних і негласних слідчих (розшукових) дій (ч. 1 ст. 104, ч. 5 ст. 208 і ч. 6 ст. 223 КПК України). Крім того, чинний КПК України передбачає декілька різновидів кримінально-процесуальних дій, які фактично мають спільну назву – «затримання особи», а саме: затримання на підставі ухвали слідчого судді, суду

про дозвіл на затримання з метою приводу (ст. ст. 187 – 191 КПК України), законне затримання – так званий «громадянський арешт» (ст. 207 КПК України), затримання уповноваженою службовою особою (ст. 208 КПК України), затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення за межами України (ст. 582 КПК України). Слушною є думка В.І. Фаринника, вказанні різновиди затримання різняться як за суб'єктами їх виконання, так і підставами та пресувальним порядком їх здійснення [6, с. 86].

Неоднозначне тлумачення поняття «затримання особи» в чинному КПК України радше збиває з пантелику правоохоронців, аніж вносить чітку ясність. З цього приводу в науці кримінально процесуального права вчені та практики не мають спільної думки.

В правоохоронній практиці трапляються непоодинокі випадки безпосереднього виявлення очевидцями ознак кримінального правопорушення (ст. 207 КПК України), що диктують необхідність затримання підозрюваної особи в той момент, коли кримінальне провадження стосовно неї ще не відкрите, а з іншого – кримінально-процесуальна доктрина обрання щодо особи будь-яких запобіжних заходів, зокрема її затримання за підозрою у вчиненні правопорушення, може застосовуватися тільки слідчим суддею (судом) за клопотанням слідчого, погодженим із прокурором, що є можливим лише після відкриття кримінального провадження (ч. 1 ст. 132, ч. 4 ст. 176 КПК України). З цього приводу виникає питання чи не порушені права особи, коли наділити «затримання підозрюваного» статусом тимчасового запобіжного заходу. Положення ст. 209 КПК України, згідно з якою особа стає затриманою не з моменту оголошення їй протокол затримання підозрюваного або поміщення особи до ізолятора тимчасового тримання, а моменту обмеження свободи її руху, коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишитися поряд з уповноваженою службовою особою. Тобто з саме з цього моменту кримінально-процесуальне затримання підозрюваного можна вважати закінченим. Цей висновок впливає із норм ч. 1 ст. 42 КПК України, згідно з якими підозрюваним є особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, або особа, якій повідомлено про підозру в порядку, передбаченому ст. ст. 276-279 КПК України.

Тобто якщо в ч. 3 ст. 29 Конституції України йдеться про «тримання під вартою» як тимчасовий запобіжний захід, то це не означає, що до категорії останніх автоматично належить і «затримання підозрюваного». Тримання правопорушника під вартою не може передувати затриманню. Арешт є завершальною стадією затримання підозрюваного, яке може завершитися обранням щодо нього зовсім іншого запобіжного заходу: домашнього арешту, застави, особистого зобов'язання тощо.

Верховна Рада України 27 липня 2022 року прийняла Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» [1]. Законом вносяться зміни до відповідних положень КПК України з метою удосконалення деяких положень кримінального процесуального закону

та забезпечення ефективного досудового розслідування в умовах дії воєнного стану.

Зокрема, відповідними положеннями Закону скасовується норма, за якою в умовах воєнного стану можна затримувати людину без рішення суду до 9 діб.

Відтепер строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строку, визначеного ст. 211 КПК України. Тобто, затриману без ухвали слідчого судді, суду людину не пізніше шістдесяти годин з моменту затримання мають звільнити або доставити до суду для розгляду клопотання про обрання стосовно неї запобіжного заходу.

Якщо в умовах воєнного стану наявні об'єктивні обставини, за яких цього зробити неможливо, то розгляд клопотання мають здійснювати із застосуванням технічних засобів відеозв'язку для забезпечення дистанційної участі затриманої особи. Якщо й цього неможливо зробити, то людину повинні негайно звільнити.

Отже, затримання є заходом процесуального примусу, який застосовується до осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, або до засуджених, які ухиляються від відбування призначеного судом покарання. Щодо кримінально-процесуального затримання підозрюваного, то воно є першочерговою процесуальною дією, що проводиться для припинення, викриття кримінального правопорушення та закріплення його слідів. Затримання полягає у фізичному пійманні особи в момент вчинення нею дій, що містять ознаки кримінального правопорушення, спрямованих на знищення нею доказів причетності до нього або на зникнення з місця події, а також в усному повідомленні цій особі про підозру з подальшим доставленням її до органу досудового розслідування для остаточного оформлення протоколу затримання та в разі підтвердження підозри вирішення питання щодо виду запобіжного заходу, що має бути застосований до неї, аби забезпечити її належну участь у досудовому та судовому кримінальному провадженні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення окремих положень досудового розслідування в умовах воєнного стану» від 27.07.2022 № 2462-IX. Відомості Верховної Ради України, 2022. № 68.

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. Ст. 141.

3. Кримінальний кодекс України: Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III. Зі змінами. Законодавство України.

4. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України; Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. Зі змінами. Законодавство України.

5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 56 народних депутатів України про офіційне тлумачення положень частин першої, третьої статті 80 Конституції України, частини першої статті 26, частин першої, другої, третьої статті 27 Закону України «Про статус народного депутата України» та за конституційним поданням Міністерства внутрішніх справ України про офіційне тлумачення положення частини третьої статті 80

Конституції України стосовно затримання народного депутата України (справа про гарантії депутатської недоторканності) від 26.06.2003 № 12-рп/2003, справа № 1-15/2003.

6. Фаринник В.І. Затримання особи: проблеми кримінальної процесуальної регламентації та шляхи їх вирішення. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 85–94.

*Залужний Валерій Федорович,
аспірант кафедри адміністративного,
цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби*

ВІЙСЬКОВО-ДИСЦИПЛІНАРНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТА ВІЙСЬКОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ У ЗБРОЙНИХ СИЛАХ УКРАЇНИ

Успішність виконання Збройними Силами України завдань щодо оборони України, захисту її суверенітету та територіальної цілісності, ефективної протидії широкомасштабній збройній агресії російської федерації проти нашої держави залежить від багатьох чинників, одним із яких є модернізація механізму забезпечення у військових формуваннях військової дисципліни та військового правопорядку, формування нових підходів до змісту військово-дисциплінарного законодавства. Аналіз результатів управління військами за період від початку введення воєнного стану в Україні свідчить, що водночас із масовими прикладами військового професіоналізму, самовідданості, мужності, героїзму, високої правосвідомості, які проявляють військовослужбовці Збройних Сил України під час виконання бойових задач на лінії зіткнення із противником, а також під час виконання інших задач за призначенням, мали і мають місце непоодинокі факти порушення особовим складом вимог військової дисципліни та військового правопорядку. Зазначене актуалізує потребу активізації зусиль представників науки та військових-практиків для переосмислення і переоцінки механізму забезпечення військової дисципліни та військового правопорядку, одним із елементів якого є інститут військово-дисциплінарної відповідальності.

Питанням, пов'язаним із військово-дисциплінарною відповідальністю, приділяли увагу В. М. Александров, В. М. Коломієць, А. С. Колотік, В. П. Петков, С. Ю. Поляков, М. С. Туркот, С. С. Тюрін, В. К. Шкарпицька, В. В. Ягупов та ін. Проблеми законності і правопорядку у військових формуваннях досліджували М. Я. Голомша, С. І. Дячук, М. І. Карпенко, В. М. Коломієць, С. М. Мельник, О. М. Сарнавський, Г. П. Середа та ін.

Аналіз праць зазначених та інших фахівців дозволяє стверджувати, що, попри відсутність законодавчого закріплення поняття військово-дисциплінарної відповідальності, на теоретичному рівні його найчастіше розуміють як обов'язок військовослужбовця зазнати передбачених законом заходів дисциплінарного

стягнення у випадку порушення ним військової дисципліни або громадського порядку. На думку С. С. Тюріна, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців – це «особливий вид юридичної відповідальності, що поширюється на визначене коло спеціальних суб'єктів (військовослужбовців Збройних Сил України), та настає у результаті невиконання ними обов'язків, визначених наказами, статутами, Законами України, за умови, що відповідне діяння не має складу злочину» [1, с. 16].

Будучи різновидом більш широкої категорії юридичної відповідальності, військово-дисциплінарна відповідальність характеризується певними родовими ознаками, спільними для обох понять. Зокрема, для військово-дисциплінарної відповідальності, як і для юридичної відповідальності, властиве те, що вона: а) полягає у офіційній негативній оцінці (осуді) з боку суспільства і держави поведінки правопорушника; б) виникає за наявності фактичних і юридичних підстав; в) пов'язана з державним примусом; г) застосовується до суб'єктів, винних у вчиненні конкретного правопорушення (проступку); г) здійснюється виключно уповноваженими державою компетентними органами відповідно до приписів матеріальних і процесуальних норм [2, с. 376]. Водночас, до специфічних ознак військово-дисциплінарної відповідальності відносять те, що: а) підставою для її настання виступає порушення установлених військово-дисциплінарних норм у формі дисциплінарного проступку (дисциплінарного правопорушення), предметом посягання якого є процес реалізації відносин військової служби, порядок військового управління, військовий порядок, чи військовий правопорядок; б) суб'єктами військово-дисциплінарної відповідальності є специфічне коло суб'єктів – військовослужбовці ЗС України або інші категорії прирівняних до них осіб; в) зміст військово-дисциплінарної відповідальності обумовлюється змістом службово-бойових завдань, які покладаються на ЗС України; г) військово-дисциплінарна відповідальність характеризується наявністю відносин службової підпорядкованості між особою, що скоїла правопорушення, та суб'єктом дисциплінарної влади (командиром, військовим начальником); г) для настання військово-дисциплінарної відповідальності є необхідною і достатньою наявністю підстав лише у вигляді вчинення військовослужбовцем дисциплінарного правопорушення (проступку), за відсутності нормативного закріплення переліку складів військово-дисциплінарних правопорушень; є) існує спеціально-оперативний порядок накладання засобів дисциплінарного стягнення; ж) у певних, передбачених законом випадках, військово-дисциплінарна відповідальність поєднується із адміністративною відповідальністю.

З урахуванням зазначеного, під поняттям військово-дисциплінарної відповідальності пропонуємо розуміти особливий вид юридичної відповідальності, спрямований на забезпечення правомірної поведінки військовослужбовців під час виконання ними обов'язків військової служби, що реалізується у випадку порушення зазначеною та прирівняної до неї категорією суб'єктів вимог військової дисципліни, з метою відновлення усталеного порядку несення служби, військового порядку, правопорядку, порядку військового управління, а також з метою запобігання подальшим дисциплінарним та іншого

роду правопорушенням. Виходячи із зазначеного, погоджуємося із думкою С. П. Пасіки про те, що «сутність дисциплінарної відповідальності військовослужбовців міститься у негативній оцінці державою неналежної поведінки військовослужбовця. Така поведінка суперечить вимогам військової дисципліни й виявляється в застосуванні до військовослужбовця владою уповноважених на то командирів і начальників передбачених законом заходів державного впливу – дисциплінарних стягнень» [3, с. 52].

Як було зазначено, основним призначенням інституту військово-дисциплінарної відповідальності є забезпечення військової дисципліни і військового правопорядку. Законодавче закріплення визначення поняття військової дисципліни має місце у Розділі I «Загальні положення» Дисциплінарного статуту ЗС України, який гласить: «1. Військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України та іншим законодавством України. 2. Військова дисципліна ґрунтується на усвідомленні військовослужбовцями свого військового обов'язку, відповідальності за захист Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України, на їх вірності Військовій присязі» [4]. У доктрині військової дисципліни найчастіше позиціонують як окремий вид, специфіка якого обумовлюється специфікою сфери її застосування та особливостями адміністративно-правового статусу її носіїв. З урахуванням зазначеного, пропонуємо під військовою дисципліною розуміти урегульований на законодавчому рівні специфічний порядок взаємовідносин між спеціальними суб'єктами – військовослужбовцями ЗС України та прирівняними до них категоріями осіб, зайнятими на військовій службі, що має відповідну мету, принципи, способи, методи забезпечення, та слугує обов'язковою умовою бойового злагодження військових підрозділів, частин, з'єднань та органів управління ними під час ведення бойових дій, виконання інших завдань, а також способом підтримання їх бойової готовності.

Розуміння правопорядку у військовій сфері (військового правопорядку) здебільшого ґрунтується на визнанні його тісного зв'язку із поняттям загального правопорядку (правапорядку у державі, суспільстві), яке найчастіше розглядають як режим (стан) упорядкованості, організованості суспільних відносин, що складається за умов, коли усі суб'єкти правового спілкування дотримуються вимог закону. Конкретизуючи поняття правопорядку у державі, професор В. О. Котюк, зокрема, визначає його як «систему правовідносин, яка складається у результаті реалізації режиму законності, правових принципів, системи права і законодавства усіма суб'єктами суспільних відносин, і характеризується станом правопорушень і злочинності у суспільстві» [5, с. 112]. На думку М. С. Туркота, під військовим правопорядком слід розуміти «врегульований нормами законодавства стан суспільних відносин, пов'язаних з проходженням або/та несенням військової служби» [6, с. 118]. Визнаючи військовий правопорядок особливим компонентом системи державного (національного) правопорядку, П. П. Богуцький справедливо зауважує, що «зазначене поняття уособлює той зріз результату правового регулювання у військовій сфері, який характеризується якісним та стабільним виконанням

правових приписів» [7, с. 149]. Узагальнення зазначених та інших представлених у літературі підходів до поняття військового правопорядку обумовлює можливість виділення його ознак, а саме: а) військовий правопорядок є складовою частиною військової безпеки держави і громадянського суспільства; б) визначальним чинником для оцінки стану військового правопорядку є стан військової дисципліни; в) військовий правопорядок передбачає дотримання чинного законодавства спеціальними суб'єктами права (військовослужбовцями та прирівняними до них особами); г) об'єктом, що потребує обов'язкової і примусової охорони та захисту з боку держави за допомогою встановлення визначених нормативних заборон, обмежень, процесуально примусових заходів та покарань, і які забезпечуються у результаті дотримання вимог військового правопорядку, є суспільні відносини, які виникають у процесі реалізації військової служби та військового обов'язку, і зміст яких закріплені у законах, військових статутах, положеннях про проходження служби, інших актах законодавства.

Військовий правопорядок у ЗС України забезпечується цілим комплексом засобів, які, будучи об'єднані у відповідний організаційно-правовий механізм, застосовуються уповноваженими суб'єктами з метою суворого й неухильного дотримання приписів законів та інших нормативно-правових актів у військовій сфері, а також реалізації, охорони та захисту прав та законних інтересів осіб, залучених до військової сфери або тих, які взаємодіють із нею. Зазначений механізм, як система, у своїй основі має нормативну, організаційну та інституційну підсистеми. Одним із елементів інституційної підсистеми є інститут військово-дисциплінарної відповідальності. Між поняттями військового правопорядку та військово-дисциплінарної відповідальності існує безпосередній зв'язок. Виходячи із обґрунтованого вище поняття, а також виходячи із закріплених у військово-дисциплінарному законодавстві вимог щодо реалізації військово-дисциплінарної відповідальності, констатуємо, що її зміст полягає у державному примусі, який застосовуються до військовослужбовця у разі вчинення ним дисциплінарного правопорушення (проступку). Складовими зазначеного примусу, закріпленими у військово-дисциплінарному законодавстві, є, з одного боку, обов'язок правопорушника зазнати визначених законодавством обмежень, а з іншого боку – обов'язок командира (військового начальника) належним чином відреагувати на виявлений факт порушення військової дисципліни.

Інституційна роль військово-дисциплінарної відповідальності у механізмі забезпечення військової дисципліни та військового правопорядку об'єктивується також через такі її характеристики, як функції, мета та цілі. Під функціями військово-дисциплінарної відповідальності слід розуміти основні напрями впливу зазначеного інституту на суспільні відносини, у яких розкривається його соціальне призначення та досягається мета. Функціональне призначення військово-дисциплінарної відповідальності полягає у реалізації комплексу функцій, основними з яких є: а) превентивна; б) регулятивна, в) виховна, г) стимуляційна (мотивуюча); г) каральна (штрафна). Відповідно, мету військово-дисциплінарної відповідальності слід вбачати у забезпеченні такого

рівня військової дисципліни, який би гарантував бездоганне виконання покладених на ЗС України завдань та забезпечував реалізацію засад і принципів військового управління, як у мирний, так і у воєнний час. Цілями військово-дисциплінарної відповідальності зазвичай називають ті конкретні результати, яких держава та суспільство бажають досягти у разі застосування до особи-правопорушника законодавчо передбачених заходів (дисциплінарних стягнень), у контексті превентивного впливу на правопорушника та інших осіб, відновлення порядку військового управління, виконання завдань підвищення рівня військової дисципліни та військового правопорядку.

Таким чином, констатуємо, що інститут військово-дисциплінарної відповідальності, будучи складовою відповідного адміністративно-правового механізму, є засобом охорони цінностей і благ, захищати які призначені ЗС України, а також є засобом охорони правовідносин, які складають зміст військового обов'язку, військової дисципліни та військового правопорядку.

Список використаних джерел

1. Тюрін С. С. Дисциплінарна відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків : Нац. ун-т внутр. справ. 2002. 19 с.
2. Загальна теорія держави та права: [Підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, акад. АПрН України О.В. Петришина. Харків: Право. 2009. 584 с.
3. Пасіка С. П., Опанасенко О. О., Скиба О. С. Деякі питання правового регулювання накладення дисциплінарних стягнень на військовослужбовців Збройних Сил України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 50. Том 2. С. 50–53.
4. Про Дисциплінарний статут Збройних сил України: Закон України від 24 березня 1999 року № 551-XI (із змінами і доповненнями). Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, № 22-23, ст. 197.
5. Котюк В. О. Теорія права: курс лекцій : навч. посіб. для юрид. фак. вузів. Київ : Вентурі. 1996. 206 с.
6. Туркот М. С. Напрями законодавчого регулювання діяльності органів військової юстиції України. Відродження Українського війська: сучасність та історична ретроспектива. Збірник матеріалів Міжнародної наукової конференції 1–2 груд. 2016 р. Київ : НУОУ, 2016. С. 118–119.
7. Богучький П. П. Військове право України: джерела, структура та розвиток : монографія. Одеса : Фенікс, 2008. 188 с.

*Корнійчук Анастасія Русланівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Власенко Валерій Павлович
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук*

ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРИНЦИПИ НАЛЕЖНОГО ВРЯДУВАННЯ ЯК ОСНОВА ПРАВОПОРЯДКУ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Досвід та результати роботи з належного врядування, що напрацьовані Радою Європи та іншими міжнародними організаціями і, зокрема, правова база Ради Європи у сферах демократії, прав людини та верховенства права становлять основу належного демократичного врядування як новітньої концепції та моделі публічного управління у тісній співпраці з громадськістю та усіма заінтересованими суб'єктами з метою досягнення загального благополуччя та правопорядку в суспільстві [1].

Європейські принципи належного врядування є організаційно-правовою основою європейської інтеграції та слугують основним орієнтиром під час формування і реалізації державної політики у сфері публічного управління та адміністрування.

Так, принципи, яких слід дотримуватися державним органам, щоб досягти належного врядування, зазначені у статтях Рекомендації СМ/Rec(2007)7 «Про належне врядування», прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи від 20.06.2007 [6]. Серед них виокремимо наступні принцип належного врядування:

Принцип законності – зобов'язує органи державної влади діяти відповідно до закону, в межах повноважень та у спосіб, що викладені в їх керівних правилах. Також цей принцип забороняє вживати довільних заходів без дотримання національного законодавства, міжнародного права та загальних принципів права, що регулюють їх організацію та діяльність.

Принцип рівності визначає те, що державні органи однаково мають діяти по відношенню до осіб, які перебувають у такому самому становищі. Будь-яка різниця в поводженні має бути об'єктивно виправданою. Не допускається дискримінації осіб за такими ознаками, як стать, етнічне походження, релігійні чи інші переконання.

Принцип неупередженості ґрунтується на ідеї, що державні органи, посадові особи мають діяти об'єктивно, незалежно від їхніх особистих переконань та інтересів.

Принцип пропорційності визначає те, що державні органи, посадові особи вживаючи заходів, що зачіпають права або інтереси осіб, мають діяти в обсязі, необхідному для досягнення поставленої мети. Будь-які вжиті заходи не повинні бути надмірними [6].

Окрім зазначених принципів належного врядування виокремлюють також принцип прозорості, правової визначеності, вжиття заходів протягом розумного строку, поваги до приватного життя та ін.

У Рекомендації № R(80)2 «Про здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами», прийнятої Комітетом міністрів Ради Європи від 11.03.1980, визначено основні принципи щодо здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами. Зокрема, адміністративний орган при здійсненні дискреційних повноважень: не переслідує іншої мети, окрім тієї, для якої було надано повноваження; дотримується об'єктивності та неупередженості, беручи до уваги лише фактори, що мають відношення до конкретної справи; дотримується принципу рівності перед законом, уникаючи дискримінації; дотримується належного балансу між будь-якими наслідками, що зумовлені його рішеннями, та метою, яку він переслідує; приймає своє рішення протягом розумного строку з огляду на суть питання, що розглядається та ін. [5].

У 2005 році глави держав та урядів країн-членів Ради Європи під час свого третього саміту, який відбувся у Варшаві, декларували, що «ефективна демократія та належне врядування на всіх рівнях є необхідними передумовами для попередження конфліктів, сприяння стабільності, прискорення економічного та соціального прогресу і, відповідно, для створення стабільних громад, де люди бажають жити і працювати сьогодні та у майбутньому» [3].

Відповідно до рекомендацій Конгресу та на виконання рішень III-го Варшавського саміту керівників держав-членів Ради Європи Центром експертизи з питань реформування системи місцевого самоврядування Ради Європи було розроблено Європейську стратегію щодо інновацій та належного врядування на місцевому рівні, яка здобула підтримку на 15-й Європейській конференції міністрів, відповідальних за місцеве та регіональне управління (м. Валенсія, 15-16 жовтня 2007 року) та була затверджена Комітетом Міністрів Ради Європи у 2008 році.

Ухвалення Європейської стратегії є важливим кроком у подальшому розвитку місцевої демократії, адже однією з основних передумов реформування системи місцевого самоврядування як в Україні, так і в інших європейських країнах є спроможність місцевих влад ефективно реалізовувати зростаючу кількість повноважень, що передається їм органами центральної влади з метою надання більш якісних послуг населенню [4, с. 213].

Основними принципами належного демократичного врядування на місцевому рівні є чесне проведення виборів, представництво та участь, що передбачає проведення місцевих виборів відкрито та чесно, відповідно до міжнародних стандартів та національного законодавства і без будь-яких фальсифікацій. Всі чоловіки та жінки мають право голосу при прийнятті рішень як безпосередньо, так і через легітимні органи, що представляють їхні інтереси. Інтереси всіх громадян, включаючи й тих, які належать до найменш захищених та найбільш вразливих груп, є почутими та беруться до уваги при прийнятті рішень, включаючи й рішення щодо розподілу ресурсів. Рішення приймаються волею більшості, при цьому поважаються права та законні інтереси меншості [1, с. 11].

Наступним принципом є зворотний зв'язок – завдання, правила та процедури мають відповідати законним очікуванням та потребам громадян.

Принцип ефективності та результативності означає те, що досягнуті результати мають відповідати поставленій меті. Усі можливі ресурси використовуються у спосіб, що є найбільш оптимальним. З цією метою має забезпечуватися системне проведення аудиту для оцінки та поліпшення діяльності органів місцевого самоврядування.

Верховенство права є принципом, що зобов'язує місцеву владу дотримуватися законів та рішень суду. Прийняття нормативно-правових актів здійснюється в установленому законом порядку та реалізуються неупереджено.

Принцип етичної поведінки визначає ідею, що публічні цінності завжди переважають над індивідуальними інтересами.

Компетентність і спроможність як принципи належного врядування, що здійснюється місцевою владою, означають те, що професійні навички тих, хто здійснює управління, мають постійно вдосконалюватися для покращення результатів роботи, ефективного впливу на стан правопорядку.

Принцип інноваційності та відкритості до змін визначає ідею про те, що органи місцевого самоврядування, посадові особи мають здійснювати пошук нових та ефективних шляхів вирішення проблем і сучасних методів надання послуг, створювати сприятливий клімат для змін задля досягнення кращих результатів.

Сталий розвиток та стратегічна орієнтація є принципом, що зобов'язує владу на місцях приймати рішення з урахуванням усіх видів витрат та загроз (екологічні, структурні, фінансові, економічні, соціальні) з метою запобігати проблемам, що можуть торкнутися наступних поколінь.

Принцип раціонального управління фінансами передбачає те, що розмір платежів не повинен перевищувати вартості послуг, що надаються. З цією метою органи місцевого самоврядування беруть участь в організації заходів з міжмуніципальної солідарності, чесного розподілу витрат і доходів та зменшення ризиків.

Права людини, культурне різноманіття та соціальна згуртованість є принципом належного врядування, що ґрунтується на ідеї поваги та захисту прав людини. Цей принцип зобов'язує місцеву владу вживати заходів для протидії будь-яким ознакам дискримінації, культурне різноманіття визнавати цінністю, пропагувати соціальну згуртованість та інтеграцію слабо розвинутих територій, вразливих груп населення тощо [3].

У Європейському кодексі поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування теж містяться принципи належного врядування, серед яких доцільно виокремити наступні: всі суб'єкти, залучені до місцевого та регіонального врядування, – рівноправні; підзвітність – визначає, хто за що та перед ким відповідає; прозорість – важливий засіб досягнення підзвітності як демократичного принципу врядування; недискримінації, що передбачає однакове ставлення до осіб, що мають відмінності за національністю, зовнішністю, переконаннями, сексуальною орієнтацією та віком; обґрунтованості – означає рішення належить ухвалювати на підставі

об'єктивних критеріїв, а не упереджень і суджень та ін. [2].

Отже, все зазначене вище дає можливість зробити висновки про те, що європейські принципи належного врядування можна поділити на загальні принципи (законності, рівності, верховенства права, неупередженості, пропорційності та ін.), принципи належного врядування на місцевому рівні (принцип прав людини, культурного різноманіття та соціальної згуртованості, принцип раціонального управління фінансами, принцип інноваційності та відкритості тощо) та принципи здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами (обґрунтованості, об'єктивності, недискримінації, досягнення тільки тієї мети, для якої було надано повноваження та ін.).

Європейські принципи належного врядування доцільно розуміти як основоположні ідеї організаційно-правової основи європейської інтеграції, здійснення належного публічного управління та адміністрування, що напрацьовані Радою Європи й іншими міжнародними організаціями у сферах демократії, прав людини і верховенства права з метою досягнення загального благополуччя та високого рівня правопорядку в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Бенчмаркінг доброго врядування: практичний посібник / За заг. ред. А. Гука. Київ : Видавництво «Юстон», 2018. 60 с. URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2018/11/Book_BenchmarkingDV-2_148x210_web.pdf
2. Європейський кодекс поведінки для всіх осіб, які залучені до місцевого та регіонального врядування. URL: <https://rm.coe.int/168071b2e5>
3. Стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні URL: http://www.slg-coe.org.ua/wp-content/uploads/2015/05/Strategy_for_Innovation.pdf
4. Толкованов В. Європейська стратегія інновацій та доброго врядування на місцевому рівні: основні завдання, історія виникнення та досвід впровадження. *Актуальні проблеми державного управління*. 2011. Вип. 3. С. 212–216.
5. Про здійснення дискреційних повноважень адміністративними органами. Рекомендація № R(80)2 Комітету міністрів Ради Європи від 11.03.1980. URL: <https://rm.coe.int/16804f22ae>
6. Про належного врядування. Рекомендація CM/Rec(2007)7 Комітету міністрів Ради Європи від 20.11.2007. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805d5bb1

*Лихолетов Владислав Ярославович,
здобувач другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ЄВРОПЕЇЗАЦІЇ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ

Українська держава перебуває на важкому етапі відстоювання та розвитку державності та права, а також прямує до інтеграції в європейську цивілізовану «сім'ю». Цей шлях є надзвичайно необхідний та важливий через те, що виникло певне оновлення саме правової культури суспільства, вивільнення її від впливу російської, витоки якої можна знайти у радянських недемократичних доктринах, концепціях і підходах, а також ідеології «руського миру»[1, с. 194].

Питання формування та розвитку правової культури тривалий час перебуває в центрі наукових досліджень як практиків, так і науковців-теоретиків у різних галузях знань. Це пов'язано, зокрема, з тим, що правова культура є першоосновою, а тому суттєво впливає на формування певних інституційних механізмів як на рівні держави, так і інтеграційного об'єднання (хоча в дослідженнях Європейського Союзу цьому приділяється менше уваги) [2, с. 678]. Як зазначає О. Минькович-Слободяник, категорія «правова культура» є однією з визначальних характеристик правової системи держави, яка відображає якість правового життя суспільства. Вона залежить від досягнутого рівня розвитку конкретної правової системи, тобто визначається ступенем сприйняття і втілення в суспільстві принципів непорушності основних прав і свобод людини, верховенства права і незалежності суду; станом і рівнем правової свідомості; розвитком юридичної науки і освіти, їхньою інтегрованістю в міжнародний, зокрема європейський, науковий і освітній простір; досконалістю системи права; ефективністю правоохоронної діяльності тощо. Саме зв'язок правової культури з правом, правотворчістю, правосуддям, застосуванням норм права, а також правовим вихованням відрізняє її від інших форм культури [3].

Водночас слід зважати на те, що в умовах глобалізації, регіональної інтеграції, а також масштабних міждержавних і міжрегіональних міграційних процесів ставлення індивідів до національних культур стає дещо мінливим та видозмінюваним. Люди, зазнаючи на собі вплив багатьох правових культур протягом свого життя, стають провідниками, через які правові культури можуть впливати одна на одну, стаючи при цьому змінюваними та доповнюваними. Зокрема, такий євроінтеграційний вплив можна прослідкувати в таких аспектах:

По-перше, це послідовна реалізація в національних правових системах вимоги щодо справедливого судового розгляду та дотримання інших прав

людини, закріплених в Європейській конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, які були передані до національного права через прецедентне право Європейського суду з прав людини. Особливо добре це прослідковується на сучасному етапі розвитку України, де питання існування верховенства права, захист прав людини та основоположних свобод, перехід від позитивістського підходу до природньо-правового стає дедалі актуальнішим та реалізовуваним.

По-друге, європеїзація правових систем країн Європи пов'язана з формуванням і розвитком права Європейського Союзу та його поступовим, але глобальним за наслідками впливом не лише на правові культури і системи права держав-членів, а й країн-кандидатів та держав-сусідів, а також впливом на судову правову культуру. Залежно від категорії країн такий вплив реалізується за допомогою «конституційного» права ЄС, регламентів, директив, прецедентного та «м'якого» права Євросоюзу. Не оминуло це питання і Україну, особливо враховуючи сучасні реалії її існування, протиборства із країною агресором та запровадження європейських цінностей.

По-третє, це діяльність насамперед ЄС, а також Ради Європи та інших європейських організацій у рамках різних мереж, систем тренінгів, рейтингів, інформаційних порталів тощо [4, с. 111–112].

Однак, у процесі такого наближення постає інше доволі актуальне питання, яке безпосередньо пов'язано із світосприйняттям самої правової культури, а саме проблематика лінгвістичного характеру, оскільки для того, щоб реалізувати будь-яку концепцію необхідно її розуміти. Правова культура Європейського Союзу постає через переклад як гібридний наднаціональний загальноєвропейський конструкцій із взаємною залежністю від національних правових культур. Спільна культура ЄС ґрунтується на первинних текстах договорів, що обговорюються та підписуються державами-членами. Очевидно, що перекладач юридичних текстів має бути висококваліфікованим спеціалістом як у галузі лінгвістики, так і права. Крім того, для кращого розуміння юридичних термінів і понять, а також контексту, в якому їх вжито, потрібна добра обізнаність перекладача у тонкощах правових систем обох країн або навіть правових сімей, до яких вони належать, для того, щоб зрозуміти юридичні терміни та поняття, що містяться у вихідному тексті, та передати їх найбільш зрозумілою і точною мовою. При цьому перекладач повинен зважати також на те, що правові поняття мають певний ступінь нестабільності, оскільки юридичні терміни можуть набувати різних змістових значень із плином часу (відбувається модернізація юридичної термінології), адже національні правові системи постійно розвиваються [4, с. 116–117].

Як влучно зазначає В.С. Ломака, юридична термінологія варіюється від країни до країни, залишаючись специфічною для кожного суспільства, яке було засноване на різних соціо-культурних елементах, зокрема різних правових традиціях, стилях мислення, ідеологіях, концепціях, юридичних техніках тощо. Як наслідок, юридичні терміни не можна автоматично переносити з однієї правової системи в іншу. У цьому зв'язку постає питання щодо дотримання «букви» тексту мови оригіналу, а отже, вибору різних методологій та типу

перекладу юридичного тексту [4, с. 117]. Відповідно сучасна правова культура більшості європейських держав (як держав-членів ЄС, так і країн-кандидатів і навіть держав-сусідів ЄС) відчуває потужний вплив процесу європеїзації, яку можна розглядати як політичну концепцію і як теоретичний інструмент. Як політична концепція «європеїзація» є відображенням взаємозалежності між національними політичними настановами та інституційними структурами, останніми та Європейським Союзом. Як теоретичний інструмент «європеїзація» використовується для аналізу еволюції національної та союзної політики і відповідних інституцій, їх взаємодії та взаємного впливу.

Таким чином, розбудова вітчизняної парової культури перебуває в єдності з розвитком правової культури європейського суспільства, що відображається у видозміненнях правової системи, запозиченні людиноцентристських підходів у оновленні та реформуванні наявних інституцій різного рівня.

Список використаних джерел

1. Ломака В. С. Європеїзація правової культури: дослідницький нарис. *Problems of legality*. 2023. № 160. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/273873/271283>.

2. Weiler J.H.H. The political and legal culture of European integration: An exploratory essay. *International Journal of Constitutional Law*. 2011. № 9 (3-4), P. 678-694 URL: <https://doi.org/10.1093/icon/mor054>.

3. Минькович-Слободяник О. Основні етапи формування правової культури на теренах сучасної України. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 3. С. 44–49. URL: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2019.07>.

4. Ломака В. С. Правова культура суспільства в умовах європейської інтеграції. 2022. URL: <http://plaw.nlu.edu.ua/article/view/268418/266031>.

Маковічук Анастасія Валеріївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (053) Психологія
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОСВІДОМІСТЬ І МОРАЛЬНІСТЬ В ДІЯЛЬНОСТІ ПРАЦІВНИКІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Правосвідомістю є система знань, переконань і цінностей, яка формується в процесі соціалізації людини і визначає її поведінку в суспільстві, відображає

правову дійсність у поглядах, теоріях, концепціях, почуттях, уявленнях людей про право, його місце та роль щодо забезпечення свободи особи та інших загальнолюдських цінностей [2, с. 164]. У діяльності працівників Національної поліції правосвідомість грає важливу роль, оскільки вони зобов'язані дотримуватись законів та правил, захищати права та свободи громадян, тому правосвідомість працівників Національної поліції повинна бути розвиненою та глибокою, адже вони є прикладом для громадян і повинні дотримуватись високих стандартів моралі та етики. Також важливо, щоб вони були здатні до самоаналізу та критичного мислення, щоб уникати порушень закону та надмірного застосування сили.

Одним з головних аспектів правосвідомості та моральності у діяльності працівників поліції є етичні норми поведінки. Основним етичним принципом у діяльності поліцейських є повага до прав людини та захист її інтересів. Поліцейські повинні дотримуватись принципів законності, об'єктивності та насамперед моральних установок – справедливості, обов'язковості, солідарності, взаємодопомоги, толерантності, колективізму та ін. [6, с. 86–87]. Крім того, важливо, щоб поліцейські були чесними та інтегральними особами, які не допускають порушень правил поведінки та моральних норм. Це забезпечить високий рівень довіри громадян до поліції та допоможе зберегти мир та стабільність у суспільстві.

Виникнення моралі обумовлене процесом становлення і розвитку суспільної праці, коли виникає необхідність регулювання відносин між особистістю і колективом. Тому правосвідомість і моральність насамперед регулюють поведінку окремої особистості, визначених спільнот, суспільства і держави. Моральність засуджує всі випадки порушення прав особистості, образу її честі і гідності, вимагаючи їх активного захисту. Не меншу роль відводять моральності в оцінці особистості, залученої до управління суспільством, розвитку всіх форм демократії [4], що сприяє формуванню активної життєвої позиції.

Правова свідомість і моральність відповідають визначеним потребам сучасної спільноти працівників Національної поліції України, тому що слугують регуляторами відносин у колективі, погоджуючи інтереси окремої особистості з інтересами різних об'єднань і суспільства в цілому. Порівняно з правовим, моральне регулювання є більш гнучким, витонченим, має більші можливості внутрішнього впливу на особистість, сильніше активізує внутрішні сили особи. Межі впливу на працівника поліції моральних норм менш жорсткі, ніж правові. У період трансформації сучасного суспільства моральні норми відіграють величезну роль у становленні і розвитку нових економічних, політичних і соціальних відносин через поглиблення демократії, розширення прав і свобод особистості як соціальних цінностей, формування нової людини [5, ст. 17].

Воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень,

необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [7].

У ситуації воєнного стану, правоохоронні органи мають особливу відповідальність перед народом і державою. Поліцейські повинні мати високий рівень правосвідомості та моральної свідомості, щоб забезпечити безпеку громадян і захистити права та свободи людей. Для досягнення цих цілей, працівники Національної поліції повинні проходити регулярне навчання та тренування, щоб підвищити свій рівень компетентності та знань з права та моралі. Також важливо, щоб керівництво поліції створювало сприятливі умови для розвитку професійних якостей поліцейських та забезпечувало їх соціальну захищеність.

На процес формування правосвідомості особистості впливають різні фактори – соціальні, економічні, політичні, правові та під час війни, ми маємо змогу бачити, до чого саме це призводить в діяльність працівників Національної поліції України. Особливості організації діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану визначено чинним законодавством, насамперед законами України «Про правовий режим воєнного стану» [8].

Під час воєнного стану, поліція стикається з численними викликами та перешкодами у своїй діяльності. З одного боку, поліцейські повинні забезпечувати безпеку громадян та здійснювати контроль за дотриманням законів та правил поведінки. З іншого боку, їм треба бути готовим до можливих загроз та нападів з боку ворога або терористичних груп. Але в першу чергу для правосвідомості в пріоритеті є права людини та загальнолюдські цінності, створення умов для захисту прав і свобод людини і громадянина, узгодження інтересів різних соціальних груп та розв'язання соціальних конфліктів [3], тому також важливо враховувати психологічний аспект роботи поліції під час воєнного стану. Поліцейські повинні мати стійкість до стресу та вміння приймати швидкі та рішучі рішення в складних ситуаціях. Для цього необхідно проводити спеціальні тренування та підготовку поліцейських до роботи в екстремальних умовах. Важливою складовою психологічної допомоги є також підтримка соціального середовища, яке створюється для співробітників поліції. Соціальне середовище може допомогти зменшити почуття самотності та ізоляції, які можуть виникати у працівників поліції під час виконання своїх обов'язків. Соціальне середовище може включати в себе підтримку від керівництва, колег та родини. Таке середовище може допомогти працівникам поліції знайти підтримку та розуміння у важкі моменти та зберегти мотивацію для ефективної роботи.

Війна також може вплинути на професійну діяльність поліцейських. Вони можуть бути залучені до бойових дій або забезпечувати безпеку на передовій, що може вимагати від них додаткових зусиль та ризиків. Крім того, війна може змінити природу злочинності та вимагати нових методів боротьби з нею. Професійний розвиток – це також важлива складова правосвідомості та

моральності у діяльності працівників поліції. У випадку воєнного стану, працівники поліції повинні бути готові до різноманітних ситуацій та завдань, тому необхідно постійно підвищувати свій рівень знань та навичок. Це може бути досягнуто через професійну підготовку, тренінги, семінари та інші форми навчання. Професійний розвиток працівників є результатом взаємодії потреб і вимог організації з характеристиками та інтересами конкретного працівника – тільки в такому випадку цей процес цілеспрямований і результативний [4, с. 129].

Умови воєнного стану можуть призвести до розвитку стресових реакцій у працівників поліції. Стресові реакції можуть негативно впливати на фізичне та психічне здоров'я працівника, а також на його професійну діяльність та впливати на взаємодію з громадою. Проте, поліцейські мають важливу роль у забезпеченні безпеки громади, особливо в часи війни. Вони повинні бути здатні адаптуватися до нових умов та використовувати ефективні стратегії для захисту від злочинності та загроз безпеці. Війна має складний вплив на життя поліцейських, тому важливо своєчасно надавати психологічну допомогу.

Забезпечення особистої безпеки – одна з основних функцій, яку виконують працівники поліції та яка може врятувати їм життя в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. Тому саме забезпечення безпеки працівників поліції в умовах виникнення надзвичайних ситуацій є пріоритетним завданням як для самих працівників поліції, так і для суспільства та держави [1, ст. 100]. Особиста безпека працівників поліції наразі є одним з важливих чинників для успішного вирішення їх службових завдань, особливо в умовах виникнення надзвичайних ситуацій. Особисту безпеку працівників поліції слід розглядати як їх обов'язок, а не право.

Правосвідомість і форми прояву моральної культури говорять про те, що є правильним і справедливим, і вимагають дотримуватися відповідної поведінки з точки зору суспільства і держави, надають працівнику Національної поліції певні права і свободи, а в разі невиконання обов'язку до особи порушника застосовуються норми відповідальності. Таким чином відносинам людей у суспільстві надається стабільність і визначеність, адже в умовах воєнного стану поведінка людей підкоряється справедливим, належним і законним – моральним і правовим нормам. Проте роль правосвідомості та моральності не обмежується лише збереженням і забезпеченням стабільності суспільства, вона значно ширша. За функціями ця система є регулятором діяльності та вдосконалює соціальні відносини.

Список використаних джерел

1. Безпека працівників Національної поліції в умовах надзвичайних ситуацій : навчальний посібник (В. Г. Грибан, А. Є. Фоменко, Д. Г. Казначеев, О. І. Бойко / за заг. ред. В. Г. Грибана). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. 100 с.

2. Колодій А.М., Копейчиков В.В., Лисенков С.Л. та ін. Теорія держави і права : [навч. посіб.] / [А.М. Колодій, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С.Л. Лисенкова, В.В. Копейчикова. – К. : Юрінком Інтер, 2002. – С. 164.

3. Мотиль І.І. Становлення та розвиток внутрішніх функцій української

держави: дис... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Мотиль Іван Іванович ; Київський національний ун-т внутрішніх справ. Київ, 2007. С. 214.

4. Права та свободи людини в контексті модернізації Конституції України / За заг. ред. проф. В.В. Коваленка; матеріали науково-практичної інтернет конференції ННІЗН НАВС (м. Київ, 23 січня 2014 р.). – К. : Видавництво Ліра-К, 2014. 192с.

5. Удовика Л.Г. Діалектика моралі і права у розвитку демократії: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія та філософія історії» / Л. Г. Удовика; Запорізький держ. ун-т. – Запоріжжя, 1998. – 17 с.

6. Черкас М. Є. Правосвідомість та її функції в механізмі правового регулювання : монографія. Харків : Право, 2014. 156 с.

7. Про введення воєнного стану : указ Президента України від 24.02.2022 № 64. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2>

8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015. URL: <https://www.zakon.cc/law/document/read/389-19>

*Молодик Софія Володимирівна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (053) Психологія
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ПОЛІЦЕЙСЬКОГО

Безумовно, питання правопорядку та правової культури в сучасній Україні є значущим та багатограним, тому події останнього року показали, що одне з головних завдань працівників поліції – забезпечувати громадський порядок. Та крім цього з 24 лютого 2022 року на території України було введено воєнний стан, у зв'язку з повномасштабною військовою агресією з боку російської федерації, а це в свою чергу створює загострення оперативної обстановки, в якій доводиться діяти силам охорони правопорядку, у тому ж числі і працівникам Національної поліції, вирішуючи при цьому відповідні проблеми та моральні засади на підконтрольній території. Тому, у період війни робота правоохоронних органів складається із захисту прав і свобод людини і стає ближчою до реальних потреб населення, орієнтованою на тісну співпрацю з громадою, створення та підтримку в суспільстві комфортних соціально-правових умов для життя людини, а також безперешкодне забезпечення її інформаційно-правовим супроводом. І тому,

моральні засади поліцейського формуються на специфічних обов'язках і функціях професії та ситуаціях, у які потрапляють працівники поліції при виконанні ними службових обов'язків для забезпечення правопорядку населення. Але незважаючи на все це, вони останні повинні «тримати себе в моральній формі», тим самим надавати приклад суспільству в поведженні один з одним.

З введенням режиму воєнного стану та відбиттям збройного вторгнення противника на нашу територію постало питання забезпечення публічної безпеки і порядку в умовах воєнного стану. Так, в органах охорони державного кордону на ділянках кордону, яких є потенційна загроза національній безпеці і оборони України, запроваджено додаткові тимчасові обмеження на в'їзд, провадження робіт у прикордонній смузі, прикордонних контрольованих районах, плавання маломірних суден та інших плавзасобів у внутрішніх водах [1, с. 34]. Тобто робота працівників поліції полягає в безпосередньому забезпеченні публічної безпеки і порядку в межах своєї компетенції, а саме: дотримання моральних правил, що регламентують відповідно до законодавства правила в'їзду, перебування, проживання, пересування громадян України та інших осіб, ведення обліку та тримання на пристанях, причалах, базах для стоянки, у пунктах базування маломірних (малих) суден, інших плавучих засобів, призначених для спорту або відпочинку на воді, а також у місцях базування суден флоту рибної промисловості, що не підлягають технічному нагляду класифікаційного товариства, їх випуску, плавання і пересування в територіальному морі та внутрішніх водах України.

В умовах воєнного стану постало питання про психологічну допомогу військовим та мирному населенню. В першу чергу, поліція повинна оцінити якість психологічного здоров'я особистості включаючи: індивідуальність, активність та саморегуляцію. Застосування цієї системи оцінки психологічного здоров'я дозволить визначити та нейтралізувати ті чинники, які спричиняють соціальну дезадаптацію, деформацію і професійне вигорання [2, с. 20]. У цих умовах працівники поліції повинні насамперед-це дотримуватися моральних вимог, тобто свідомої дисципліни, ініціативності, професійної солідарності, взаємодопомоги, підтримки, сміливості та морально-психологічної готовності до дій у складних ситуаціях і здатності до розумового ризику в екстремальних умовах.

Комендантська година в наш час перетворилася з книжкового терміну на повсякденне явище, з яким ми стикаємося щоденно. Але тим не менш варто зазначити, що вона є необхідною та невід'ємною ланкою у забезпеченні безпеки та громадського порядку під час воєнного стану. Це заборона військовим комендантом в певний час доби і на певний час перебувати на вулицях та в громадських місцях мешканцям певного населеного пункту, де встановлено Президентом України воєнний (надзвичайний) стан з метою встановлення і підтримки громадського порядку, зменшення кількості жертв, ліквідації наслідків техногенної катастрофи, епідемії на час оголошеного у даній місцевості надзвичайного стану» [3, с. 792]. Тобто комендантський патруль має право затримати тих, хто перебуває на вулиці, але при цьому не нанести шкоди людині.

Отже, слід підкреслити, що це створено для забезпечення безпеки державних об'єктів, громадської безпеки та стабілізації ситуацій. Комендантська година є дуже доцільною та потрібною, її впровадження та застосування у період війни рятує сотні життів та допомагає працівникам поліції робити якісно свою справу та допомагати громадянам, які цього потребують.

У воєнний стан проблема забезпечення публічної безпеки і порядку, на тимчасово окупованих територіях залишається актуальною, адже вороже вторгнення та робота диверсійних груп на підконтрольних територіях України залишається можливою. Тому захист цивільного населення є задачею яка має стояти на першому місці у працівників національної поліції України. Однією із нагальних проблем несення служби поліції на тимчасово окупованих територіях, є проблема безпеки оперативних працівників які виконують поставлені перед ними задачі «на виїзді до місця». Науковець Колесник С. П. у своїй роботі вказує що працівники Національної поліції України змушені дуже швидко пристосовуватись до специфіки несення служби, набувати навичок, які не зовсім властиві для правоохоронних підрозділів [4, с. 14]. Таким чином, варто сказати що робота НПУ на тимчасово окупованих територіях на період військового часу дуже відрізняється від роботи у мирний час, адже по-перше поліцейські повинні бути дуже обачливими, відповідальними та тримати себе у моральній формі. Незважаючи на складне становище, повинні «взяти себе в руки» і пристосуватися до нового режиму несення служби, які властиві у період воєнного часу.

У воєнний стан актуальною проблемою стало мародерство. Щодня ми спостерігаємо в пабліках та новинах як люди самостійно борються з цим явищем, затримують людей, які вчинили протиправні дії - чинять самосуд. Тому, відповідно до ст. 432 Кримінального кодексу України мародерство - викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених. До об'єкта злочину у даному випадку відноситься порядок несення військової служби під час ведення бойових дій [5]. Отже, стає зрозумілим, що не кожна крадіжка є мародерством. Проте в умовах війни під «мародерством» розуміють крадіжки, вчинені не лише на полі бою, а й на інших територіях під час воєнного стану. Я вважаю, що в діяльності поліцейського в умовах війни є показати та розказати населенню, як потрібно вирішувати мародерство. Але при цьому тримати себе у моральній формі та діяти розумно.

Навіть якщо органи внутрішніх справ здійснюють охорону громадського порядку в умовах воєнного стану, то це- дотримання законності є необхідною умовою їх діяльності. Дотримання законності забезпечується систематичним контролем з боку вищих органів управління, правом адміністративного та судового оскарження, контролем громадськості та засобів масової інформації. Зважаючи на те, що органи внутрішніх справ діють постійно в складній ситуації, кожен працівник повинен чітко знати свої функціональні обов'язки та морально-етичні засади, як у звичайних, так і в умовах воєнного стану і повинні ретельно їх виконувати. [6, с. 68–69]. Тому органи внутрішніх справ у час війни мають великі повноваження, а саме: з дотриманням законності, знанням своїх функціональних обов'язків, але найголовніше- це морально-етичні засади. Тому що, моральні вимоги до поліцейського у час війни полягають в ставленні до

людини як до вищої цінності, повага та захист прав, розумне і гуманне використання наданих законом працівнику поліції прав у суворій відповідальності з принципами соціальної справедливості, службового і морального обов'язку.

Таким чином, у діяльності поліції в умовах воєнного стану є важливість дотримання морально-етичних норм поведінки й усвідомлення загальнолюдських цінностей працівниками та персоналом, задіяними у сфері забезпечення правопорядку, оскільки це безпосередньо позначається не лише на ефективності службової діяльності, а й на розвитку морально-професійних якостей особистості правоохоронця перед народом та країною. В цілому основною метою діяльності Національної поліції в умовах воєнного стану є дотримання правового порядку та безпеки в умовах ведення цього режиму, а також попередження та припинення правопорушень. Працівники поліції повинні знати організацію та тактику діяльності правоохоронних органів у таких умовах, їх завдання та функції, форми та методи здійснення поліцейської діяльності, рішення місцевих правоохоронних органів, а також законодавство, зокрема, те, що регулює діяльність поліції та інших правоохоронних органів в умовах воєнного стану. Це означає, що надзвичайна складність підтримання громадського порядку в умовах воєнного стану вимагає високої професійної підготовки поліцейських. Але основною функцією органів внутрішніх справ щодо забезпечення правового режиму воєнного стану є протидія внутрішнім загрозам, чого досягають вирішенням таких завдань, як боротьба зі злочинністю, особливо з її організованими формами; протидія різним проявам тероризму; забезпечення громадської безпеки та дотримання і виконання в цих умовах та діях моральних засад та якостей поліцейського, які їх стосуються.

Список використаних джерел

1. Білгород-Дністровський прикордонний загін інформує про запровадження додаткових режимних обмежень у контрольованих прикордонних районах від 21 травня 2022 р. Урядовий портал. 2022. URL: <https://dpsu.gov.ua>.
2. Психологія здоров'я людини : навч. посіб. / І. Я. Коцан, Г. В. Ложкін, М. І. Мукашевич / За ред. І. Я. Коцана. Луцьк : Вежа, 2009. 316 с.
3. Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, м. Київ, Wayback Machine, 2001, Т. 3. 792 с.
4. Колесник С. П., «Питання забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку підрозділами Національної поліції України в зоні проведення операції об'єднаних сил» *Південноукраїнський правничий часопис*. 2019. С. 14.
5. Кримінальний кодекс України. URL: <https://v.gd/pyE9TJ> (дата звернення 13.04.22).
6. Про національну поліцію: Закон України від 02.07.2015 № 565-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. 2015. № 40, 41. Ст. 379.

*Мосієнко Марина Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ЖІНОЧОЇ ГЕНДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ В НАТО

Дедалі більше світове співтовариство зосереджується на питаннях рівності та залучення жінок до всіх сфер життя, включаючи військову та національну безпеку.

НАТО вважає, що гендерна рівність і розширення прав і можливостей жінок є важливими для забезпечення міжнародного миру та безпеки. Тому організація активно вживає заходів для залучення жінок до всіх сфер своєї діяльності, включаючи командні посади та миротворчі місії. Головною метою організації в цьому напрямку є забезпечення та розширення доступу до можливостей для жінок у військовій та цивільній сфері, а також в створенні культури рівності.

Відповідно до аналізу звіту, що до розмаїття і інклюзії за 2017 рік на рівні усієї організації НАТО встановлено, що «жінки представляють трохи більше 26% від 5700 цивільних співробітників, що працюють в усіх установах НАТО.

У Командуванні ОЗС НАТО з питань операцій, штаб-квартирі НАТО і Агентстві НАТО з матеріально-технічного забезпечення і постачання частка цивільних працівниць-жінок дещо більша (38%, 39% і 29% відповідно), ніж в інших установах НАТО. Проте більшість працівниць-жінок працюють на допоміжних і адміністративних посадах.

За останні 10 років частка жінок, які служать в Міжнародному секретаріаті в штаб-квартирі НАТО, поступово збільшилась із 36 до 39 відсотків. Проте, так само, як і загалом по НАТО, більшість жінок обіймають допоміжні та адміністративні посади, а не менеджерські і вищі керівні посади.

У 2017 році жінки обіймали 20% вищих керівних посад (керівники секцій і вище) в штаб-квартирі НАТО, що становить зростання на 9% порівняно із 2002 роком. Показники за 2018 рік свідчать про невелике зростання чисельності жінок загалом до 40%, і на вищих керівних посадах до 25%. В інших установах НАТО на вищих керівних цивільних посадах жінок майже немає.

Порівняно з такими ж самими посадовими рівнями в системі ООН, НАТО відстає в аспекті вищого керівництва. Там жінки представлені загалом на рівні 43% і на рівні 35% на вищих керівних посадах (P5 і вище)» [1].

Однією з ключових ініціатив у жіночій гендерній політиці НАТО є програма з «жіночого підприємництва» («Women, Peace, and Security»), яку запровадила НАТО в 2018 році. [2]. Ця програма спрямована на те, щоб забезпечити жінкам можливість брати участь у військових місіях і розширити можливості жінок.

Ще однією сферою діяльності НАТО, де питання жіночності стає дедалі привабливішим є сфера освіти, зокрема тренінгові програми для жінок, які працюють як у цивільній, так і у військовій сферах. Як зазначено у звіті НАТО за 2017 рік: «значення жіночої гендерної політики у НАТО полягає в тому, що вона розробляє та приймає стратегічні рішення з урахуванням гендерних аспектів. У цивільному напрямку це означає, що питання жіночого рівноправ'я і рівності стають частиною політики НАТО. Наприклад, в Іраку та Афганістані, жінки отримали доступ до освіти та медичних послуг завдяки наданню підтримки НАТО.

НАТО має робити більше, ніж наводити цифри результатів своєї роботи із забезпечення розмаїття. Практику інклюзії набагато важче виміряти, але вона може покращити мотивацію, співпрацю і інноваційність персоналу. Це не просто, але НАТО працює саме над цим. Останнім часом було запропоновано ряд ініціатив із забезпечення серед працівників відчуття більшого залучення, що їх більше цінять за їх відмінність.

У 2015 році в штаб-квартирі НАТО була започаткована програма наставництва для жінок, які працюють в НАТО, задля збільшення кількості кваліфікованих жінок-кандидатів і усунення потенційних внутрішніх, структурних бар'єрів у різних службах і типах персоналу, які можуть перешкоджати просуванню жінок в Організації. Приймаються заявки як від потенційних наставниць, так і потенційних учениць. Ученицями можуть бути жінки будь-якого рангу або рівня з будь-якої служби (цивільної чи військової), персонал НАТО, тимчасово відряджені з країн-членів НАТО, делегатки, консультанти, тимчасовий персонал або інтерни. Усі наставники і учениці отримують підготовку у формі семінару протягом півдня.

У військовому напрямку це означає, що жінки військовослужбовці мають рівні можливості зі своїми чоловіками-колегами. Для досягнення цієї мети, НАТО забезпечує належну підготовку щодо принципів рівності гендерів та забезпечує рівний доступ до професійних можливостей для всіх працівників.

Більш того, жіноча гендерна політика у НАТО відіграє важливу роль у діалозі з партнерами та національними організаціями, щоб збільшити увагу до гендерних питань та проводити аналіз впливу військових та цивільних конфліктів на жінок і чоловіків. Усі ці заходи комплексно допомагають підтримувати стійкі миру та безпеки в міжнародному вимірі.

Жіноча гендерна політика у НАТО є важливим елементом забезпечення рівності статей та зменшення гендерної нерівності. Це включає в себе створення сприятливих умов для жінок та дівчат, які служать в НАТО, зокрема, підвищення рівня їх зайнятості, кар'єрний розвиток та активну підтримку їх потреб у доступному житті, допомозі при повторному закладенні правильної терапії наркотиків та консультуванні з питань здоров'я та безпеки.

Жінки, які служать в НАТО, також можуть бути охоплені сексуальними домаганнями та знущаннями на робочому місці. Для запобігання цього, жіноча гендерна політика у НАТО передбачає встановлення етичних і поведінкових стандартів, підвищення здатності до виявлення та розслідування таких подій, а також надання підтримки жертвам.

На офіційному сайті НАТО було вказано «НАТО також отримує досвід через кампанію #MeTooCampaign, а ретельний аналіз її політики щодо запобігання і протидії домаганням, булінгу і дискримінації на робочому місці був здійснений незалежним експертом, який надав корисні рекомендації в січні 2019 року. Впровадження цієї політики і наступних рекомендацій підтримує рішуче прагнення Генерального секретаря НАТО до нульової толерантності щодо неналежної поведінки на робочому місці» [1].

Автори Патріс Білло-Дюран та Тара Нордік зазначають «Той факт, що ми можемо перелічити жінок, які зараз обіймають найвищі керівні посади, по пальцях однієї руки говорить про те, що НАТО треба ще пройти довгий шлях задля досягнення гендерного балансу на цьому рівні. Проте ці першопроходці є рушіями розмаїття і інклюзивності та зразком інклюзивного лідерства. Більше того, вони допомагають створити «жіноче обличчя» НАТО в очах громадськості, яке є важливим сигналом про зміни» [1].

Таким чином, НАТО ініціює різні заходи та проекти для забезпечення реалізації жіночої гендерної політики та створення рівних можливостей для жінок та чоловіків, що є ключовим елементом для забезпечення ефективної безпеки.

НАТО здійснює багато зусиль для підтримки гендерної рівності та включення жінок у військово-політичні процеси. Однак, незважаючи на ці зусилля, є деякі виклики та проблеми з якими доводиться стикатися, наприклад, доступність жінок до вищих посад в органах управління.

Таким чином, можемо зробити узагальнення, що гендерна політика щодо жінок має першорядне значення для НАТО і міжнародної спільноти. Незважаючи на значний прогрес у досягненні гендерної рівності, існує значна нерівність між жінками і чоловіками у глобальній політичній і військовій сферах. Однак, НАТО створює належні умови щодо збалансування мускуліності та жіночності на усіх рівнях існування та функціонування організації.

Список використаних джерел

1. Біллауд-Дуранд П. Розвиток розмаїття в НАТО. URL: <https://www.nato.int/docu/review/uk/articles/2019/03/07/rozvitok-rozmattya-v-nato/index.html> (дата звернення: 01.05.2023).
2. Політика і План дій НАТО/РЄАП «Жінки, мир і безпека» – 2018. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/news_158209.htm?selectedLocale=uk (дата звернення: 01.05.2023).

*Нурищенко Роман Сергійович,
аспірант кафедри історії держави і права,
Національна академія внутрішніх справ
Науковий керівник:
Сокур Юрій Васильович,
доцент кафедри історії держави та права
Національна академія внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІНСТИТУТ ТРЕТЕЙСЬКОГО СУДОЧИНСТВА: ЙОГО СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЛЬ У ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Можливість ефективного та незалежного захисту прав та інтересів особи на сьогодні залишається актуальною проблемою в Україні. Одним з можливих варіантів вирішення цього питання є запровадження інституту третейського судочинства.

Регулювання діяльності третейських судів здійснюється на підставі Закону України «Про третейські суди». За ст. 2 цього Закону третейський суд – це «недержавний незалежний орган, що утворюється за угодою або відповідним рішенням заінтересованих фізичних та/або юридичних осіб у порядку, встановленому цим Законом, для вирішення спорів, що виникають із цивільних та господарських правовідносин» [1].

На думку науковця В. Посполітака, головними перевагами розгляду справ третейськими судами є:

- «оперативність та швидкість, відсутність бюрократичних та корупційних проявів;
- конфіденційність третейського розгляду;
- право сторін призначати третейських суддів та визначати місце третейського розгляду;
- незалежність третейських суддів, підкорення їх тільки закону;
- остаточний характер рішення та можливість оскарження цього рішення лише з процесуальних підстав, передбачених Законом України «Про третейські суди»;
- негайне набрання чинності рішенням;
- мінімізація витрат на третейський розгляд» [2, с. 63–64].

Незважаючи на значні переваги цього виду вирішення приватних спорів, фізичні особи дуже рідко обирають такий спосіб захисту прав та інтересів. Ми спробуємо з'ясувати, чому простежується така тенденція, проаналізуємо історію становлення цього правового інституту, його походження та шлях розвитку.

Вперше здійснення судочинства за участю третейських суддів згадується у стародавній Греції. В «Іліаді» Гомера описаний спір двох осіб про пеню, яка була відшкодуванням за вбивство. Сторони запросили вирішити спір двох «досвідчених осіб», які не мали особистої зацікавленості в результаті. Натомість винагородою тому, хто доведе справедливості свого рішення, стали два таланта золота, що були внесені в заставу сторонами [3].

Далі таких осіб стали називати діетети. Їх обирали з числа поважних

громадян, що досягли 20-річного віку за згодою сторін процесу. Вони розглядали приватні спори, де йшлося про майно, яке розцінювалося в суму більше 10 драхм. Діетети вирішували справи по совісті, а основною метою вважалося примирення сторін. Суд за участю поважних громадян був обов'язковою першою інстанцією [4, с. 72]. Це так звані прообрази третейського суду, коли двоє осіб у спорі намагалися знайти посередника задля вирішення спору. Тобто у епоху античності виділяли категорію мудреців, яких уповноважували на мирне вирішення спорів.

У Стародавньому Римі розгляду справи передувало внесення обов'язкової застави до каси понтифіків та підтвердження своїх вимог під присягою. Третейське судочинство тут стосувалося не тільки цивільного права, а й міжнародного. Відомі випадки, коли держави зверталися до Риму з запитом на посередництво у спорах. Суддею виступав Сенат або члени спеціального суду. справи стосувалися спорів між громадянами Риму та іноземцями стосовно власності та відшкодування шкоди [5, с. 120–122]. За часів феодального ладу третейське судочинство почало втрачати свою роль. спори між громадянами, що проживали в межах певних земель вирішувалися безпосередньо феодалом, або спеціально призначеними особами [5, с. 120–122].

У Німеччині в XII столітті третейське судочинство отримало змогу розвиватися завдяки впливу канонічного права та римського. Також велику роль зіграло місцеве звичаєве право, відповідно до якого спори повинні були вирішуватися особами одного соціального стану. Це давало змогу забезпечити перевагу писаного права та поширенню принципу справедливості [5, с. 120–122].

У середині XVI століття у Франції спори між купцями вирішували особливі суди, що створювалися при біржах. Комерційні справи розглядалися судами у складі трьох або більше суддів. Згодом Людовиком XIV було видано Торговий ордонанс, який встановив обов'язковий третейський суд між купцями [6, с. 192–199].

На українських землях становлення інституту третейського судочинства відбувалось відповідно до європейських тенденцій. За часів Великого князівства Литовського діяли полюбовні суди. Діяльність таких судів регламентувалася Статутами Великого князівства Литовського, але це передусім стосувалось його взаємодії з судовими органами. Спочатку суддів обирав глава держави, а надалі їх обранням займалися сторони. Головною гарантією виконання рішення полюбовного суду була можливість наступного звернення сторони вже до державного суду [7, с. 18].

Третейське судочинство часів Запорізької Січі в подальшому мало вагомий вплив на становлення судової системи як такої. Козацькі суди поширювалися на всі верстви суспільства, а їх діяльність регламентувалася нормами звичаєвого права та відзначалася своєю демократичністю. Для населення козацьке судочинство було простим, зрозумілим та справедливим [8, с. 21–27]. На нашу думку, саме часи козацтва мали істотний вплив на становлення інституту третейського суду в Україні та закладення принципів третейського судочинства (наприклад, рівності учасників).

У Російській імперії діяльність третейських судів регламентувалась

Положенням про Третейські суди, яке було затверджене Миколою I в 1831 р. Розгляд спорів між членами комерційних товариств було узаконено. Після 1864 року положення було скасовано, а можливість добровільного розгляду спорів третейськими суддями залишилась [9, с. 86–94].

У радянські часи третейське судочинство могло застосовуватися лише в період НЕПу приватними підприємцями. Із запровадженням командно-адміністративної політики потреба в них відпала. Лише в 1961 р. в Основах цивільного законодавства СРСР і союзних республік, Цивільному процесуальному кодексі УРСР та в інших нормативних актах зобов'язали судові органи роз'яснювати особам їх право на розгляд справи третейським судом. Діяльність третейських судів закріплювалась Положенням про третейський суд та Положенням про третейський суд для вирішення господарських спорів між об'єднаннями, підприємствами, організаціями та установами затвердженим постановою Державного арбітражу СРСР від 1975 р. [5, с. 120–122].

У сучасній Україні діяльність третейських судів регулюється Законом України «Про третейські суди», який був прийнятий у 2004 р. З того часу було внесено багато змін до закону, які повинні були покращити становище третейського судочинства в Україні. Відповідно до Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки також пропонується «удосконалення порядку утворення та діяльності третейських судів, у тому числі щодо підвищення вимог до засновників третейських судів, зміцнення інституційних можливостей третейського самоврядування, розширення підвідомчості справ третейським судам, поширення гарантій конфіденційності на третейських суддів» [10].

Отже, можна зробити висновок, що діяльність третейського судочинства в різні історичні періоди суттєво відрізнялася. Загалом цей альтернативний вид вирішення приватних спорів був поширений лише в певній вузькій сфері, а в певний час і взагалі не функціонував. Мала обізнаність стосовно цього виду судочинства в народі, та досить слабе законодавче регулювання не дає змоги поширюватися третейському судочинству в Україні.

Список використаних джерел

1. Закон України «Про третейські суди» від 11 травня 2004 року № 1701-IV, Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 35, ст. 412.
2. Посполітак В. В. Захист прав та інтересів у третейському суді. *Захист прав та інтересів в умовах реформування приватного права в Україні* : зб. наукових праць учасників круглого столу (м. Київ, 4 лют. 2022 р.). Київ : Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2022. 117 с.
3. Гомер. Іліада / Пер. із старогрец. Б. Тена. Харків : Фоліо, 2017. 414 с.
4. Історія держави і права зарубіжних країн : курс лекцій / В. М. Щербатюк (кер. авт. кол.), Ю. В. Сокур (відп. секр.), Є. С. Дурнов, О. А. Жидков, Ю. В. Кривицький та ін. / За ред. В. М. Щербатюка. Київ : Фенікс, 2021. 536 с.
5. Сухонос В. Історія виникнення третейських судів. Історія держави і права, лютий 2011. С. 120–122. URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/57166/1/Sukhonos_PGP_2011_2.pdf;jsessionid=C0D2ED0B4

1A07D8E4EB35FEBD048AE2F

6. Притика Ю. Д. Сучасні тенденції розвитку третейських судів у зарубіжних країнах. *Вісник господарського судочинства*. 2004. № 2. С. 192–199.

7. Ковальова С. Г. Еволюція судової системи і судочинства на українських землях Великого князівства Литовського : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2004. 20 с.

8. Грозовський І. М. Судовий устрій Нової Січі (1734–1775 рр.). *Актуальні проблеми розвитку суспільної думки і практики управління*. Вип. 3. Запоріжжя. 1997. С. 21–27.

9. Лебедев М. Ю. Юрисдикція третейських судів в кінці ХІХ – початку ХХ вв. *Третейський суд*. 2006. № 7. С. 86–94.

10. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена указом Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>

*Роговський Ярослав Станіславович,
аспірант кафедри теорії держави та права
Національна академія внутрішніх справ
Науковий керівник:
Старицька Ольга Олексіївна,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОГО СТАТУСУ МАЛОМОБІЛЬНИХ ГРУП НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

У наш час неможливо отримати повну уяву про правове регулювання прав, свобод і обов'язків особи, розглядаючи їх як відокремлені один від одного явища, адже вони утворюють певну функціональну систему, що сприймається та реалізується комплексно. Перед тим як ґрунтовно досліджувати положення правового статусу маломобільних груп населення варто з'ясувати, що розуміють під поняттям правового статусу особи та його змістовим наповненням.

У сучасній юридичній науці існує плюралізм наукових думок щодо тлумачення самого поняття правового статусу. Так, наприклад, на думку П. Пилипенка, правовий статус варто розглядати як явище об'єктивної дійсності, що слугує правовим середовищем, за допомогою якого суб'єкт права набуває ознак учасника правових відносин [3].

На переконання М.І. Матузова, правовий статус слід інтерпретувати як закріплене положення особистості в суспільстві [3, с. 264]. Таким чином, на наше переконання, правовий статус особи слід розуміти, як систему закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою, прав, свобод, обов'язків, суб'єктів суспільства, що відображає особливості їхніх взаємовідносин.

Особливість правового статусу полягає у тому, що він закріплює досягнутий рівень свободи особи і людини в суспільстві, виступає важливим засобом ефективного задоволення потреб та інтересів кожної людини, створення і використання умов для всебічного розвитку особи. Правовий статус служить юридичною основою та засобом підвищення соціальної активності, залучення кожного громадянина до активної діяльності з управління державними і суспільними справами, до розвитку економічного виробництва [3, с. 100].

Акцентуючи увагу на питанні про маломобільні групи населення варто зазначити, що нині у вітчизняному законодавстві подано визначення поняття маломобільних груп населення лише у Державних будівельних нормах України «Будинки і споруди: доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» ДБН В.2.2-18: 2006, під яким варто розуміти осіб, які відчувають труднощі при самостійному пересуванні, одержанні послуг, необхідної інформації або при орієнтуванні у просторі, зокрема особи з інвалідністю, особи з тимчасовим порушенням здоров'я, вагітні жінки, громадяни похилого віку, особи з дитячими візками. У цьому законодавчому акті надано чіткий перелік осіб, яких віднесено до цієї категорії, зокрема: вагітні жінки; діти до 7-ми років; особи, які супроводжують малолітніх дітей; люди поважного віку; люди з інвалідністю; люди з постійними та/або тимчасовими функціональними порушеннями (фізичними, сенсорними, психічними, розумовими); люди які отримали тимчасову травму або хворіють; люди з нестандартними розмірами тіла: значно більшою або меншою за середню масою тіла, низького чи зависокого зросту; люди, які протягом певного часу можуть бути неуважними (приміром під впливом стресу) [1].

Виходячи з вищезазначеного, маломобільні групи населення характеризуються наявністю відповідного правового статусу, де в силу притаманним їм спільних ознак (неможливість належної просторової орієнтації, специфіки отримання деяких послуг, фізичними вадами тощо) і неможливості виокремити відповідних суб'єктів в окрему спільноту. Виходячи з теоретичного сприйняття структурних елементів правового статусу, можемо дійти узагальнення, що окрім прав та обов'язків до структурних елементів правового статусу маломобільних груп населення варто віднести і їх гарантії, законні інтереси, принципи їх реалізації, юридичну відповідальність, приналежність до громадянства певної держави, але із урахуванням специфіки реалізації останніх.

Виходячи із вищезазначеного, на наш погляд, під правовим статусом маломобільних груп населення варто розуміти сукупність закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав і свобод, обов'язків людей, які відчувають труднощі при самостійному переміщенні, отриманні послуг, усвідомленні інформації у процесі їх взаємодії з суспільством, що призводить або може призвести до обмеження їх інтересів.

Список використаних джерел

1. Державні будівельні норми України «Будинки і споруди: доступність будинків і споруд для маломобільних груп населення» ДБН В.2.2-18: 2006. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/04/DBN-V.2.2-17-2006.pdf>

2. Волкова І.І. Адміністративно- правовий механізм захисту прав дітей : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2021. 477 с.

3. Головащенко О. С. Поняття та ознаки соціальної держави. *Актуальні проблеми державного будівництва та місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації*; зб. наук. ст. за матеріалами наук.-практ. семінару. Харків, 14 жовт. 2016 р. С. 25–31.

4. Макаренко Р. В. Поняття правового статусу особистості як члена громадянського суспільства. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2013. № 22. С. 141–147.

Сема Вікторія Сергіївна,
здобувачка першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (053) Психологія
навчально-наукового інституту № 3
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Мозоль Наталія Іванівна
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ДІЯЛЬНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Поліція в умовах воєнного стану є дуже важливою, оскільки вона забезпечує громадський порядок та безпеку громадян. Основні функції поліції залишаються незмінними, але у таких умовах вони набувають ще більшого значення. Поліція виконує наступні завдання в умовах воєнного стану[1, с. 228]:

- Забезпечення громадського порядку та безпеки громадян на території, яка перебуває під контролем українських сил.
- Проведення розвідувальних дій та забезпечення безпеки на території, яка знаходиться під контролем ворога.
- Надання допомоги цивільному населенню у евакуації з зони бойових дій.
- Охорона об'єктів інфраструктури, таких як водозабори, електростанції, транспортні мережі та інші важливі об'єкти.
- Боротьба з терористичними організаціями та злочинністю на підконтрольних територіях.
- Проведення рейдів, обшуків та інших оперативних заходів з метою затримання злочинців та запобігання злочинам[3, с. 333].
- Співпраця з іншими військовими та правоохоронними структурами в рамках координації дій з метою захисту країни.

З настанням війни в Україні в 2014 році поліція відіграла важливу роль у

забезпеченні безпеки громадян і захисту території країни від ворога. Після анексії Криму та розгортання військових дій на сході України поліція стала однією з основних правоохоронних структур, яка допомагала забезпечити безпеку громадян та контролювати громадський порядок.

Поліція має важливу роль у допомозі у евакуації цивільного населення в умовах війни. Її діяльність полягає у наступному:

- Організація евакуації: поліція співпрацює з місцевими органами влади та військовими, щоб організувати евакуацію цивільного населення. Вони встановлюють маршрути евакуації, забезпечують транспорт, надають інструкції та інформацію про евакуацію.

- Забезпечення безпеки: під час евакуації поліція забезпечує безпеку цивільного населення. Вони забезпечують порядок та безпеку на вулицях, контролюють документи, щоб запобігти незаконній евакуації або в'їзду на територію, та проводять пошукові операції, щоб знайти та забезпечити евакуацію тих, хто не може самостійно покинути свої будинки.

- Надання першої медичної допомоги: поліція має медичні знання та навички, які можуть бути корисними в умовах евакуації. Вони можуть надати першу медичну допомогу постраждалим, які потребують невідкладної допомоги, доки медична допомога не прибуде на місце.

- Допомога у забезпеченні харчування та води: поліція може забезпечити доступ до харчування та питної води для евакуйованого населення, зокрема шляхом забезпечення транспорту для перевезення харчів та води у місця, де вони найбільш потрібні.

Поліція в умовах воєнного стану також відіграє важливу роль у захисті об'єктів критичної інфраструктури, таких як електростанції, водозабори, газопроводи, нафтопроводи, телекомунікаційні мережі, аеропорти та інші. Одним із способів захисту таких об'єктів є створення спеціальних патрульних груп, які мають на меті запобігання будь-якого порушення на території об'єктів критичної інфраструктури [2, с. 236]. Ці групи працюють у посиленому режимі та забезпечують цілодобову охорону об'єктів. Вони перевіряють транспортні засоби та підозрілі особи, які намагаються потрапити на територію об'єкту. Також, патрульні групи встановлюють контроль за доступом до об'єкту та забезпечують безпеку персоналу, що займається експлуатацією об'єкту. Додатково, поліцейські можуть створювати блокпости, що забезпечують контроль за рухом транспорту біля об'єктів критичної інфраструктури. Також, на під'їздах до цих об'єктів можуть бути встановлені постійні контрольні пункти для перевірки документів громадян, які в'їжджають у зону ризику. Поліція також співпрацює з військовими та іншими службами безпеки для забезпечення захисту об'єктів критичної інфраструктури [4, с. 164].

Після повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України, також окрім східних територій, значних руйнувань зазнали місто Київ, а особливо область (зокрема Ірпінь, Гостомель, Буча). Завдяки діяльності поліції ці міста досі лишаються українськими.

24 лютого 2022 року ротна тактична група бригади першою прийняла бій з російськими спецпризначенцями. Це сталося в районі аеропорту «Антонов»

(Гостомель), що відіграло важливу роль в обороні столиці. Злагоджені дії захисників не дозволили окупантам розгорнути основні сили у безпосередній близькості до Києва. Тоді вдалося знищити п'ять і пошкодити один гелікоптер ворога, а також знищити до роти особового складу противника. Потім ця група відзначилася у боях за Ірпінь, Гуту Межигірську та Мощун, завдавши відчутних втрат окупанту. Крім того, бійці брали участь у боях за Рубіжне, стійко захищали Северодонецьк. Підрозділ знищив понад 300 одиниць бронетехніки РФ, зокрема САУ «Тюльпан», ліквідував понад тисячу загарбників та поранив майже 1,3 тисячі окупантів.

Місто Ірпінь на Київщині перебувало у ворожій окупації понад три тижні. Лише після встановлення контролю над містом розпочалося розмінування місцевості. Це дозволило розпочати слідчі дії для фіксації злочинів, скоєних російськими військами. Для належного збору доказів і розслідування воєнних злочинів була створена міжвідомча слідча група. До її складу увійшли слідчі Національної поліції України та Державного бюро розслідувань. Поліцейські провели ексгумацію загиблих внаслідок збройної агресії, 269 тіл направили на судово-медичну експертизу. Правоохоронці провели понад 7000 оглядів пошкоджених та зруйнованих об'єктів житлового фонду та цивільної інфраструктури, а також 451 огляд місць подій для встановлення обставин вчинення кримінальних правопорушень. Допитано 987 потерпілих і 510 свідків та очевидців подій, які відбувалися під час окупації. У межах розслідування призначено 463 судові експертизи. З використанням технології МАХАР проводиться аналіз фотознімків окупованого Ірпеня з космосу. Розширюються та зіставляються відомості з показів свідків і потерпілих, матеріалів із відкритих джерел та камер відеоспостереження, інша важлива для слідства інформація. Уся ця робота проводиться для притягнення до відповідальності військовослужбовців окупаційних сил. Однак не менш важливим є і виявлення та документування таких правопорушень, як колабораційна діяльність, мародерство, коригування ворожих обстрілів тощо. Тож у фокусі перебувають і місцеві жителі, котрі співпрацювали з окупантами.

Також, спецпризначенці Національної поліції та бійці Державної служби з надзвичайних ситуацій України продовжували проводити зачистку й розмінування зруйнованої військами РФ Бучі. Після блокади окупантами в місті залишилося багато небезпечних предметів і можуть орудувати диверсанти. Зазначається, що напередодні рятувальники Київщини обстежили територію в зоні ведення бойових дій у місті Ірпінь Бучанського району. Під час перевірки було вилучено 643 одиниці вибухонебезпечних предметів. Спеціалістам вибухотехнічної служби допомагають бійці зведеного полку спеціального призначення Нацполіції «САФАРІ», до складу якого увійшли представники підрозділів поліції особливого призначення, бійці КОРДу і Тор.

Працівники поліції щодня фіксують наслідки обстрілів населених пунктів і звірств російських військових щодо мирних громадян на окупованих територіях. Реалії сьогодення активізують роботу слідчих підрозділів і криміналістів за напрямом документування злочинів російської армії в місцях ведення активних бойових дій на території нашої держави. Саме тому одне з пріоритетних завдань

закладів вищої освіти системи МВС – спрямувати підготовку майбутніх правоохоронців на опанування особливостей документування та процесуального оформлення обставин убивств і катувань цивільних осіб та військових, фіксування місць одиночних і масових захоронень, порядку ексгумації тіл для проведення необхідних досліджень.

З усього сказаного вище, можна стверджувати, що поліція в Україні під час воєнного стану виконує різноманітні завдання, пов'язані з забезпеченням безпеки населення та захистом національної території. Поліція здійснює дії зі збору інформації про можливі загрози, проводить патрулювання міст і вулиць, забезпечує охорону об'єктів критичної інфраструктури, допомагає в евакуації населення та бере участь в розкритті злочинів. Поліція під час воєнного стану демонструє високий професіоналізм та відповідальність у своїх діях. Дії поліцейських є складними і вимагають високого рівня підготовки і знань з різних областей, і саме ці дії день за днем наближають нашу перемогу.

Список використаних джерел

1. Адміністративна діяльність Національної поліції : навч. посіб. / Калюк О. М. та ін. Київ : Освіта України, 2016. 228 с.
2. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях : навч. посіб. / Братель С. Г. та ін. Київ : Дірект Лайн, 2016. 236 с.
3. Адміністративно-юрисдикційна діяльність поліції : навч. посіб. / Братель С. Г. та ін. Київ : ЦУЛ, 2017. 333 с.
4. Організація охорони публічного порядку : навч. посіб. / Андреев Д. В. та ін. / За ред. В. А. Кулікова. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 164 с.

***Соломонюк Олександр Ярославович,**
аспірант кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Кривицький Юрій Віталійович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ІДЕЯ СУДОВОЇ ПРАВОТВОРЧОСТІ

Протягом останніх десятиліть в Україні розвивається та досліджується такий вид правотворення, що отримав назву «судова правотворчість». До сфери судової правотворчості входять різні форми владної-вольової діяльності держави, формального нормативного закріплення міри свободи і справедливості. Ці форми повинні відповідати вимогам справедливості, панівної моралі та потребам суспільного розвитку. Саме такі форми держава повинна вважати за

доцільне визнати і забезпечити правовим захистом. Це відбувається поступово в міру формування держави, зародження її органів і насамперед судів.

Слід зазначити, що судова правотворчість досліджується як загальноєвропейський процес посилення ролі судових рішень як джерела права в країнах із романо-германською правовою системою, до якої зазвичай відносять і Україну. Формування судової правотворчості – це складний, зтяжний, багатосторонній соціально-правовий процес, який зумовлений поєднанням і взаємодією неупереджених умов і суб'єктивних чинників, що виділяють (визначають), забезпечують та формують утворення нових норм права.

Більшість науковців вважають, що правотворчість у романо-германській сім'ї, тобто процес формування юридичних норм, що починається з визнання державою певних суспільних відносин, усвідомлення необхідності їхнього правового регулювання, формального закріплення і державного захисту юридичних приписів, почала формувалась у XII – початку XIII століття, а до вказаних вище століть елементи судової правотворчості, мали характер звичаєвого права. У цей період відбулося усвідомлення значення ідеї судової правотворчості та необхідності пристосувати дані ідеї до нових умов, тобто в період створення передумов ринкової економіки. Крім економічних причин, існували й соціально-культурні передумови.

Розвиток освіти, мистецтва, культури сприяв сприйняттю римського права, юридичних концепцій, поглядів, понять, конструкцій. Усвідомлення ідеї судової правотворчості здійснювалася вченими європейських університетів, які займалися кодифікацією і викладанням римського права.

На сучасному етапі розвитку держави судова правотворчість виділяється, як особливий різновид правотворчості, діяльність вищих органів судової влади з метою створення необхідних умов для здійснення правосуддя, що не суперечить конституції й загальноновизнаним принципам та нормам міжнародного права, яка спрямована на внесення вторинних (допоміжних, додаткових) змін до чинної системи права, що зумовлена необхідністю усунення невизначеності права, результатом якої стають норми, що закріплені в судових актах [1].

Формування судової правотворчості вирішується у країнах романо-германського права по-різному. Це зумовлено історичними традиціями, оскільки одні країни заохочували розвиток прецедентного права, інші – обмежували його, а також відповідною законодавчою регламентацією (закріпленням або заборонаю прецеденту як джерела права).

Наприклад, характерною рисою французької доктрини є так звана упорядкована концепція правозастосування, що виникла ще за часів Французької революції. Згідно зі ст. 5 Цивільного кодексу судді заборонено виносити рішення у вигляді положень загального або регламентарного характеру. Це означає, що суддя у своєму рішенні не може створювати норму права, яка буде застосовуватися в аналогічних випадках.

У німецькій правовій традиції рішенням судів відводиться більш значна роль, ніж у Франції. До легітимних функцій німецького суду належить, зокрема, функція розвитку й удосконалення права, що включає повноваження на правотворчу діяльність. Цілі правосуддя можуть вимагати від судді вияву і

реалізації в його рішеннях принципів, що іманентні конституційному правопорядку, проте не знайшли втілення в тексті писаних законів. Завдання та повноваження у сфері правотворчості (в межах Конституції) ніколи не оскаржуватимуться судьями [2].

На теперішній час роль судової правотворчості підвищується в тих країнах романо-германської правової сім'ї, які є членами Європейського Союзу. Судова правотворчість у низці сфер відіграє провідну роль у розвитку права і в ряді випадків є не чим іншим, як викладом судової практики. Значення судової правотворчості в романо-германській правовій сім'ї істотно відрізняється від англійського загального права. Доктрина, загальні принципи права мають певне значення як джерела права в країнах романо-германської системи. Практика судів цих країн свідчить, що і доктрина і загальні принципи використовуються при тлумаченні та застосуванні законів.

Нині науковці виокремлюють судову правотворчість як неупереджене вирішення судових справ відповідно до внутрішнього переконання судді (справедливість, рівність, свобода, гуманізм), що ґрунтується на вимогах закону (в тому числі процесуальних вимогах) правосуддя, захисту прав і свобод суб'єкта права (фізична особа, юридична особа, держава, суспільство).

Отже, на сучасному етапі правового розвитку виокремлюють дві основні причини щодо зростання обсягу судової правотворчості в сучасних правових системах: 1) зростання обсягу нормативно-правових актів, зокрема законів, що є ознакою посилення ролі сучасної держави в суспільстві, а це зростання призводить до паралельної експансії судової правотворчості при їх застосуванні та тлумаченні; 2) прийняття та реалізація норм про права людини на найвищому рівні (міжнародному та конституційному), що також передбачає наявність творчої ролі судді з метою належного правозастосування.

Список використаних джерел

1. Шевчук С. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні : монографія. Київ : Реферат, 2007. 640 с.
2. Ткаченко В. Д., Погребняк С. П., Лук'янов Д. В. Порівняльне правознавство : підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. / За ред. В. Д. Ткаченка. Харків : Право, 2003. 274 с.

Франчук Юлія Олександрівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

УКРАЇНА-НАТО: НАПРЯМИ СПІВПРАЦІ, ЇХ ВАЖЛИВІСТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ СВІТОВОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Які цінності на сьогодні сучасний світ ставить на перше місце? Які цінності перебувають під захистом як політичних, культурних, економічних, так і військових глобальних союзів, адже є неодмінною умовою та підвалиною їх функціонування? Однозначно - свобода та безпека. Зараз, як ніколи, актуальним питанням для України є захист власної незалежності на кордонах від імперських амбіцій Російської федерації, адже вищезгадані цінності український народ виборює упродовж всього процесу державотворення. Саме тому, нові виклики і загрози в безпеці вимагають тісного міжнародного співробітництва шляхом об'єднаних зусиль на якісній правовій основі співпраці України і НАТО.

Варто зазначити, що до вивчення питання забезпечення співпраці України з міжнародними організаціями, зокрема із НАТО, зверталось досить багато науковців та вчених. Можемо відзначити роботи П. Буряка, В. Копійки, Я. Малика, В. Манджоли, В. Мунтіяна, Б. Парахонського, Г. Перепелиці, В. Терешко, І. Тодорова та інших; серед зарубіжних дослідників Р. Асмус, Т. Кузьо, Д. Браннсторн, Д. Голдгейер, С. Вайт, С. Караганов та інші [1, с. 50]. Позиції Л. Голопатюка, А. Гушера, Д. Данилова, С. Згурця особливо важливі при розгляді міжнародних відносин і участі в них НАТО й України як суб'єктів політичного процесу [2, с. 166], а у дисертації О. Тумашевича дано оцінку стану нормативно-правової бази та відповідності відносин Україна-НАТО національним інтересам нашої держави в сфері гарантування її національної безпеки в рамках програми партнерства [3, с. 154].

В нашій країні вивченням цих питань займаються багато дослідницьких інститутів та центрів, серед яких варто згадати про Національний інститут проблем міжнародної безпеки при РНБО України та Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [1, с. 50].

Партнерські відносини НАТО є ваговою складовою методів роботи Альянсу, які ґрунтуються на повазі, зацікавленості та перевагах. НАТО має активні партнерські відносини з 37-ма країнами в усьому світі і кількома міжнародними організаціями [4]. Звертаючись до історії, пригадуємо, що відносини України з НАТО розпочалися 1992 року, коли молода незалежна держава приєдналася до Ради євроатлантичного співробітництва. З 1994 року Україна – активний учасник програми альянсу «Партнерство заради миру». У

1995-му на Яворівському полігоні (Львівська область) пройшли перші в історії України багатонаціональні навчання НАТО «Щит миру». Відтоді країна стала активним учасником різноманітних програм та навчань під егідою Альянсу та єдиним з партнерів, який брав і бере участь в усіх основних операціях та місіях НАТО [5, с. 120].

Далі важливо сказати про основні напрямки співпраці України з НАТО, які мають істотне значення для розвитку нашої держави. Хартія про особливе партнерство від 1997 року залишається основоположним документом, який регламентує відносини Україна-НАТО. Починаючи із 2014 року, внаслідок російсько-українського конфлікту, співробітництво між Україною і НАТО у низці ключових галузей було активізовано. Та підтримка України з боку НАТО і заходи партнерства з країною тривали ще до 2014 або 2022 року: практичне співробітництво Україна-НАТО не переривалося з 1990-х рр., адже діалог і співпраця розпочалися, коли Україна вступила до Ради північноатлантичного співробітництва (1991 рік) і приєдналася до програми «Партнерство заради миру» (1994 рік). За час, що сплинув, співпраця між Україною і НАТО була взаємно корисною і охоплювала широке коло заходів, починаючи від розбудови спроможностей України й розвитку оперативної сумісності зі збройними силами Альянсу до просування реформ українських оборонних і пов'язаних з безпекою структур і розвитку невійськового співробітництва, наприклад, у галузі спільних наукових досліджень і громадської дипломатії [6].

Комісія Україна-НАТО (КУН) забезпечує проведення консультацій між Україною та державами-членами Альянсу з питань безпеки, що викликають спільну стурбованість, та скеровує заходи співробітництва [7, с. 1]. НАТО підтримує Україну у галузі розбудови спроможностей та розвитку оперативної сумісності завдяки діяльності конкретних робочих груп, як, наприклад, Спільна робоча група з оборонної реформи, а також програм та проектів Цільових фондів, починаючи з медичної реабілітації до кіберзахисту. На Варшавському саміті 2016 року заходи НАТО на підтримку України було оформлено у вигляді Комплексної програми допомоги Україні (КПД), з метою запровадження у життя широкомасштабні реформи у галузі безпеки і оборони відповідно до євроатлантичних принципів та передових методів [6].

Рух до НАТО позитивно впливає на відносини України з ЄС, стратегічне партнерство з НАТО є невід'ємною складовою євроінтеграційного курсу, оскільки доповнює процес внутрішньодержавних перетворень у контексті імплементації Угоди про асоціацію між Україною [1, с. 55].

Також важливим є те, що Україна долучилася до багатьох операцій під егідою НАТО, зокрема, операцій з підтримання миру у Боснії та Герцеговині, двох місій НАТО в Афганістані, а саме: операції Міжнародних сил сприяння безпеці (МССБ) та місії «Рішуча підтримка», а також Навчальної місії в Іраку і військово-морських операцій «Активні зусилля» та «Океанський щит». Нині Україна бере участь у діяльності Сил для Косова (КФОР), а також продовжує надавати інформацію на підтримку зусиль НАТО у галузі обізнаності з ситуацією на морі у Чорноморському регіоні і навколо. До того ж Україна розбудовує потенціал та вдосконалює оперативну сумісність завдяки участі у Силах

реагування НАТО, а також долученню до навчань таких, як флагманський щорічний захід НАТО у галузі колективної кібербезпеки - навчання «Кіберкоаліція» [7, с. 2].

Як зазначалося вище, НАТО надає сприяння з питань розбудови потенціалу в галузі кіберзахисту. Зокрема, започатковано експертні зустрічі з представниками безпекових установ. Такі заходи сприяють розвиткові міжвідомчої взаємодії й координації, а також надають допомогу в розробленні національної стратегії кібербезпеки України. Допомогу з боку НАТО також зосереджено на розбудові дистанційного навчання і вдосконаленні володіння англійською мовою серед викладацького складу закладів військової освіти. Також докладено зусиль з таких аспектів, як проведення навчань з комп'ютерним моделюванням і курсів для інструкторів-саперів [5, с. 127].

З огляду на давню участь України та вагомий внесок до операцій НАТО, у червні 2020 року нашій державі було надано статус партнера НАТО із розширеними можливостями. Цей статус гарантує Україні пріоритетний доступ до набору інструментів оперативної сумісності НАТО, таких як навчання, тренування, обмін інформацією та спільна обізнаність з ситуацією. Україна стала шостим партнером НАТО із розширеними можливостями поряд з Австралією, Фінляндією, Грузією, Йорданією та Швецією. Від самого початку російсько-українського конфлікту у 2014 році, НАТО дотримувалася непохитної позиції цілком на підтримку суверенітету і територіальної цілісності України у межах міжнародно визнаних кордонів. Було здійснено зміцнення позиції НАТО у галузі стримування шляхом розгортання додаткових сил у центральній, східній та південно-східній частині Альянсу, а також активізовано допомогу Україні з боку Альянсу у вигляді підготовки особового складу і поставок військової техніки і оборонної зброї [7, с. 2].

Зважаючи на вищесказане, слід додати ще один важливий пункт: ухвалення восьмої, за часів існування саміту Альянсу, Стратегічної концепції НАТО (NATO Strategic Concept 2022) [8], яка на даний час має важливе значення, та містить низку нових положень, яких не було у минулих концепціях. Нарешті ж Альянс «прокинувся», після російсько-грузинської війни 2008 року й розв'язаної у 2014 році Кремлем російсько-української війни, та все ж статочне «пробудження» відбулося після 24 лютого 2022 року – з початком широкомасштабної російської агресії. У цій Концепції значна увага надається більш надійному, інтегрованому та узгодженому підходу до створення не лише національної стійкості, а і стійкості Альянсу в цілому проти військових і невійськових загроз і викликів безпеці. Важливо додати й те, що питанням стримування та оборони у новій Концепції присвячена майже третина її змісту у 14 з 49 статей, тоді як, для прикладу, у попередній «миролюбній та партнерській» концепції (2010 рік) вони складали лише 15% її змісту у 4 з 38 статей. Росію у новій Концепції визнано найбільш значущою та прямою загрозою безпеці не лише для країн-членів НАТО, а й для миру і стабільності в євроатлантичному регіоні. Хоч у Концепції є певні недоліки, але зупинятися на них після її прийняття вже не має сенсу. Більш важливим уявляється відслідковування та оцінка реальних практичних кроків, які здійснюватимуться керівництвом

Альянсу, його органами та країнами-членами задля реалізації її положень, пов'язаних з допомогою Україні у війні з Росією, насамперед, нашим Збройним Силам, та сприяння її швидкому просуванню на шляху вступу до НАТО [9].

Отже, проаналізувавши викладену інформацію слід зробити висновок про те, що у сьогоденішньому глобалізованому світі гарантування безпеки у світлі нових загроз є для багатьох країн, зокрема для України, все більш актуальними. Партнерські відносини сприяють стабільності на євроатлантичному просторі та поза його межами і полегшують виконання Основного і незмінного завдання НАТО – захист свободи і безпеки усіх членів Альянсу політичними і військовими засобами. Якщо свобода і безпека – це головні цінності сучасного світу, то наша держава яскраво демонструє готовність їх відстоювати та вкорінювати, беручи при цьому участь у міжнародних миротворчих місіях, програмах, навчаннях та тренуваннях, шляхом об'єднаних зусиль на якісній правовій основі співпраці України і НАТО, які стовідсотково мають надважливе значення не тільки для України, а й для всього світу. Саме тому, нові загрози та виклики в безпеці вимагають близького міжнародного співробітництва й прийняття сумісних державних рішень та дій.

Список використаних джерел

1. Юрчак М. 25 років співпраці: фактор НАТО у відносинах України та Європейського союзу. М. Юрчак. Україна-Європа-Світ. *Міжнародний збірник наукових праць*. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17. С. 50–57.
2. Перспективи співробітництва «Україна – НАТО» і роль у ньому польського фактора. Україна і світ. *Політичний менеджмент*. 2008. № 3. С. 165–174.
3. Лібрук-Ліпкевич С. Я. Правові засади співпраці України і НАТО. *Історичні записки*. 2012. Вип. 36. С. 153–162.
4. НАТО: Щорічний звіт Генерального секретаря за 2022 рік. Режим доступу: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/opinions_212795.htm (дата звернення: 01.05.2023).
5. НАТО – сила, що захищає мирних громадян / Т. Бакка та ін. / За ред. О. Волошенюк, С. Дьоми. Київ : ВСВСДГО. 2019. 200 с.
6. НАТО: Відносини з Україною. Режим доступу: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/topics_37750.htm (дата звернення: 01.05.2023).
7. Організація Північноатлантичного договору. Відносини Україна – НАТО – НАТО: February 2022. Бюлетень. 2 с.
8. НАТО: NATO 2022 Strategic Concept. Режим доступу: https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_210907.htm (дата звернення: 01.05.2023).
9. Бадрак В. Нова стратегічна концепція НАТО. Погляд на зміст. Режим доступу: <https://cacds.org.ua/%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D1%86%D0%B5%D0%BF%D1%86%D1%96%D1%8F-%D0%BD%D0%B0%D1%82%D0%BE-%D0%BF%D0%BE%D0%B3%D0%BB/> (дата звернення: 01.05.2023).

*Ціко Христина Володимирівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту заочного
та дистанційного навчання
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Тихомиров Денис Олександрович,
доцент кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук*

АРГУМЕНТАЦІЯ РІШЕНЬ КОНСТИТУЦІЙНИХ СУДІВ: ПРАКТИКА ФЕДЕРАТИВНОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ НІМЕЧЧИНИ

Конституційні суди у власних рішеннях викладають юридичну позицію та аргументи на їх обґрунтування. На аргументацію рішень впливають принципи права, які конституційні суди використовують у своїй діяльності. При цьому важливим є вибір моделі або методів аргументації рішень, оскільки основним завданням аргументації рішення суду є переконання адресатів та суспільства в його справедливості. У протилежному випадку рішення не будуть легітимними.

Представник діалогічного підходу до правничої аргументації професор правничої школи Лісабонського університету (Португалія) Мігель Тейшейра де Соуза у своїй праці «Вступ до права», зазначає: «Юридичний аргумент має на меті створити переконання у одержувача. Цей аргумент походить від зацікавленої сторони і має принаймні одного одержувача – контрагента – але, дуже часто, має й іншого адресата – суддю, який компетентний вирішити конкретну справу. У цьому випадку зацікавлені сторони прагнуть вплинути на побудову рішення, використовуючи аргументи, які можуть призвести до формування в судді переконання, що справа має бути вирішена на основі верховенства права» [1, с. 412].

Юридична аргументація є обов'язковою в конституційному судовому процесі. Обґрунтованість конституційного судового контролю є одним із складних питань конституційної теорії. Кожне покоління конституційних юристів порушує це питання. Конституційні суди тлумачать норми про права людини шляхом розкриття їх конституційно-правового змісту. Найчастіше на практиці судам доводиться вирішувати складні справи, в яких вирішується конфлікт двох прав. У процесі ухвалення рішення у справі суди вирішують питання про допустимість обмеження одних прав з метою захисту інших. У результаті, щоразу судді змушені знаходити конституційно-правовий баланс їх взаємної реалізації за допомогою певних методів юридичної аргументації.

Різні автори у своїх визначеннях правової аргументації звертають увагу на певні структурні елементи цього процесу: 1) діяльність із наведення правових доводів, що може привести до правового результату; [2, с. 68] 2) процес і результат мовного обґрунтування пропонованого або ухваленого юридично значущого рішення чи діяння [3, с. 22]; 3) раціональний спосіб переконання

суб'єктів правовідносин за допомогою усного або письмового впливу на них [4, с. 74–79]; 4) процес наведення правової тези і аргумента [5, с. 225] або процес підбору аргументів та структурування відношень між ними відповідно до логічних правил істинності, що здійснюється у юридичному контексті [6, с. 6]; 5) спеціальний різновид практичного дискурсу; 6) процес судового розгляду щодо спірних правових питань; 7) надання відповіді на запитання, як конструювати та читати право в обґрунтований спосіб.

Захист прав є основним для конституцієдавця. При цьому, вагоме значення в аргументації рішень конституційних судів посідає людська гідність. У Німеччині в Основному Законі гідність розуміється як основа конституційних прав, які походять від неї. Гідність є терміном, що використовується лише стосовно гідності та означає «недоторканна» або «священна». Ця ознака надає гідності абсолютного характеру, про що Федеральний конституційний суд Німеччини зазначив у своїй практиці на самому початку [7, с. 22]. На відміну від прав, що походять з неї, вона не може бути обмеженою і не підлягає балансуванню. Жодне порушення гідності не є виправданим. Якщо виникає конфлікт між гідністю та іншими правами людини, гідність завжди переважає. Більше того, згідно зі статтею 1 Основного Закону Німеччини держава зобов'язана не лише поважати, а й захищати гідність. Поважати гідність означає, що держава сама повинна уникати всіх дій, які порушували б статтю 1; захист гідності означає, що держава повинна перешкоджати іншим загрожувати гідності.

При цьому слід зазначити, що більшість основних прав у конституціях містять положення про обмеження. Деякі з цих пунктів не визначені («за законом або відповідно до закону»), деякі містять додаткові кваліфікаційні вимоги, такі як правила щодо мети, умов та засобів обмеження. Деякі взагалі не мають спеціального положення про обмеження. Свого часу ФКС зауважив, що це не означає, що вони вільні від обмежень, а дозволяються лише обмеження, що мають основу в інших нормах Конституції, особливо в інших основних правах [8, с. 193]. Це результат методологічного підходу ФКС, згідно з яким Конституція повинна тлумачитися як єдність. На додаток до положень про обмеження, доданих до певних основних прав, є загальне положення, яке вимагає, щоб закони, які обмежують основне право, мали бути загальними і що сама суть права була захищена від будь-яких обмежень

Практика ФКС додала додаткові гарантії до цих правил, найважливішим з яких є принцип пропорційності, який зародився в юриспруденції ФКС і був сприйнятий багатьма юрисдикціями по всьому світу [9, с. 152]. Відповідно до цього принципу закон, що обмежує основне право, повинен мати законну мету (1), він повинен бути придатним (2) і необхідним (3) для досягнення своєї мети та досягти належного балансу між конкуруючими юридичними правами (4), тобто основним правом, що було обмежено законом, який перевіряється, з одного боку, та юридичним благом, яке закон хоче захистити (часто саме фундаментальне право), з другого. Принцип пропорційності застосовується також до правових актів, чи то судові рішення, адміністративні акти або інша юридично значуща поведінка державних агентів.

Верховенство права (Rechtsstaat) чітко гарантується статтею 28 Основного Закону. Важливі елементи принципу перелічені у статті 20, але без згадування терміна «Rechtsstaat». Основним елементом верховенства права є те, що держава повинна керувати не лише законом, а й відповідно до закону Це означає, що держава є не лише творцем закону, який пов'язує громадян, а вона також підпорядковується закону(включаючи вищі органи) (так званий «Vorrang des Gesetzes») Це, у свою чергу, дозволяє громадянам передбачати дії держави та відповідно планувати свою поведінку. Як наслідок, правова визначеність (Rechtssicherheit) розглядається як цінність сама по собі, що означає, що верховенство права може вступати в суперечність із вимогами справедливості (наприклад, якщо винного не можна покарати, оскільки докази були отримані незаконно). Юридична визначеність як елемент верховенства права вимагає, щоб закони формулювались таким чином, щоб адресат міг визнати, яка поведінка вимагається або забороняється Звичайно, це означає, що закони не лише оприлюднюються, а й публікуються. Неопублікована юридична норма не набирає законної сили.

Конституційний Суд України постійно використовує практику Європейського суду з прав людини для тлумачення конституційних положень, що створює своєрідний зв'язок між національним та міжнародним правом. Роль юрисдикції конституційних судів залежить від того, наскільки національне конституційне право імплементує стандарти Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. У сфері прав людини діяльність Конституційного Суду України полягає у визначенні правомірності втручання держави в приватну сферу людини. Саме за цим критерієм здійснюється перевірка нормативно-правових актів на предмет відповідності їх Конституції України та на предмет втручання держави в сферу свободи особи. При цьому критерієм правомірності є саме положення Конституції України, які повинні бути належно конкретизовані в законодавстві.

Конституційні суди у своїй практиці апелюють до різних аргументів залежно від особливостей конкретної справи, а в деяких використовують сукупність аргументів. Сила аргумента має вирішальне значення для конституційного суду, який через певну логічну послідовність своїх рішень формує конституційну доктрину. Основним критерієм обґрунтування є принципи та конституційні цінності.

Список використаних джерел

1. Miguel Teixeira de Sousa *Introdução ao Direito Coimbra*: Almedina, 2012. 412 с.
2. Каргин К. В. *Понятие и элементы юридической аргументации* : монография. Н. Новгород : Ни- жегор прав акад , 2011. 68 с.
3. Рабінович П *Правова аргументація (вихідні загальнотеоретичні характеристики)*. *Юридичний вісник України*. 2015 № 17–18. 22 с.
4. Ляшенко Р Д *Правова аргументація у сфері правотворчості* Учен. зап. Таврич. нац. ун-та им. В. И. Вернадского. Серия «Юрид. науки». 2012 Т 25 (64) No 2 с. 74–79.

5. Feteris E Fundamentals of Legal Argumentation: A Survey of Theories on Justification of Judicial Decisions Argumentation Library Vol 1 Dordrecht : Springer, 1999. 225 с.

6. Юридична аргументація: логічні дослідження : монографія / За заг ред О. М. Юркевич Харків, 2012 6 с.

7. BVerfG, case 2 BvR 2500/09, неприпустимість доказів, отриманих від незаконного спостереження за приватною власністю (Verwertungsverbot Wohnraumüberwachung), order of 7 Dec 2011, BVerfGE 130, 1, 22 с.

8. BVerfG, case 1 BvR 435/68, Mephisto, order of 24 Feb 1971, BVerfGE 30, 173, 193 с.

9. Barak A (2012) Proportionality Cambridge University Press, Cambridge 152 с.

*Черкас Катерина Шалвівна,
здобувачка другого (магістерського) рівня
вищої освіти за спеціальністю (081) Право
навчально-наукового інституту № 1
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Пендюра Максим Миколайович,
завідувач кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент*

ЗНАЧЕННЯ ТА ПРОБЛЕМИ ЩОДО ПРАВОВОГО ПОРЯДКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Збереження прав людини і громадянина в умовах повномасштабної війни проти РФ є одним з ключових завдань, які стоять на сьогодні перед владою України. Створення плану дій та його якісна реалізація принесе позитивний результат і збереже мільйони людських життів. Звичайно, забезпечити повний об'єм прав, який гарантований Конституцією України, не вдається можливим. На першому місці стоїть питання щодо забезпечення права на життя, свободу, гідність та особисту недоторканість людини. Другорядними завданнями є збереження права власності, свободи пересування та недоторканності житла.

В умовах окупації населених пунктів або ракетних обстрілів, держава не в змозі створити умови щодо захисту майна і збереження права власності. В той же час, на сьогодні створені механізми щодо фіксації руйнувань та в подальшому відшкодування і надання матеріальної допомоги тим особам, майно яких було зруйновано за допомогою додатку «Дія». Таким чином, влада України намагається вберегти право власності громадян, які цього потребують.

Арабаджи Н. Б. розмірковує щодо єдності і цілісності понять право та

правовий порядок, він зазначає, що ці явища є тісно взаємопов'язаними категоріями, які передбачають функціонування легітимної влади, що забезпечує розвиток демократичного суспільства, верховенство прав і свобод людини та громадянина, підкорення інтересам особи управлінської діяльності держави, охорону конституційних цінностей та правовий захист життєвих інтересів і потреб людини. Показово, що правовий порядок найчастіше розглядають у контексті саме правових цінностей, тим самим підкреслюючи винятковий статус цього феномена [1, с. 28]. На підставі зазначених міркувань можливо виокремити власне визначення правового порядку. Правовий порядок – це організація суспільних відносин, яка є чітко регламентованою нормативно-правовими актами, вирізняється високим ступенем громадської обізнаності в дозволених та заборонених діях, а також контролюється з боку держави за допомогою засобів впливу.

Одночасно варто привернути увагу до єдності кримінально-правової політики та правового порядку в умовах воєнного стану. Кримінально-правова політика направлена саме на дотримання правопорядку і забезпечення прав та свобод людини і громадянина.

Після спливу 8 днів повномасштабного військового вторгнення РФ на територію України, кримінальне законодавство зазнало змін у вигляді прийняття низки законів, які розширили перелік статей в Кримінальному кодексі України. Як виявилось, кількість колаборантів, які підтримували захоплення територій та надавали будь-яку допомогу ворожій армії, збільшувалась. Такі негативні дії почали створювати загрозу для національної безпеки і суверенітету нашої держави. Так Законом України від 03.03.2022 року № 2108-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» до Кримінального кодексу України було додано ст. 111-1, що мала назву «Колабораційна діяльність» [2]. Вищевказаний закон був прийнятий на основі законопроекту № 5144 від 24.02.2021 року, але у даному випадку виникає питання. Чому статті щодо колабораціонізму, сприяння ворожим військами та інші злочинні дії були додані лише після початку повномасштабного вторгнення з декількох кордонів на територію України, а не в 2014 році після окупації Криму та частини Донецької та Луганської області? Тому питання залишається відкритим.

Під час забезпечення правопорядку виникає необхідність обмеження прав людини та громадянина. За таких умов громадяни можуть бути позбавлені права користуватись деякими правами. Люди зазнають різного виду тиску: ідеологічного, інформаційного, економічного та політичного. Агресор намагається натиснути в першу чергу на звичайних громадян, залякати і створити жахливі умови життя у власних цілях та реалізації власної політики на окупованій території.

О. Лещенко з цього приводу зазначає, що в умовах сьогодення зміст і обсяг завдань цивільного захисту говорить про кризу в системі міжнародної безпеки, яка демонструє провальну методику цивільного захисту в умовах воєнно-політичних конфліктів. Форми і методи захисту прав потребують негайного перегляду, необхідна координація та злагоджені дії передових країн для

налагодження ефективної системи захисту прав людини [3, с. 114]. В Україні підтримка правопорядку та його нормативно-правове забезпечення розпочалося занадто пізно. До повномасштабного вторгнення чинне законодавство не було готове. Терміновість прийняття законів, швидкість їх створення не говорить про якість, тому маємо деякі прогалини у кримінальному законодавстві і порушення в порядку обмеження прав людини і громадянина.

Варто звернути увагу, що після 24 лютого 2022 року, у первинному вигляді згідно Закону України № 2201-IX від 14.04.2022 року, законодавець намагався дозволити забезпечувати правопорядок, здійснювати обмеження прав людини, обшукувати майно без ухвали слідчого судді, суду або постанови керівника органу прокуратури. Однак зараз ці зміни відхилені та повернуті у довоєнний вигляд. Група науковців, у науково-практичному коментарі з приводу особливостей проведення досудового розслідування в умовах воєнного стану, аналізує прийняті нововведення. Вони вказують на наявність сполучника «або», який дозволяв здійснювати на підставі ухвали чи постанови, так і без неї. Науковці стверджують про виправданість в наявності зазначеної норми, проте це актуально лише для прифронтових територій, та тих де проводяться активні бойові дії.

Підсумовуючи, варто зауважити, що навіть після довготривалих активних бойових дій, можуть постійно виникати проблеми щодо забезпечення правопорядку на території України. Завданням влади є збереження життя, дотримання прав і свобод людини для просування в члені Європейського союзу, гуманізації, тощо. Правопорядок в свою чергу є невід'ємною частиною демократичної, соціальної та правової країни.

Список використаних джерел

1. Арабаджи Н. Б. Економічна цінність правового порядку. *Часопис Київського університету права*. 2016. № 1. С. 28–31.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон від 03.03.2022. № 2108-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text>
3. Лещенко О. Гібридні війни: аспекти цивільного захисту. / Міжнародна наукова конференція «Воєнні конфлікти та техногенні катастрофи: історичні та психологічні наслідки». 2021. С. 113–115.

Наукове видання

**АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОПОРЯДКУ І ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ
В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ**

*(присвячена Дню науки та 100-річчю з дня народження
професора Олексія Федоровича Граніна)*

**Матеріали
науково-теоретичної конференції
(Київ, 17 травня 2023 року)**

Редакційна колегія:

Гусарєв Станіслав Дмитрович,
доктор юридичних наук, професор
Пендюра Максим Миколайович,
кандидат юридичних наук, доцент
Кривицький Юрій Віталійович,
кандидат юридичних наук, доцент

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру видавців, виготовників і розповсюджувачів видавничої продукції Дк № 4155 від 13.09.2011.
Підписано до друку 24.05.2023. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Обл.-вид. арк. 0,75. Ум. друк. арк. 0,7.
Тираж 35 прим.
